

รายงานสืบเนื่อง การประชุมวิชาการระดับชาติ

การบริหารการพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร
ครั้งที่ 3 ประจำปี 2561

เสวนาวิชาการ เรื่อง

“การพัฒนาสังคมในยุคไทยแลนด์ 4.0 : โอกาสและความท้าทาย”

คณะพัฒนาสังคม
และสิ่งแวดล้อม

วันเสาร์ที่ 14
กรกฎาคม 2561

สารบัญ

	หน้า
สารสั้นจากคณบดี	3
รายชื่อคณะกรรมการจัดการประชุมและคณะทำงาน	4 - 5
รายชื่อคณะกรรมการประเมินบทความและคัดเลือกบทความดีเด่น	6 - 7
รายชื่อกองบรรณาธิการจัดทำรายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการ ระดับชาติ	6

บทความ

องค์ประกอบของความสำเร็จแบบยั่งยืนของกลุ่มทอเสื่อกก:กรณีศึกษาบ้านหนองกก ตำบลทัพราช อำเภอดาพระยา จังหวัด สระแก้ว : ภาวิณี ทองเยี่ยม	8-19
การขับเคลื่อนองค์การการมุสลิมผ่านนวัตกรรมทางสังคม:กรณีศึกษามูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ :อาแว มะแส	20-38
ความคงเส้นคงวาของการจัดการค้าแฝงลอยในกรุงเทพมหานคร : นฤมล นีราทร	39-54
แนวทางกลยุทธ์การจัดการท่องเที่ยวชุมชน:กรณีศึกษา ชุมชนบ้านน้ำเขียว จังหวัดตราด : ปารีชาติ ศรีหะริญ	55-64

สาส์นจากคณบดี

คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ได้เล็งเห็นความสำคัญของการเผยแพร่ผลงานวิชาการต่อสาธารณะ ซึ่งจะก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และความคิดเห็นระหว่างนักศึกษาคณาจารย์และนักวิจัยจากสถาบันการศึกษาและหน่วยงานต่างๆ ที่ทำงานวิชาการในสาขาการบริหารการพัฒนาสังคมและสาขาที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาผลงานวิชาการที่มีคุณภาพยิ่งขึ้นและเป็นประโยชน์ต่อไปในอนาคต โดยนัยนี้คณะพัฒนาสังคมฯ จึงจัดการประชุมวิชาการระดับชาติ การบริหารการพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร ครั้งที่ 3 ประจำปี 2561 ในหัวข้อ “การบริหารการพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร” ในวันเสาร์ที่ 14 กรกฎาคม 2561 ณ ห้อง 3002 ชั้น 3 อาคารนวมินทรราชราช โดยมิวัตถุประสงค์เพื่อเป็นเวทีในการนำเสนอและเผยแพร่ผลงานวิชาการสู่สาธารณะ เพื่อเสริมสร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการเขียนบทความวิชาการที่มีคุณภาพแก่นักศึกษาและผู้สนใจ และเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ทางวิชาการที่มีคุณภาพ

การประชุมวิชาการในครั้งนี้ได้รับเกียรติจาก ดร.สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ ประธานสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) นพ.พลเดช ปิ่นประทีป เลขาธิการคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ และ ดร.เดชรัต สุขกำเนิด อาจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นวิทยากรร่วมเสวนาในหัวข้อ เรื่อง “การพัฒนาสังคมในยุคไทยแลนด์ 4.0 : โอกาสและความท้าทาย” สำหรับจำนวนบทความที่ได้ส่งมาเข้าร่วมนำเสนอมิมีจำนวน 9 เรื่อง เป็นบทความจากภายนอกสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ จำนวน 8 เรื่อง และบทความจากภายในสถาบันฯ จำนวน 1 เรื่อง โดยคณะกรรมการประเมินบทความวิชาการพิจารณาแล้วเห็นว่ามีความสอดคล้องกับหัวข้อในการประชุมวิชาการและควรนำเสนอได้ จำนวน 6 บทความจากนักวิชาการทั่วประเทศ

คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ขอขอบคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการประชุมวิชาการในครั้งนี้ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี อันประกอบด้วย คณะกรรมการจัดการประชุมวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งทำหน้าที่กลั่นกรองและประเมินบทความ ตลอดจนทำหน้าที่วิพากษ์ผู้นำเสนอบทความ ผู้ส่งบทความ ผู้เข้าร่วมการประชุมทุกท่าน และสุดท้ายคือกองบรรณาธิการจัดทำรายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการ (Proceedings) ที่ได้ใช้เวลาอันทรงคุณค่าเพื่อให้งานนี้ประสบความสำเร็จอย่างดี

รองศาสตราจารย์ ดร.พิชาย รัตนดิถก ณ ภูเก็ต
คณบดีคณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

คำสั่งคณะกรรมการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม

ที่ ๐๐๐๒๓ / ๒๕๖๑

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานโครงการประชุมวิชาการการบริหารการพัฒนาสังคม
และยุทธศาสตร์การบริหาร ระดับชาติ ครั้งที่ ๓ ประจำปี ๒๕๖๑

ด้วยคณะกรรมการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ กำหนดจัดการประชุมวิชาการการบริหารการพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร ระดับชาติ ครั้งที่ ๓ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๑ หัวข้อ “การพัฒนาสังคมไทยในยุคไทยแลนด์ ๔.๐: โอกาสและความท้าทาย” ในวันที่เสาร์ที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๖๑ เพื่อเผยแพร่ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ผลงานทางวิชาการระหว่างคณาจารย์ นักวิชาการ นิสิต/นักศึกษา และบุคคลทั่วไป เพื่อให้การจัดโครงการประชุมวิชาการดังกล่าวเป็นไปด้วยความเรียบร้อย อาศัยอำนาจตามความใน มาตรา ๒๓ แห่งพระราชบัญญัติสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๙ แก้ไขเพิ่มเติมโดยมาตรา ๑๕ แห่งพระราชบัญญัติสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๓ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานโครงการประชุมวิชาการดังกล่าว ดังต่อไปนี้

๑. ประธานจัดการประชุม

รศ.ดร.สุรสิทธิ์ วชิรขจร

๒. คณะที่ปรึกษา

- ๑) ศ.ดร.ดวงเดือน พันธุมนาวิน
- ๒) รศ.ดร.สากร จรรย์วิทยานนท์
- ๓) คณบดีคณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม

หน้าที่และความรับผิดชอบ

ให้คำปรึกษาและสนับสนุนการจัดโครงการประชุมวิชาการการบริหารการพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร ระดับชาติ ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ

๓. คณะกรรมการจัดการประชุมวิชาการระดับชาติ ประจำปี ๒๕๖๑

๑) รองคณบดีฝ่ายวิชาการ		ที่ปรึกษา
๒) คณบดีคณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม		ประธานกรรมการ
๓) รองคณบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา		กรรมการ
๔) อาจารย์ ดร.ปิยะวดี โรหิตารชุน		กรรมการ
๕) ผศ.ชเนตตี พิพัฒนางกูร		กรรมการ
๖) รศ.สิริกร กาญจนสุนทร		กรรมการ
๗) รศ.ดร.บัวพันธ์ พรหมพักพิง		กรรมการ
๘) ผศ.ดร.คมพล สุวรรณภูมิ		กรรมการ
๙) อาจารย์ ดร.กนต์พัฒน์ อนุศักดิ์เสถียร		กรรมการ

๑๐)อาจารย์ ดร.ชัยณรงค์	ศรีมันตะ	กรรมการ
๑๑)อาจารย์ ดร.เมธี	ธรรมวัฒน์	กรรมการ
๑๒)ผศ.ดร.ชวงค์	อุบลี	กรรมการ
๑๓)อาจารย์ ดร.ไชยะ	เทพา	กรรมการ
๑๔)อาจารย์ ดร.ลำสัน	เลิศกุลประหยัด	กรรมการ
๑๕)ผศ.ดร.ชุ่มจิตต์	แช่ฉั่น	กรรมการ
๑๖)รศ.ดร.นพพร	จันทรนำชู	กรรมการ
๑๗)เลขานุการคณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม		กรรมการและเลขานุการ
๑๘)หัวหน้างานกลุ่มงานสนับสนุนงานวิจัยและบริการวิชาการ		กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

หน้าที่และความรับผิดชอบ

- ๑) กำหนดนโยบาย รูปแบบการดำเนินงาน กำหนดการ และการนำเสนอผลงาน สำหรับการจัดการประชุมวิชาการการบริหารการพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร ระดับชาติ
- ๒) ประสานงานระหว่างผู้บริหาร คณาจารย์ นักวิจัย นิสิต/นักศึกษา และบุคคลทั่วไป เพื่อให้มีส่วนร่วมในการประชุมวิชาการการบริหารการพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร ระดับชาติ
- ๓) จัดทำโครงการประชุมวิชาการการบริหารการพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร ระดับชาติ ติดตามและประเมินผล วิเคราะห์ สรุปผล
- ๔) ดูแลความเรียบร้อยในภาพรวมของการจัดประชุมวิชาการการบริหารการพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร ระดับชาติ

๔. คณะทำงานโครงการประชุมวิชาการระดับชาติ ประจำปี ๒๕๖๑

๑) คณบดีคณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม		ที่ปรึกษา
๒) รองคณบดีฝ่ายวิชาการ		ประธานกรรมการ
๓) รองคณบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา		กรรมการ
๔) ผศ.ดร.สุวิชา	เป้าอารีย์	กรรมการ
๕) อาจารย์ ดร.หลี่	เหรินเหลียง	กรรมการ
๖) อาจารย์ ดร.พัชรินรุจา	จันทโรนานนท์	กรรมการ
๗) ผศ.ดร.สุจิตรา	สามัคคีธรรม	กรรมการ
๘) ผศ.ดร.สุชาดา	พงศ์กิตติวิบูลย์	กรรมการ
๙) รศ.สิริกร	กาญจนสุนทร	กรรมการ
๑๐)รศ.ดร.บัวพันธ์	พรหมพักพิง	กรรมการ
๑๑)อาจารย์ ดร.กนต์พัฒน์	อนุศักดิ์เสถียร	กรรมการ
๑๒)อาจารย์ ดร.เมธี	ธรรมวัฒน์	กรรมการ
๑๓)อาจารย์ ดร.ไชยะ	เทพา	กรรมการ
๑๔)ผศ.ผจงศักดิ์	หมวดสง	กรรมการ
๑๕)ผศ.ดร.ชุ่มจิตต์	แช่ฉั่น	กรรมการ
๑๖)อาจารย์ ดร.ปิยะวดี	โรหิตารชุน	กรรมการ
๑๗)รศ.ดร.นพพร	จันทรนำชู	กรรมการ
๑๘)เลขานุการคณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม		กรรมการและเลขานุการ

- ๑๙) หัวหน้างานกลุ่มงานสนับสนุนงานวิจัยและบริการวิชาการ กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
 ๒๐) นางสาวปทุมวดี โลศิรี กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
 ๒๑) นายอานนท์ เทพสำเร็จ กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

หน้าที่และความรับผิดชอบ

ดำเนินงานจัดประชุมวิชาการการบริหารการพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหารระดับชาติ ประจำปี ๒๕๖๑ โดยประสานความร่วมมือกับหน่วยงาน ร่วมจัดประชุม เพื่อให้การจัดประชุมสำเร็จตามวัตถุประสงค์

๕. คณะกรรมการประเมินบทความวิชาการและคัดเลือกบทความดีเด่น

- ๑) รศ.ดร.สุรสิทธิ์ วชิรขจร ประธานกรรมการ
 ๒) รศ.ดร.สุพรรณิ ไชยอำพร กรรมการ
 ๓) อาจารย์ ดร.หลี่ เหมรินเหลียง กรรมการ
 ๔) รศ.ดร.เพ็ญประภา ภัทรานุกรม กรรมการ
 ๕) อาจารย์ ดร.สมพันธ์ เตชะอธิก กรรมการ
 ๖) ผศ.ดร.ศรัณย์ พิมพ์ทอง กรรมการ
 ๗) รศ.ดร.ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ กรรมการ
 ๘) ผศ.ดร.คมพล สุวรรณภูมิ กรรมการ
 ๙) ผศ.ดร.สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์ กรรมการ
 ๑๐) อาจารย์ ดร.สุภัศตรา เก้าประดิษฐ์ ทรัพย์ชูกุล กรรมการ
 ๑๑) อาจารย์ ดร.ชัยรัตน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง กรรมการ
 ๑๒) เลขานุการคณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม กรรมการและเลขานุการ
 ๑๓) หัวหน้างานกลุ่มงานสนับสนุนงานวิจัยและบริการวิชาการ ผู้ช่วยเลขานุการ

หน้าที่และความรับผิดชอบ

ประเมินและคัดเลือกบทความวิชาการที่จะนำเสนอในการประชุมวิชาการการบริหารการพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหารระดับชาติ ประจำปี ๒๕๖๑ ให้มีความถูกต้องตามวัตถุประสงค์ของการจัดประชุม

๖. กองบรรณาธิการจัดทำรายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการ

- ๑) รองคณบดีฝ่ายวิชาการ บรรณาธิการ
 ๒) รองคณบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา กรรมการ
 ๓) รศ.ดร.สุพรรณิ ไชยอำพร กรรมการ
 ๔) รศ.ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม กรรมการ
 ๕) รศ.ดร.ดุจเดือน พันธมนาวิน กรรมการ
 ๖) ผศ.ดร.พงษ์เทพ จันทสุวรรณ กรรมการ
 ๗) อาจารย์ ดร.พัชรินรุจา จันทโรนานนท์ กรรมการ
 ๘) เลขานุการคณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม กรรมการและเลขานุการ
 ๙) หัวหน้างานกลุ่มงานสนับสนุนงานวิจัยและบริการวิชาการ ผู้ช่วยเลขานุการ
 ๑๐) นางสาวปทุมวดี โลศิรี ผู้ช่วยเลขานุการ
 ๑๑) นายอานนท์ เทพสำเร็จ ผู้ช่วยเลขานุการ

หน้าที่และความรับผิดชอบ

พิจารณาคัดเลือก ตรวจสอบความถูกต้อง การใช้ภาษา และแก้ไขถ้อยคำหรือรูปแบบการนำเสนอให้ถูกต้องก่อนการเผยแพร่ในรายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการการบริหารการพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร ระดับชาติ

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป จนเสร็จสิ้นการประชุมวิชาการการบริหารการพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร ระดับชาติ

สั่ง ณ วันที่ ๑๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

(รองศาสตราจารย์ ดร.พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต)

คณบดีคณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม

องค์ประกอบของความสำเร็งแบบยั่งยืนของกลุ่มทอเสื่ออก: กรณีศึกษาบ้านหนองกก ตำบลทัพราช
อำเภอตาพระยา จังหวัดสระแก้ว

Components of Sustainable Success of Sueakok Products Group: A Case Study of Ban
Nongkok, Tub rad Sub - District, Tapraya District, Sa Kaew Province

พนัษพรณ สมบัติ¹ ภาวณั ทองแย้ม² ณัฏกรณั กานคาน³ ประวพัท พุมพา⁴

¹อาจารย์ สาขาวิชาการจัดการ คณะบริหารธุรกิจและเทคโนโลยีสารสนเทศ มทร.ตะวันออก วช.จักรพงษภูวนารถ

²อาจารย์ ดร. สาขาวิชาการตลาด คณะบริหารธุรกิจและเทคโนโลยีสารสนเทศ มทร.ตะวันออก วช.จักรพงษภูวนารถ

³อาจารย์ สาขาวิชาการตลาด คณะบริหารธุรกิจและเทคโนโลยีสารสนเทศ มทร.ตะวันออก วช.จักรพงษภูวนารถ

⁴อาจารย์ สาขาวิชาการตลาด คณะบริหารธุรกิจและเทคโนโลยีสารสนเทศ มทร.ตะวันออก วช.จักรพงษภูวนารถ

บทคัดย่อ

การศึกษาคั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ ศึกษาองค์ประกอบของความสำเร็งแบบยั่งยืนของกลุ่มทอเสื่ออก
ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัยคั้งนี้ คือ สมาชิกกลุ่มทอเสื่ออก ผู้นำกลุ่ม ผู้นำชุมชน เครื่องมือ
ที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เชิงลึก สถิติที่ใช้ในการวิจัยใช้สถิติแบบพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบของความสำเร็งแบบยั่งยืนของกลุ่มทอเสื่ออก คือ การรวมกลุ่มทอเสื่อ
อกเพื่อให้ประชาชนทั่วไปหรือในชุมชนของตนเองสามารถซื้อสินค้าได้ในราคาเท่ากับท้องตลาด สามารถ
พัฒนาคุณภาพชีวิตและมีความตั้งใจที่จะรวมตัวกันต่อไปในอนาคต ด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับภาวะผู้นำ และ
การมีส่วนร่วมของกลุ่ม พบว่าสมาชิกกลุ่มทอเสื่ออก มีความคิดเห็นเกี่ยวกับผู้นำที่เคารพในความคิดของผู้อื่น
ระดับมากที่สุด ความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดทำบัญชีรายรับ รายจ่ายที่ถูกต้องและเป็นปัจจุบัน อยู่ในระดับน้อย
ที่สุด การระดมทุนทั้งภายในและภายนอก อยู่ในระดับน้อยที่สุด การประสานงาน ประชาสัมพันธ์ผลงาน อยู่ใน
ระดับน้อย การพัฒนาความรู้เบื้องต้นในการดำเนินงานให้แก่สมาชิก ในระดับมากที่สุด การมีส่วนร่วมในการ
คัดเลือก แต่งตั้งคณะกรรมการกลุ่ม ในระดับมากที่สุด การมีส่วนร่วมในการกำหนดระเบียบ ข้อบังคับ และ
ข้อคิดเห็นต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อกลุ่ม ในระดับมากที่สุด การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินงานกลุ่ม ใน
ระดับมากที่สุด และการเข้าร่วมในการประชุมกลุ่มอย่างสม่ำเสมอเป็นแนวทางให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้เข้ามาส่งเสริม
รวมถึงการเข้ามาพัฒนาฝีมือตลอดจนนำเทคนิคต่างๆ มาให้ความรู้กับกลุ่มอาชีพการทอเสื่ออก และเสริมสร้าง
ความเข้มแข็งสำหรับชุมชนต่อไป

คำสำคัญ องค์ประกอบของความสำเร็ง, ความสำเร็งแบบยั่งยืน, ผลิตภัณฑ์เสื่ออก

Abstract

The study aims to investigate the capability of the Sueakok products group to reach the factors of sustainable success. The population was the members and the leaders of Sueakok products group. The questionnaires, in-depth interview and Descriptive Statistic were used as the research instrument and statistic device.

The results revealed that the components of sustainable success of Sueakok products group were democratic leader factor was at the highest level, current and accurate book keeping factor was at the lowest level, internal and external fund raising factor was at the lowest level, coordination and public relation on Sueakok products were at the low level, basic operating skills development to members was at the highest level, participating in group committee appointment was at the highest level, participating in creating rules and regulations, including giving opinions was at the highest level, operation planning was at the highest level, and attending group meeting was at high level. The result could be used to develop and create the sustainable community.

Keywords Component to success, Sustainable success, Sueakok product

บทนำ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555–2559) ทุกภาคส่วนในสังคมไทยเห็นพ้องร่วมกันน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาประเทศอย่างต่อเนื่อง เพื่อมุ่งให้เกิดภูมิคุ้มกันและมีการบริหารจัดการความเสี่ยงอย่างเหมาะสม เพื่อให้การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2556) จึงส่งผลให้ทุกภาคส่วนได้น้อมนำเอาแนวทางหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ไปประยุกต์ใช้อย่างกว้างขวางในทุกภาคส่วน อาทิ ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศ ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างให้มีภูมิคุ้มกันและช่วยให้สังคมมีความเข้มแข็งและมั่นคง สามารถเผชิญกับปัญหาและเหตุการณ์ต่างๆ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่ไม่หยุดนิ่ง นโยบายของรัฐบาลที่ให้การสนับสนุน หลายๆ พื้นที่ สินค้าท้องถิ่นได้รับการยกระดับจนประสบความสำเร็จ ผู้เข้าร่วมมีรายได้เพิ่มมากขึ้น แต่ก็มีอีกหลายพื้นที่ประสบความล้มเหลวด้วยหลายๆ ปัจจัย เช่น วัตถุดิบ ความชำนาญ การตลาด และบทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการสินค้า ผลลัพธ์ทำให้ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน (อนุรักษ์ ผ่องโอสถ, 2550)

จากสถานการณ์ในปัจจุบันที่สิ่งต่างๆ เริ่มเปลี่ยนแปลงไปทั้งสภาพแวดล้อมภายนอกและภายในองค์กรมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งการเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมถึงสภาพแวดล้อมต่างๆ ในการทำงานขององค์กร ทำให้เกิดการแข่งขันกันสูงขึ้น เพื่อให้องค์กรสามารถดำเนินกิจการได้ องค์กรจำเป็นต้องมีการปรับปรุงพัฒนาบุคลากรขององค์กร ให้มีทักษะ ความรู้ ความสามารถ เพื่อก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต ส่งผลให้ ผู้ประกอบการส่วนใหญ่ต้องหันกลับมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากรขององค์กรมากขึ้น รวมถึงกลุ่มธุรกิจขนาดย่อมหรือกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ก็จำเป็นต้องมีการพัฒนาบุคลากรให้มีทักษะ ความรู้ ความสามารถ ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบธุรกิจในปัจจุบัน เพื่อเป็นการพัฒนาความสามารถในการจัดการและพัฒนารูปแบบของวิสาหกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็งพร้อมสำหรับการแข่งขันในอนาคต และพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ให้มีศักยภาพในการดำรงอยู่ เพื่อเป็นการสร้างความอยู่รอดและพึ่งพาตนเองได้ ให้กับกลุ่มวิสาหกิจชุมชน รวมไปถึงการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนไปสู่การเป็นผู้ประกอบการขนาดย่อมและขนาดกลางต่อไป เพราะวิสาหกิจชุมชนถือว่ามีความสำคัญในการสร้างฐานมั่นคงให้กับประเทศได้ โดยกระตุ้นเศรษฐกิจระดับรากหญ้าให้เข้มแข็งและกระจายโอกาสการประกอบอาชีพให้เกิดการสร้างงาน สร้างรายได้และลดภาระค่าใช้จ่ายให้ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น บุคลากรถือเป็น ปัจจัยสำคัญในการผลักดันให้เกิดการดำเนินงาน และนำพาองค์กรให้บรรลุจุดประสงค์และเป้าหมายของ องค์กรได้ บุคลากรจึงมีความสำคัญในการสร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับองค์กร หากองค์กรมีบุคลากร ที่มีความรู้ ความสามารถ ก็จะทำให้องค์กรมีการพัฒนาและก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงได้

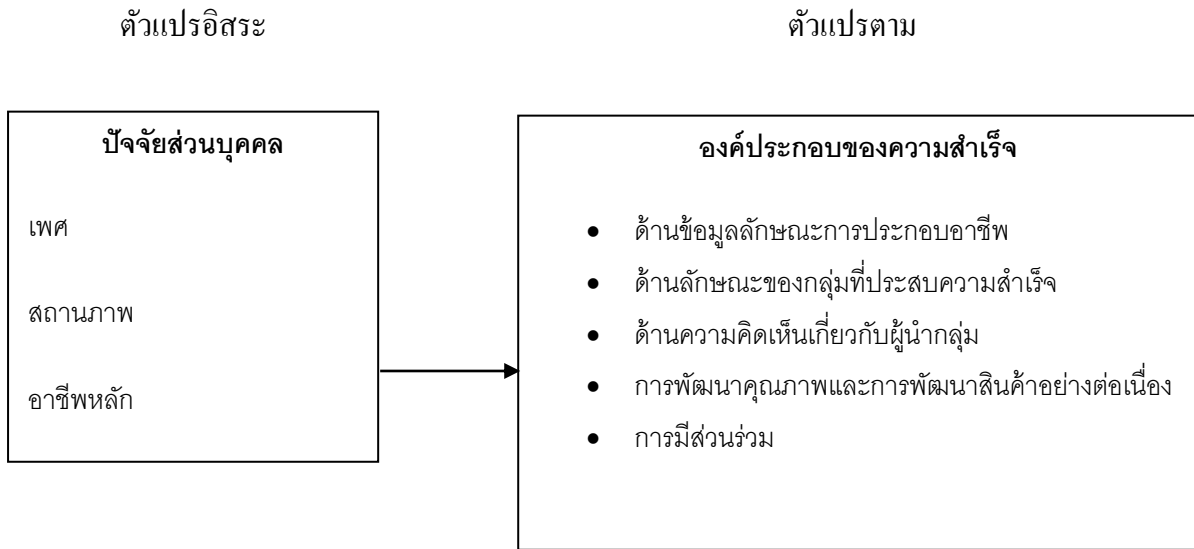
การสนับสนุนจากองค์กรผู้นำชุมชนในท้องถิ่น ทำให้ผู้ประกอบการอาชีพเข้ามามีส่วนร่วมในการรวมกลุ่มเกิดความพึงพอใจในผลประโยชน์ที่ได้รับทำให้เกิดผลกำไร มีการขยายเครือข่ายมีสมาชิกเพิ่มในการพัฒนาตนเอง พัฒนากลุ่มได้อย่างต่อเนื่อง สมาชิกมีรายได้จากการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้นสามารถพึ่งพาตนเองได้ ทำให้งานบรรลุตามวัตถุประสงค์และเกิดประโยชน์สูงสุด (กรมพัฒนาชุมชน, 2539) นอกเหนือจากรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการนำนโยบายมาปฏิบัติแล้ว ส่วนสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาความเป็นอยู่ ความอยู่ดีกินดีของประชาชนคือประชาชนจะต้องให้ความร่วมมืออย่างจริงจังกับทางรัฐบาลรวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถดำเนินงานตามนโยบายแนวทางที่ได้กำหนดไว้ ประชาชนหรือคนในท้องถิ่นจะต้องร่วมกันแสดงความคิดเห็นต่อนโยบายแนวทางที่ได้ปฏิบัติร่วมกันเพื่อจะนำไปสู่การปรับปรุงพัฒนาชุมชนหมู่บ้านหรือท้องถิ่นของตนเองในแนวทางที่ถูกต้องและเหมาะสมที่สุด อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและการพัฒนาในระดับประเทศต่อไป (อันนา อ่อนมาก, 2553) ในการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ของชาวบ้านหนองกก ตำบลทัพราช อำเภอดาพระยา จังหวัดสระแก้ว ในการทอเสื่อกก ซึ่งได้มีการรวมกลุ่มทอเสื่อกกภายหลังจากถูกรื้อถอนเกี่ยวเพื่อทำเป็นอาชีพเสริมในการเสริมสร้างรายได้ให้กับครอบครัว โดยส่งผลให้ชุมชนมีรายได้และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

จากการดำเนินโครงการถ่ายทอดความรู้บริหารธุรกิจสู่ชุมชน คณะบริหารธุรกิจและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก วิทยาเขตจันทบุรี พบว่า มีปัญหาทางด้านการจัดการเกี่ยวกับความสำเร็จของการรวมกลุ่มทอเสื่อกก เพราะสมาชิกในกลุ่มมีจำนวนไม่มากนักเพราะไม่ได้ทำเป็นอาชีพหลัก และสมาชิกส่วนใหญ่นิยมทอเสื่อกกในช่วงเวลาที่ว่างวันจากการทำงานหลัก อีกทั้งปัญหาในทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดจึงส่งผลทำให้ผลผลิตได้ไม่มากตามที่ต้องการ นอกจากนี้ยังมีปัญหาเกี่ยวกับแรงงานซึ่งเป็นแรงงานของกลุ่มสตรีในหมู่บ้านที่รวมกลุ่มกันเพื่อสร้างอาชีพหลังฤดูทำนา และทำไร่มันสำปะหลังเท่านั้น ซึ่งจะส่งผลทำให้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการทอเสื่อกกอาจจะสูญหายไป ส่วนปัญหาด้านการตลาดพบว่าผลิตภัณฑ์ยังไม่เป็นที่รู้จักของผู้ซื้อกันอย่างกว้างขวางนัก โดยกลุ่มฯ จะนำไปขายในงานกาชาดของจังหวัดหรืองานแสดงสินค้าของชาวบ้านตามที่ทางองค์การบริหารส่วนตำบลได้จัดขึ้นในแต่ละปี (สวิง คณารัมย์, สัมภาษณ์) ซึ่งปัญหาดังกล่าวอาจทำให้กลุ่มทอเสื่อกก มีอาชีพและรายได้ที่ยั่งยืน การวิจัยนี้จะเป็นแนวทางในการรวมกลุ่มสร้างอาชีพและเสริมสร้างรายได้ให้กลุ่มทอเสื่อกกต่อไป นำข้อมูลและผลที่ได้มาใช้ในการพัฒนาบุคลากรและปรับใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

เพื่อศึกษาองค์ประกอบของความสำเร็จแบบยั่งยืนของกลุ่มทอเสื่อกก ได้แก่ ด้านข้อมูลลักษณะการประกอบอาชีพ ด้านลักษณะของกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ ด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับผู้นำกลุ่ม ของกลุ่มทอเสื่อกก บ้านหนองกก ตำบลทัพราช อำเภอดาพระยา จังหวัดสระแก้ว

กรอบแนวคิดการวิจัย

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนาอย่างยั่งยืน

สุภาพร สารพันธ์ (2553) กล่าวว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับรากหญ้าจำเป็นจะต้องมีวิธีการเฉพาะในการวางแผนจัดหาและให้บริการเรียกวิธีการเฉพาะนี้ว่า “การวางแผนยุทธวิธีการให้บริการ” การวางแผนยุทธวิธีการให้บริการนี้เป็นกรอบแนวทางที่กำหนดให้หน่วยงานท้องถิ่น ประชาชน และองค์กรอื่นๆ ในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดและจัดหาวิธีการให้บริการอย่างยุติธรรมสนับสนุนให้มีความคิดริเริ่มจากชุมชนและให้สามารถป้องกันความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศน์ทั้งในระดับท้องถิ่น ภูมิภาค และระดับโลก ซึ่งการจัดการและพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นการใช้ทรัพยากรให้อยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่ไม่เกินสมรรถนะการยอมรับได้ของโครงสร้างสิ่งแวดล้อมที่เคยมีอยู่ อันมีผลให้กลไกการทำงานของระบบเหมือนปกติหรือใกล้เคียงเดิมให้การเอื้อประโยชน์สูงสุดต่อมนุษย์อย่างยั่งยืน

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2542) กล่าวว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นการเรียกรูปแบบของการพัฒนาที่ตระหนักหรือคำนึงถึงปัญหาทางสิ่งแวดล้อมและคำนึงถึงคนรุ่นหลัง การพัฒนาอย่างยั่งยืนจึงเท่ากับการผสานเอาทั้งสองสิ่งที่ขัดแย้ง คือ การพัฒนากับการอนุรักษ์มารวมอยู่ด้วยกัน อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติ ยังอยู่ภายใต้เป้าหมายของการพัฒนาที่มุ่งเน้นความเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ได้เพิ่มมิติของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ประหยัด ไม่สูญเสียคุณค่าธรรมชาติจึงมีฐานะเป็นเพียงต้นทุนชนิดใหม่ของการพัฒนา ความยั่งยืนที่เกิดขึ้น จึงเป็นความยั่งยืนของการพัฒนามากกว่าความยั่งยืนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

องค์ประกอบของความสำเร็จของชุมชน

สายชล ทองคำ (2550: 34) กล่าวว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการประกอบอาชีพประกอบด้วยการสนับสนุนเงินทุนจากหน่วยงานราชการการสนับสนุนจากองค์กรผู้นำชุมชนในท้องถิ่น ความพึงพอใจในผลประโยชน์ที่ได้รับ มีรายได้จากการประกอบอาชีพและสามารถพึ่งพาตนเองได้ มีเงินทุน การพัฒนาคุณภาพและการพัฒนาสินค้าอย่างต่อเนื่อง

อรรณ อ่อนมาก (2553) กล่าวว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนของธุรกิจผลิตภัณฑ์เปลือกตาบดแพง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม มีจำนวน 4 ปัจจัย คือ ภาวะผู้นำ นโยบายรัฐบาล สื่อมวลชน และ ระดับการศึกษา

ถวิลวดี บุรีกุล (2551) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมในชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนจะมีทั้งสิทธิ และหน้าที่ ที่จะเข้าร่วมในการแก้ปัญหาของเขา มีความรับผิดชอบมากขึ้นที่จะสำรวจตรวจสอบความจำเป็นในเรื่องต่างๆ การระดมทรัพยากรท้องถิ่น และเสนอแนวทางแก้ไขใหม่ๆ เช่นเดียวกับการก่อตั้งและดำรงรักษาองค์กรต่างๆ ในท้องถิ่น

อุราพร เกศมิตร์พย์ (2551: 33) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมและลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่กลุ่มคนเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบและตัดสินใจในขั้นตอนต่างๆ ของการดำเนินกิจกรรมโดยสมัครใจเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่ม โดยในการมีส่วนร่วมของกลุ่มจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานและการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติของกลุ่มด้วย โดยทั้งนี้เพื่อให้เกิดการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ต้องการและเพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

จากการศึกษาแนวคิดข้างต้น ผู้วิจัยสรุปว่า ความสำเร็จแบบอย่างยั่งยืน คือ วิธีการจัดการให้ชุมชนท้องถิ่น ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพ สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ ประหยัด ไม่สูญเปล่า และไม่เกินสมรรถนะของโครงสร้างสิ่งแวดลอมที่มีอยู่และเกิดประโยชน์แก่ประชาชนในชุมชน ซึ่งประกอบด้วย 5 ปัจจัย ดังต่อไปนี้ 1) การสนับสนุนเงินทุนจากหน่วยงานราชการ 2) ภาวะผู้นำ 3) มีรายได้จากการประกอบอาชีพและสามารถพึ่งพาตนเองได้ 4) การพัฒนาคุณภาพและการพัฒนาสินค้าอย่างต่อเนื่อง 5) การมีส่วนร่วม

วิธีการวิจัย

ขอบเขตการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษา โดยศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบของความสำเร็จแบบยั่งยืนของกลุ่มทอเสื่อกก: กรณีศึกษาบ้านหนองกก ตำบลทัพราช อำเภอตาพระยา จังหวัดสระแก้ว จากการดำเนินโครงการถ่ายทอดความรู้บริหารธุรกิจสู่ชุมชน คณะบริหารธุรกิจและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก วิทยาเขตจักรพงษ์ภูวนารถ ณ หอประชุมหมู่บ้านหนองกก พบว่า มีปัญหา

ทางด้านการจัดการเกี่ยวกับความสำเร็จของการรวมกลุ่มทอเสื่ออก เพราะสมาชิกในกลุ่มมีจำนวนไม่มากนัก เพราะไม่ได้ทำเป็นอาชีพหลัก และสมาชิกส่วนใหญ่นิยมทอเสื่ออกในช่วงเวลาที่ว่างเว้นจากการทำงานหลัก

ขั้นตอนการศึกษา

เครื่องมือในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงผสมผสาน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interviews) ร่วมกับการวิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสอบถาม โดยให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความครบถ้วนประกอบด้วย ผู้นำกลุ่ม ผู้นำชุมชน และสมาชิกกลุ่มทอเสื่ออก บ้านหนองกก ตำบลทัพราช อำเภอตาพระยา จังหวัดสระแก้ว

ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม ประกอบด้วย ข้อมูลจากการสัมภาษณ์สมาชิกกลุ่มทอเสื่ออก เกี่ยวกับแนวทางของความสำเร็จของหมู่บ้านหนองกก ประกอบด้วย ข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่ม ได้แก่ มูลเหตุจูงใจที่ทำให้ท่านเข้าเป็นสมาชิก วัตถุประสงค์การจัดตั้งกลุ่ม การเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม เหตุผลในการเข้าเป็นสมาชิก ประโยชน์ที่ได้รับ การเข้ารับคำปรึกษา การแก้ไขปัญหา ความช่วยเหลือที่ต้องการจากหน่วยงาน การปรับปรุงกลุ่ม การประสบความสำเร็จของกลุ่ม และวิธีการสร้างความยั่งยืนให้กลุ่ม

ข้อมูลเชิงปริมาณ โดยใช้แบบสอบถาม ประกอบด้วย 5 ส่วน ดังนี้ ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนที่ 2 ข้อมูลลักษณะการประกอบอาชีพ ส่วนที่ 3 ลักษณะของกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ ส่วนที่ 4 แนวทางความสำเร็จ ส่วนที่ 5 ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ

ผลการวิจัย

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก สมาชิกกลุ่มที่ตอบแบบสัมภาษณ์ พบว่า มูลเหตุจูงใจที่ทำให้เข้ามาเป็นสมาชิก คือ ส่วนใหญ่อยากเข้ามาเพราะอยากมีรายได้เสริมหลังฤดูเก็บเกี่ยว วัตถุประสงค์การจัดตั้งกลุ่มคือ มีวัตถุประสงค์ในท้องถิ่น (ต้นกก) เป็นจำนวนมากทำให้กลุ่มสมาชิกทอเสื่อไว้ใช้ในครัวเรือน หรืออาจทอขาย เป็นการสร้างรายได้และเป็นการรวมกลุ่มเพื่อสร้างอาชีพเสริมภายหลังจากการเก็บเกี่ยว เพิ่มรายได้ให้สมาชิกเพียงตนเองได้ การเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มทอเสื่ออก สมาชิกส่วนใหญ่เข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มทอเสื่ออกตั้งแต่แรกเริ่มมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เหตุผลของการเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มทอเสื่ออก มีความสนใจในการทอเสื่ออก และอยากมีอาชีพเสริม และอยากมีรายได้เสริมรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์หลังจากฤดูทำนา ทำไร่ ประโยชน์ที่ได้คือการได้รับความรู้จากการถ่ายทอดวิธีการทอเสื่อ มีรายได้จากการขายเสื่อ มีรายได้เสริมหลังทำนา มีการพบปะสมาชิกกลุ่มมีการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน เกิดความสามัคคีกันในหมู่คณะ ทำให้เกิดเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน การเข้ารับคำปรึกษา เมื่อมีเรื่องเดือดร้อนเกี่ยวกับการผลิตเสื่ออก หากมีเรื่องเดือนร้อนหรือมีปัญหาในการผลิตเสื่ออก สมาชิกจะมีการปรึกษากันเองภายในกลุ่ม บุคคลที่สมาชิกเข้าไปขอคำปรึกษาสามารถช่วยแก้ไขปัญหาได้ จะช่วยในด้านการหาข้อสรุปของปัญหา ช่วยคิดแนะนำแนวทางในการแก้ไขปัญหา สมาชิกต้องการความช่วยเหลือจากพัฒนาชุมชน ช่วยสนับสนุนในเรื่องกองทุนในการผลิตเสื่อ อยากรให้มีการประสานงานกับพ่อค้าที่เข้ามารับซื้อเสื่ออก ปรับปรุงกลุ่มโดยการรวมตัวกันให้เข้มแข็งมากยิ่งขึ้น ศึกษาปรับปรุงลาย และรูปแบบ มาตรฐานการทอเสื่อให้ตรงตามความต้องการของตลาด กลุ่มทอเสื่ออก จะประสบความสำเร็จได้นั้น

เริ่มต้นจากความสามัคคีกันในกลุ่ม มีความรักใคร่กลมเกลียวกัน ผลดีเสียอกให้มีมาตรฐาน มีคุณภาพ ราคา ยุติธรรม มีความคงทนถาวร มีการพัฒนาฝีมือของสมาชิก และวิธีการสร้างความยั่งยืนให้กลุ่มคือมีการจัดตั้งกลุ่ม ให้เข้มแข็ง จำหน่ายเลือก หรือผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับเลือก จากที่เป็นรายได้เสริม ให้เป็นรายได้ประจำ พัฒนา ฝีมืออย่างต่อเนื่อง ถ่ายทอดองค์ความรู้ไปสู่ลูกหลานในชุมชน โดยวัตถุประสงค์ของกลุ่มคือ ผลดีเสียอก จำหน่ายเพื่อเป็นอาชีพเสริม ถ้าหากมีการรวมกลุ่มก็จะสามารถหาแหล่งเงินทุนได้ ช่วยให้ประชากรในชุมชน ไม่เกิดการว่างงาน ความสามารถในการจัดการการดำเนินงานของกลุ่มให้บรรลุวัตถุประสงค์ สามารถจัดการ ดำเนินงานกลุ่มให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้ แต่อาจจะเป็นไปได้ยากไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป เพราะสมาชิกส่วนใหญ่มีแต่ ผู้สูงอายุ หากมีวิทยากรมาให้ความรู้ในด้านของการพัฒนาฝีมือ ตลอดจนสอนเทคนิค วิธีการทอเสื้อ แปรรูป ผลิตภัณฑ์ให้กับสมาชิก

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน เกี่ยวกับนโยบายส่งเสริมกลุ่มทอเสื้อ ผลการศึกษาพบว่า การ สนับสนุนการรวมตัวของสมาชิกกลุ่มทอเสื้อ ส่งเสริมทางด้านการรวมกลุ่ม โดยให้สถานที่สำหรับดำเนิน กิจกรรมของกลุ่มทอเสื้อ การสนับสนุนการสร้างความยั่งยืนในอาชีพเสริมกับกลุ่มทอเสื้อกระดุมชาวบ้านให้ มาทำเลือก เพื่อสร้างรายได้ การประชาสัมพันธ์สถานที่จัดจำหน่ายหรืองานเทศกาลในตำบล อำเภอ จังหวัด มี การบอกกล่าวผ่านไปยังหัวหน้ากลุ่มโดยให้กลุ่มสมาชิกเข้าร่วมจำหน่ายผลิตภัณฑ์ นโยบายการสนับสนุนแหล่ง เงินทุนสำหรับกลุ่มทอเสื้อ เป็นตัวกลางในการขอสนับสนุนขององค์การบริหารส่วนตำบลให้กับกลุ่มทอ เสื่อ

การวิจัยเชิงปริมาณ ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างกลุ่มทอเสื้อส่วนใหญ่ เป็นเพศหญิง สถานภาพ สมรส ประกอบอาชีพหลักเกษตรกร มีรายได้สุทธิที่ได้รับต่อเดือน ตั้งแต่ 5,000 -10,000 บาท ทางด้านข้อมูล ลักษณะการประกอบอาชีพ ที่ตั้งทำการเป็นบ้านของสมาชิกกลุ่ม สถานที่จำหน่ายสินค้าของกลุ่ม มีคนมารับซื้อ มากที่สุด รายได้จากการจัดจำหน่ายเลือกของกลุ่มที่ได้รับต่อเดือนต่ำกว่า 2,000 บาท ภายหลังจากดำเนินงาน ทางกลุ่มทอเสื้อไม่มีการไปขอรับเงินทุนสนับสนุนการประกอบอาชีพจากหน่วยงานอื่น คิดเป็น ปัญหาและ อุปสรรคที่สำคัญในการดำเนินงานของกลุ่ม ขาดเงินทุนหมุนเวียน ไม่มีตลาดรองรับสินค้า และขาดนักวิชาการ ถ่ายทอดความรู้ มากที่สุด ด้านลักษณะของกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ ในชุมชนมีวัตถุประสงค์ที่เพียงพอ เพื่อการผลิต สินค้าจำหน่าย โดยไม่จำเป็นต้องซื้อจากภายนอก มีการส่งเสริมให้มีการฝึกอบรมทางด้านอาชีพจากภายในและ ภายนอกแก่สมาชิกเพื่อไปประกอบอาชีพได้ สามารถช่วยให้สมาชิก มีการพบปะช่วยเหลือและทำกิจกรรม ร่วมกันในการประกอบอาชีพมากขึ้น การเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น การเป็นสมาชิกกลุ่ม ทำให้มีงานทำ ลดปัญหาการว่างงานได้ และการรวมกลุ่มประกอบอาชีพ ทำให้สมาชิกมีอาชีพที่มั่นคง และยัง สามารถพัฒนาเป็นอาชีพหลักได้ ด้านแนวทางการความสำเร็จ กลุ่มจัดตั้งขึ้นเพื่อให้ประชาชนทั่วไปหรือในชุมชน ของตนเองสามารถซื้อสินค้าได้ในราคาเท่ากันท้องตลาด กลุ่มที่ตั้งขึ้น สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้เข้าร่วมกลุ่ม และกลุ่มมีความตั้งใจที่จะรวมตัวกันต่อไปในอนาคต ด้านความคิดเห็นความคิดเห็นเกี่ยวกับภาวะผู้นำ และการ มีส่วนร่วมของกลุ่มพบว่า สมาชิกกลุ่มทอเสื้อ มีความคิดเห็นเกี่ยวกับผู้นำที่เคารพในความคิดของผู้อื่น ระคับ มากที่สุด ความคิดเห็นเกี่ยวกับการแต่งตั้งประธานหรือหัวหน้ากลุ่ม คณะกรรมการ ที่มีความเหมาะสมในการ

ทำงาน ระดับปานกลาง ความคิดเห็นเกี่ยวกับความสามารถผลิตและจำหน่ายสินค้าได้อย่างต่อเนื่อง ระดับปานกลาง ความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดทำบัญชีรายรับ – รายจ่าย ที่ถูกต้องและเป็นปัจจุบันอยู่ในระดับน้อยที่สุด การระดมทุนทั้งภายในและภายนอก อยู่ในระดับน้อยที่สุด การประสานงาน ประชาสัมพันธ์ผลงานอยู่ในระดับน้อย การพัฒนาความรู้เบื้องต้นในการดำเนินงานให้แก่สมาชิก ในระดับมากที่สุด การมีส่วนร่วมในการคัดเลือกแต่งตั้งคณะกรรมการกลุ่มในระดับมากที่สุด การมีส่วนร่วมในการกำหนดระเบียบ ข้อบังคับ และข้อคิดเห็นต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อกลุ่มในระดับมากที่สุด การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินงานกลุ่มในระดับมากที่สุด และการเข้าร่วมในการประชุมกลุ่มอย่างสม่ำเสมอในระดับมาก

การอภิปรายผล

ลักษณะของกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ

ในชุมชนมีวัตถุประสงค์ที่เพียงพอ ทำให้การผลิตเลือกเพื่อจำหน่าย มีการส่งเสริมให้มีการฝึกอบรมทางด้านอาชีพจากภายในและภายนอกแก่สมาชิกเพื่อไปประกอบอาชีพได้ สามารถช่วยให้สมาชิก มีการพบปะช่วยเหลือ และทำกิจกรรมร่วมกันในด้านการประกอบอาชีพมากขึ้น การเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น การเป็นสมาชิกกลุ่ม ทำให้มีงานทำ ลดปัญหาการว่างงานได้ การรวมกลุ่มประกอบอาชีพ ทำให้สมาชิกมีอาชีพที่มั่นคง และยังสามารถพัฒนาเป็นอาชีพหลักได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ (สายชล ทองคำ, 2550) ที่พบว่า แนวทางที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการประกอบอาชีพการผลิตน้ำตาลมะพร้าวในตำบลยกกระบัตร อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร ด้านความคาดหวังต่ออาชีพ คือ การรณรงค์ให้คนหันมาจับประทานน้ำตาลมะพร้าวมากขึ้น รองลงมาคือความคาดหวังว่าการผลิตน้ำตาลมะพร้าวเป็นการสร้างรายได้ให้กับครอบครัว

องค์ประกอบของความสำเร็จ

การจัดตั้งกลุ่มขึ้นสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้เข้าร่วมกลุ่ม และกลุ่มมีความตั้งใจที่จะรวมตัวกันต่อไปในอนาคต ด้านความคิดเห็นความคิดเห็นเกี่ยวกับภาวะผู้นำ และการมีส่วนร่วมของกลุ่มพบว่าสมาชิกกลุ่มพอใจเลือก มีความคิดเห็นเกี่ยวกับผู้นำที่เคารพในความคิดของผู้อื่น ระดับมากที่สุด ความคิดเห็นเกี่ยวกับการแต่งตั้งประธานหรือหัวหน้ากลุ่ม คณะกรรมการที่มีความเหมาะสมในการทำงาน ระดับปานกลาง ความคิดเห็นเกี่ยวกับความสามารถผลิตและจำหน่ายสินค้าได้อย่างต่อเนื่อง ระดับปานกลาง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (อุราพร เกิดมีทรัพย์, 2551) ศึกษาถึง ความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางที่ส่งผลต่อความสำเร็จของกลุ่มสตรีสหกรณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า 1) ด้านคุณลักษณะของผู้นำกลุ่ม ผู้นำที่เป็นผู้ริเริ่มในการทำกิจกรรมกลุ่ม 2) ด้านการบริหารจัดการ กลุ่มต้องจัดทำบัญชีรายรับ – รายจ่ายประจำทุกเดือน 3) ด้านทรัพยากรในท้องถิ่น สมาชิกนำทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการผลิตสินค้า 4) ด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิก สมาชิกควรมีส่วนร่วมในการประชุมกลุ่ม และสอดคล้องกับงานวิจัยของ (ชนิด เลิศพันธุ์พรหม, 2554) ที่พบว่า แนวทางภายนอกที่มีผลต่อความเข้มแข็งและความยั่งยืนของกลุ่มอาชีพ มีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ผู้นำมีความรอบรู้ในงานหน้าที่ที่ตนเองรับผิดชอบและนโยบายกิจการที่ตนเองมีส่วนบริหารงานอยู่แล้ว อยู่ในระดับมาก รองลงมาคือ ผู้นำมีความคิดริเริ่ม มีการค้นคิดริเริ่มสร้างสรรค์ อยู่ในระดับ

มาก 3) ระดับความเข้มแข็งที่ยั่งยืนของกลุ่มอาชีพ มีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุดคือ กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นต้องมีวัตถุประสงค์ที่แน่นอนและสมาชิกทุกคนจะต้องทราบว่ามารวมตัวกันเพื่อประโยชน์อันใด และระเบียบข้อบังคับต้องมาจากมติของสมาชิก หรือให้สมาชิกยอมรับอยู่ในระดับมาก รองลงมาคือ กลุ่มจะต้องมีข้อตกลงร่วม มีการจัดระบบบัญชี เอกสารต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติของสมาชิก และกลุ่มต้องมีระเบียบข้อบังคับหรือกติการะเบียบข้อบังคับเป็นเรื่องกำหนดแนวทางการดำเนินงาน กำหนดหน้าที่ของคณะกรรมการและสมาชิกไว้พร้อม อยู่ในระดับมาก

การระดมทุนทั้งภายในและภายนอก อยู่ในระดับน้อยที่สุด การประสานงาน ประชาสัมพันธ์ผลงานอยู่ในระดับน้อย การพัฒนาความรู้เบื้องต้นในการดำเนินงานให้แก่สมาชิก ในระดับมากที่สุดและระดับมากเท่ากัน สอดคล้องกับงานวิจัยของ (เฉลิมพล ชารประเสริฐ, 2550) แนวทางของความสำเร็เพื่อพัฒนากลุ่มอาชีพ ลักษณะเดียวกันในท้องถิ่นอื่น ได้แก่ การพัฒนาด้านการผลิตอย่างสม่ำเสมอ การประยุกต์ใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น การขยายแรงงานกำลังการผลิต การได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในเรื่องของงบประมาณ และการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ส่วนการกำหนดระเบียบ ข้อบังคับ และข้อคิดเห็นต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อกลุ่มในระดับมากที่สุด การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินงานกลุ่มในระดับมากที่สุด และการเข้าร่วมในการประชุมกลุ่มอย่างสม่ำเสมอในระดับมาก สอดคล้องกับงานวิจัยของ (สุภาพร สาทรพันธ์, 2553) พบว่า แนวทางที่ส่งผลต่อผลสำเร็จแบบยั่งยืนของกลุ่มสตรี ทุกแนวทาง คือ คุณลักษณะของสมาชิก ลักษณะของกลุ่มสตรี การตัดสินใจ และการวางแผน ระดับการมีส่วนร่วม การตอบสนองความต้องการ ความสามารถในการแก้ปัญหา การสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น และทัศนคติที่มีต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง อยู่ในระดับมาก โดยแนวทางที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ คุณลักษณะของสมาชิก และแนวทางที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือ ความสามารถในการแก้ปัญหา และสอดคล้องกับงานวิจัยของ (จันทนา โอสกกระพันธ์, 2538) พบว่า แนวทางเกี่ยวกับลักษณะของกลุ่ม คือ การจัดประชุมพร้อมทั้งให้สมาชิกร่วมกันดำเนินกิจกรรมเดือนละครั้ง และกลุ่มให้สมาชิกร่วมกันแสดงความคิดเห็นแก้ไขปัญหาต่างๆ ขณะร่วมกันดำเนินกิจกรรม 4 ปัจจัยเกี่ยวกับสถานการณ์กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มจัดสรรกำไรสุทธิประจำปีเพื่อจ่ายเป็นเงินปันผลเฉลี่ยคืนตามหุ้นให้แก่สมาชิกอย่างยุติธรรม และกลุ่มเก็บไว้เป็นทุนสำรองเพื่อดำเนินงานกลุ่มปีต่อไป สมาชิกมีความรู้สึกพอใจและภูมิใจในชื่อเสียงของกลุ่มในสังคมมากเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรของหมู่บ้านอื่นๆ ที่สมาชิกรู้จัก

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการส่งเสริมการพัฒนากลุ่มทอเสื้ออกให้มีการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งและเป็นรูปธรรม ควรส่งเสริมให้มีการสืบทอดเป็นวัฒนธรรมและภูมิปัญญาการทอเสื้ออก เพื่อการอนุรักษ์และสืบทอดสู่คนรุ่นหลัง
2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการพัฒนาสตรีควรมีการเสริมพลังอำนาจของกลุ่มสตรีในด้านความสามารถในการแก้ไขปัญหา ด้านการตัดสินใจ และด้านการวางแผน อันจะส่งผลให้กลุ่มทอเสื้ออกเกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรรีบบการสนับสนุนด้านการพัฒนาฝีมือ เทคนิคการย้อมสี ฯลฯ ให้กับกลุ่มทอเสื่อกก เพื่อที่จะสามารถสร้างเป็นผลิตภัณฑ์พัฒนาไปสู่ผลิตภัณฑ์ OTOP ต่อไปในอนาคต

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาถึงระบบกระบวนการของกลุ่มทอเสื่อกก เพื่อเพิ่มศักยภาพของการทอเสื่อกก ขยายขอบเขตของการศึกษาในระดับตำบล อำเภอ จังหวัด
2. ศึกษาข้อมูลเชิงลึกด้านอื่นๆ เช่น ระบบการบริหารการพัฒนามาตรฐานผลิตภัณฑ์ ระบบการพัฒนาการเรียนรู้ ระบบบริหารจัดการในด้านเครือข่ายข้อมูลและการสื่อสาร
3. ควรศึกษาแนวทางเสริมสร้างพลังอำนาจให้กับกลุ่มทอเสื่อกก ด้านความสามารถในการแก้ไขปัญหา ด้านการตัดสินใจ และการวางแผน

กิตติกรรมประกาศ

วิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยดีโดยได้รับความอนุเคราะห์และคำแนะนำจาก รศ.ดร.จุฑา เทียนไทย, รศ.สมพล พุ่มหว่า และ ดร.วินัย ปัญจขจรศักดิ์ ผู้ทรงคุณวุฒิทางการวิจัย ซึ่งให้ข้อชี้แนะ และข้อคิดเห็นตลอดระยะเวลาที่ทำการศึกษา ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างมากแก่ผู้วิจัย ขอกราบขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้ ขอขอบพระคุณนายสมนึก ล้วนดี ผู้ใหญ่บ้านหนองกอก สมาชิกกลุ่มทอเสื่อกกบ้านหนองกอก ตำบลทัพราช อำเภอ-ตาพระยา จังหวัดสระแก้ว ทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้ให้ข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้อย่างครบถ้วนสุดท้ายนี้ขอขอบพระคุณ คณะกรรมการและผู้บริหารมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก ที่ให้การส่งเสริมและสนับสนุนเงินงบประมาณผลประโยชน์

บรรณานุกรม

- กรมพัฒนาชุมชน, กรม กระทรวงมหาดไทย. (2544). ภูมิปัญญาไทยสู่สากล: หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงมหาดไทย.
- กรมพัฒนาชุมชน. (2539). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของกลุ่มอาชีพสตรี. กรุงเทพมหานคร: ผู้แต่ง.
- จันทนา โอสถกระพันธ์. (2538). ปัจจัยบางประการที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. เชียงใหม่: สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้.
- เฉลิมพล ธารประเสริฐ. (2550). ปัจจัยความสำเร็จของกลุ่มอาชีพผลิตผ้าย้อมสีธรรมชาติเพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ กรณีศึกษา: เทศบาลตำบลตาลเถียน อำเภอภูคจ๊ับ จังหวัดอุบลราชธานี. รายงานการศึกษาอิสระปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร. (2542). วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกสิทธิ์และความเป็นอื่น. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.

- ชนิด เลิศพันธุ์พรหม. (2554). ปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนให้กับกลุ่มอาชีพในเขตเทศบาลเมืองศรีสะเกษ. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครองท้องถิ่น, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.
- สวิง คณารักษ์. (2557). ประธานกลุ่มทอเสื้อกบบ้านหนองก. สัมภาษณ์เกี่ยวกับสถานการณ์ทอเสื้อกบบ้านหนอง-ก ตำบลทัพราช อำเภอดาพระยา จังหวัดสระแก้ว.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2556. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11. สืบค้นเมื่อ 25 เมษายน 2559 จาก <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=395>.
- สุภาพร สาธารพันธ์. (2553). ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จแบบยั่งยืนของกลุ่มอาชีพสตรี กรณีศึกษากลุ่มสตรีอำเภอนาจะหลวย จังหวัดอุบลราชธานี. การค้นคว้าอิสระปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- สายชล ทองคำ. (2550). ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการประกอบอาชีพการผลิตน้ำตาลมะพร้าวในตำบลยกกระบัตร อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (คหกรรมศาสตร์เพื่อพัฒนาชุมชน), มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อรรณา อ่อนมาก. (2553). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน: ธุรกิจผลิตภัณฑ์เสื้อกบ ตำบลแพ่ง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- อนุรักษ์ ผ่องโอสถ. (2550). บทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลแพรงศึกษาใหม่ อำเภอเมือง สมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ ในการบริหารจัดการสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ให้ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน. รายงานการศึกษาอิสระปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อุราพร เกิดมีทรัพย์. (2551). ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของกลุ่มสตรีสหกรณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช. ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาเทคโนโลยีอุตสาหกรรม, มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช.

การขับเคลื่อนองค์การการกุศลมุสลิมผ่านนวัตกรรมทางสังคม:
กรณีศึกษา มูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

Mobilizing Muslim Charitable Organization through Social Innovation:

A Case Study of the Foundation for Education and Human Resource Development

ผศ.ดร.อาแว มะแส

คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

บทคัดย่อ

องค์การการกุศลมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคมปัจจุบัน แต่ความสำเร็จในการดำเนินงานขององค์การประเภทนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถปรับตัวในการขับเคลื่อน เพื่อให้สอดคล้องกับพลวัตทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำนวัตกรรมทางสังคมมาใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ที่แต่ละองค์การปฏิบัติงานอยู่ การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีขององค์การการกุศลมุสลิมองค์การหนึ่ง ซึ่งดำเนินงานในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปรับตัวขององค์การด้วยการนำนวัตกรรมทางสังคมมาใช้ การรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการสังเกตและการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการทำความเข้าใจความหมาย การจัดหมวดหมู่ การวิเคราะห์เหตุผลเชิงตรรกะและการสังเคราะห์ข้อมูล ผลการศึกษาพบว่า การนำแนวคิดใหม่ๆมาใช้ในการริเริ่มและในกระบวนการดำเนินโครงการต่างๆ โดยเฉพาะการนำแนวคิดการประกอบการทางสังคมควบคู่กับการประยุกต์ใช้เทคนิควิธีการสื่อสารใหม่ๆ ผ่านช่องทางสังคมบนอินเทอร์เน็ตและการใช้เครือข่ายทางสังคม ส่งผลให้การดำเนินงานประสบผลสำเร็จอย่างน่าพอใจ ทั้งในด้านการหาทุนสนับสนุนและการนำส่งความช่วยเหลือ

คำสำคัญ องค์การการกุศลมุสลิม นวัตกรรมทางสังคม การประกอบการทางสังคม ช่องทางสังคม เครือข่ายทางสังคม

Abstract

Charitable organizations play important roles in helping underprivileged groups in the present day. However, achievements of their operation require adaptability in their mobilization to suit social dynamics. This research is a case study research of a Muslim charitable organization operated in southern border provinces of Thailand aiming at investigating adaptation of the organization through adoption of social innovation. Data collection was undertaken by means of observation and informal interview. Data analysis was done by clarifying meanings, typological analysis, logical reasoning and data synthesis. Findings show that adoption of new ideas both in the initiation and in the operational process of related projects, especially the adoption of social entrepreneurship concepts together with application of new communication techniques via social media on the internet as well as utilization of social networks, results in satisfactory achievements in its operation, both with respect to fund raising and service delivery.

Keywords : Muslim charitable organization, social innovation, social entrepreneurship, social media, social network.

1. บทนำ

ความสำคัญของนวัตกรรมที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน แต่เมื่อก้าวถึงนวัตกรรม (innovation) โดยทั่วไปแล้ว คนส่วนใหญ่มักจะเข้าใจว่าเป็นสิ่งใหม่ๆทางเทคโนโลยี (technological innovation) ซึ่งเกี่ยวข้องกับเครื่องมือเครื่องใช้สมัยใหม่ต่างๆ ที่ถูกผลิตขึ้นมา แล้วนำมาใช้ในการดำเนินการต่าง ๆ เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Williams & Edge, 1996) อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจดังกล่าวนี้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปเมื่อไม่นานมานี้ เมื่อคำว่านวัตกรรมทางสังคม หรือ social innovation ได้เข้ามาอยู่ในความสนใจของนักวิชาการและนักเคลื่อนไหวทางสังคม โดยที่นวัตกรรมทางสังคมนี้ถูกมองว่าสำคัญมากสำหรับการบริหารจัดการสังคมในระดับต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มคน ชุมชนหรือองค์กร ภายใต้บริบทที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (Bruce, 1993; Dawson & Daniel, 2010) โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อนำมาใช้กับการบริหารจัดการองค์กร โดยไม่ได้จำกัดเฉพาะองค์กรธุรกิจที่มุ่งแสวงหากำไรเท่านั้น แต่รวมถึงองค์กรของรัฐที่มุ่งจัดบริการเพื่อสวัสดิภาพของประชาชน หรือองค์กรการกุศลที่พยายามทำงานช่วยเหลือสังคมในมิติต่าง ๆ โดยไม่แสวงหากำไรทางการเงินเพื่อตอบแทนกลับมายังผู้ประกอบการหรือผู้ลงทุน (Baregheh, Rowley & Sambrook, 2009)

ในปัจจุบันนี้ เป็นที่ยอมรับว่าองค์กรที่ไม่แสวงหากำไร (nonprofit organization) หรือองค์กรการกุศล (charitable organization) จำนวนมากได้เข้ามามีบทบาทในการแก้ปัญหาทางสังคม โดยมักจะอาศัยงบประมาณที่ได้จากการขอรับบริจาค ในขณะที่เดียวกัน ผู้ทำงานมักจะเสียสละ ทำงานด้วยจิตอาสาเป็นหลัก แต่ภายใต้สภาพแวดล้อมทางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว องค์กรเหล่านี้มักจะต้องปรับตัวอย่างมาก โดยการหันไปดำเนินการในเชิงธุรกิจมากขึ้น เพื่อให้การดำเนินการได้ผลและมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งเชื่อว่าจะส่งผลต่อความยั่งยืนขององค์กร การปรับตัวดังกล่าวนี้อาจเกิดขึ้นได้ทั้งในส่วนของการหาทุนและการบริหารจัดการ รวมถึงการนำส่งบริการให้ความช่วยเหลือแก่บุคคลเป้าหมาย เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อปัญหาทางสังคมตรงกับที่บุคคลเป้าหมายต้องการความช่วยเหลือและทันการณ์ (Weerawardena, McDonald & Mort, 2010; Perrini & Vurro, 2006). องค์กรการกุศลมีหลายประเภท หากแบ่งตามฐานที่มาของการก่อตั้ง องค์กรการกุศลจำนวนหนึ่งตั้งขึ้นมาบนฐานของความเชื่อทางศาสนา โดยมีหลักการและวิธีการบริหารจัดการที่อิงหลักคำสอนของศาสนาที่กลุ่มคนนับถือและศรัทธา องค์กรการกุศลประเภทนี้มักจะมีกรอบในการทำงานเฉพาะที่อิงอยู่กับหลักคำสอนของศาสนา คนทำงานและบุคคลเป้าหมายที่ให้ความช่วยเหลือก็มักจะถูกกำหนดให้อยู่ภายในกรอบนี้เช่นกัน ซึ่งในอดีต รูปแบบของการจัดองค์กร การบริหารจัดการ ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นมักจะจำกัดเป็นไปตามประเพณีที่อิงหลักการดังกล่าวนี้ด้วย แต่ภายใต้สภาพแวดล้อมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว องค์กรเหล่านี้จำเป็นต้องปรับตัว เพื่อความอยู่รอดในระยะสั้นและเพื่อให้สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน (Clerkin & Grønbyerg, 2007)

องค์การการกุศลมุสลิมเป็นตัวอย่างขององค์การที่ไม่แสวงหากำไรซึ่งอิงหลักศาสนาอิสลาม ที่ผ่านมาการดำเนินงานมักจะประสบปัญหาที่ท้าทายด้านการหาทุนและความต่อเนื่องในการดำเนินงาน จึงต้องมีการปรับตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์การการกุศลมุสลิมในประเทศไทย ซึ่งมีประชากรมุสลิมเป็นกลุ่มน้อย อย่างไรก็ตาม จากการติดตามองค์การการกุศลมุสลิมในประเทศไทยจำนวนหนึ่ง ตลอดระยะเวลาประมาณ 5 ปีที่ผ่านมา พบว่ามีหลายองค์การที่พยายามปรับตัวอย่างน่าสนใจ โดยมีการพัฒนาเชิงนวัตกรรมในการดำเนินงานเพื่อที่จะเผชิญกับสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เปลี่ยนไป (ณรงค์ ฉิมวิเศษ, อาแว มะแส และพิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต, 2555; Masae, 2014) หนึ่งในนั้นคือมูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ที่ตั้งขึ้นมาเมื่อประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา โดยมีพันธกิจเพื่อช่วยเหลือเด็กกำพร้าและครอบครัวที่มีฐานะยากจน แม้จะตั้งขึ้นมาเป็นระยะเวลาไม่นานนัก แต่มีการขับเคลื่อนจนประสบผลสำเร็จอย่างน่าสนใจยิ่ง จึงทำให้น่าสนใจศึกษาการขับเคลื่อนและการปรับตัวขององค์การนี้ โดยมีคำถามวิจัยว่า องค์การการกุศลมุสลิมมีการขับเคลื่อนการดำเนินงานช่วยเหลือสังคมอย่างไร ในบริบทของพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีการปรับตัวและนำแนวคิดใหม่ ๆ หรือนวัตกรรมทางสังคมมาใช้ อย่างไรก็ตาม และความสำเร็จอันเป็นผลจากการนำแนวคิดนี้มาใช้เป็นอย่างไรบ้าง

บทความชิ้นนี้มุ่งนำเสนอผลการวิจัยเกี่ยวกับการขับเคลื่อนและการปรับตัวขององค์การการกุศลมุสลิม ภายใต้ชื่อของมูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ข้อมูลที่นำเสนอได้มาจากการวิจัยแบบกรณีศึกษาขององค์การนี้ ที่ช่วงชิงโอกาสในการนำเสนอแนวคิดและวิธีการใหม่ ๆ ในยุคของการสื่อสารไร้พรมแดนมาประยุกต์ใช้ ภายใต้บริบทของพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งมีปัญหาทางสังคมมากมาย อันเป็นผลจากสถานการณ์ความไม่สงบทางการเมืองที่มีมาอย่างต่อเนื่องและท้าทายการทำงานขององค์การ

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาการขับเคลื่อนขององค์การการกุศลมุสลิม ด้วยการนำนวัตกรรมทางสังคมมาใช้ในการปรับตัว ให้สามารถดำเนินงานตามพันธกิจที่มุ่งช่วยเหลือสังคมอย่างต่อเนื่อง ภายใต้บริบทของพื้นที่ที่มีปัญหาความขัดแย้งและผลกระทบทางสังคมที่เกี่ยวข้อง ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ 2) เพื่อศึกษาความสำเร็จในการขับเคลื่อนองค์การและการสนับสนุนของเครือข่ายที่ส่งผลต่อความสำเร็จ

3. ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยที่ศึกษาเฉพาะกรณีของมูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นองค์การการกุศลมุสลิมที่จดทะเบียนและมีที่ตั้งอยู่ในจังหวัดยะลา กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษาคือผู้บริหาร วิศวกร ผู้ที่ทำงานกับองค์กร แกนนำเครือข่ายความร่วมมือ และผู้ได้รับความช่วยเหลือจากองค์กร ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาคือข้อมูลช่วงเวลาตั้งแต่องค์กรเริ่มก่อตั้งอย่างเป็นทางการ เมื่อปี พ.ศ. 2552 จนถึงปี พ.ศ. 2561 แต่มีการรวบรวมข้อมูลอย่างเข้มข้นในช่วงปี พ.ศ. 2558-2560

4. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

4.1 องค์การการกุศล: ความหมาย เป้าหมายและการขับเคลื่อน

องค์การการกุศล (charitable organization) หรือองค์การที่ไม่แสวงหากำไร (non-profit organization) โดยทั่วไปแล้วหมายถึงองค์การที่ก่อตั้งขึ้นมาโดยคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เพื่อมุ่งดำเนินงาน ไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ โดยไม่ตั้งใจที่จะกระจายผลตอบแทนส่วนเกินไปยังผู้สนับสนุนด้านต่าง ๆ รวมทั้งผู้นำองค์การ (Anheier, 2005; Stecker, 2014) โดยนัยนี้ การดำเนินงานขององค์การการกุศลมักจะไม่ได้อาศัยกำไรชดเชย แต่ถูกผลักดันโดยการอุทิศตัวเพื่อจัดหารายได้และทรัพยากร อันเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินงานขององค์การ ให้สามารถขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้

เป้าหมายสำคัญของการดำเนินงานขององค์การการกุศลมักจะมุ่งยกระดับสังคมในมิติต่าง ๆ ส่วนใหญ่ เพื่อให้ความช่วยเหลือสังคม ด้วยการจัดหาและนำส่งทรัพยากรหรือสิ่งที่เป็นต่อการดำรงชีวิต ไปยังกลุ่มเป้าหมายที่มีความต้องการ แต่มีความยากจนหรือขาดทุน ซึ่งมักจะเป็นผู้ด้อยโอกาสหรือประสบปัญหาความขาดแคลนในสิ่งที่พวกเขาต้องการ (Helmig, Ingerfurth & Pinz, 2014) การดำเนินงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวมักจะมีการขับเคลื่อนผ่านกิจกรรมต่าง ๆ หลากหลายรูปแบบ เช่น กิจกรรมสังคมสงเคราะห์ กิจกรรมเพื่อปรับปรุงการดำรงชีพ กิจกรรมด้านศาสนาหรือการพัฒนาจิตใจ ฯลฯ โดยที่บางองค์การอาจจะทำกิจกรรมหลายด้านควบคู่กันไป จึงมีความซับซ้อนในการดำเนินการไม่น้อย (Anheier, 2014)

4.2 องค์การการกุศลฐานศาสนา: เป้าหมายและพันธกิจ

องค์การการกุศลฐานศาสนา (religion or faith-based nonprofit organizations) เป็นองค์การการกุศลที่พบในอัตราส่วนที่สูงในประเทศกำลังพัฒนา รวมถึงประเทศไทย โดยมีทั้งองค์การที่ตั้งขึ้นมาในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ และองค์การที่มีความเชื่อมโยงเป็นสาขาหนึ่งขององค์การการกุศลระดับนานาชาติ (Masae, 2014) โดยทั่วไปแล้ว มักจะตั้งขึ้นมาโดยกลุ่มคนที่ได้รับแรงจูงใจจากความศรัทธาในศาสนาใดศาสนาหนึ่งอย่างแรงกล้า และมีความเชื่อมโยงกับชุมชนทางศาสนา หรือมีฐานทางอุดมการณ์จากศาสนาใดศาสนาหนึ่งเป็นการเฉพาะ (Wuthnow, 2000) เป้าหมายสำคัญของการตั้งองค์การการกุศลประเภทนี้ คือ มุ่งให้ความช่วยเหลือทางสังคมแก่ผู้ด้อยโอกาสและเผยแพร่ความดีตามอุดมการณ์ของศาสนา โดยเฉพาะการแก้ปัญหาของกลุ่มคนที่นับถือศาสนาเดียวกันกับที่แต่ละองค์การอิงอยู่ ด้วยการจัดทำกิจกรรมสาธารณกุศล เพื่อมุ่งให้ได้บุญกุศลจากการกระทำตามกรอบของแต่ละศาสนาด้วย (Moyer, Sinclair & Spaling, 2012; Belefeld & Cleveland, 2013)

องค์การการกุศลมุสลิมถือเป็นองค์การการกุศลฐานศาสนาประเภทหนึ่ง ตั้งขึ้นมาเพื่อมุ่งทำความดีตามคำสอนของศาสนาอิสลาม มีเป้าหมายเพื่อช่วยเหลือผู้ได้รับความเดือดร้อน โดยหวังให้ได้ผลบุญของการกระทำตามความเชื่อในศาสนาอิสลาม อันจะเป็นการเผยแพร่ความดีให้แก่สังคมด้วย (Lambarraa & Riener, 2012) ส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากปัญหาบางปัญหาที่เกิดขึ้นกับชาวมุสลิมนั้นมีความเฉพาะเจาะจงและอ่อนไหว หากที่จะได้รับการแก้ไขจากรัฐบาลหรือองค์การการกุศลทั่วไปอย่างเพียงพอ ในขณะที่ปัญหาดังกล่าวนั้นยังเกี่ยวข้อง

กับมนุษยธรรม ซึ่งทุกศาสนาเน้นให้ความช่วยเหลือ ดังนั้นองค์การการกุศลมุสลิมจึงมักจะมีแรงผลักดันจากความศรัทธาในศาสนาอิสลามในการดำเนินพันธกิจหลายด้านเพื่อส่งเสริมการทำความดี ซึ่งมีขอบเขตที่กว้างกว่าความเกี่ยวข้องในแ่งมนุษยธรรมเพียงอย่างเดียว เช่นเดียวกับองค์การการกุศลฐานศาสนาอื่น ๆ อันมีนัยที่แสดงถึงการทำหน้าที่ที่สำคัญในฐานะผู้ศรัทธา โดยจะต้องให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ยากไร้และผู้ด้อยโอกาสตามที่บัญญัติไว้ในคำสอนของแต่ละศาสนา (Ferris, 2005)

องค์การการกุศลฐานศาสนาที่อิงความเชื่อและศรัทธาในศาสนาอิสลาม หรืออาจเรียกสั้นๆว่า “องค์การการกุศลมุสลิม” มักจะพบได้โดยทั่วไปในสังคมที่มีชาวมุสลิมอาศัยอยู่จำนวนมากพอสมควร ไม่ได้จำกัดเฉพาะในประเทศที่มีประชากรที่นับถือศาสนาอิสลามในอัตราส่วนที่สูงเท่านั้น แม้ในประเทศที่มีมุสลิมเป็นประชากรส่วนน้อย แต่มีเสรีภาพในการนับถือศาสนาสูง ดังเช่นในประเทศสหราชอาณาจักร และในประเทศไทย แม้จะยังไม่มีการศึกษาที่ระบุชัดเจนถึงจำนวนขององค์การการกุศลที่อิงศาสนาอิสลามในประเทศไทย แต่ก็มีรายงานการศึกษาที่เกี่ยวข้องอยู่บ้าง เช่น งานวิจัยของ ณรงค์ นิมิวิเศษ อาแว มะแส และพิชชา รัตนคิดถน ภูเก็ต(2554) ที่ศึกษาเกี่ยวกับการดำเนินงานของมูลนิธิศรัทธาชนเพื่อการศึกษาและเด็กกำพร้า และงานวิจัยของ Masae (2014) ที่รายงานการปรับตัวของ 2 องค์การการกุศลมุสลิมในประเทศไทยไปสู่การประกอบการสังคม ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีการศึกษาของสุรสิทธิ์ วชิรจจร (2544) ที่ศึกษาการระดมทุนขององค์การการกุศลมุสลิมในกรุงเทพฯ ผลจากการศึกษาเหล่านี้สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ท้าทายองค์การการกุศลมุสลิมในการดำเนินงานไม่เฉพาะแต่การหาทุน ซึ่งจะต้องปรับตัวจากเดิมที่เน้นการขอรับบริจาคด้วยการจัดงานหาทุนตามประเพณีไปสู่วิธีการอื่น ๆ ที่บูรณาการการดำเนินการเชิงธุรกิจมากขึ้น

จากการสังเกตของผู้วิจัย มีองค์การการกุศลมุสลิมขนาดต่าง ๆ จำนวนมากตั้งอยู่กระจัดกระจายทั่วประเทศไทย แต่ที่พบได้มากคือ ในกรุงเทพฯ และพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งมีจำนวนประชากรมุสลิมอาศัยอยู่ในสัดส่วนที่มาก เมื่อเทียบกับพื้นที่อื่น ๆ ในประเทศ การที่มักจะพบองค์การการกุศลฐานศาสนาจำนวนมากในสังคมมุสลิมนี้ น่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการที่คำสอนของศาสนาอิสลามเน้นการทำทานเพื่อช่วยเหลือสังคม โดยเฉพาะการช่วยเหลือผู้ยากไร้และผู้ทำหน้าที่เผยแพร่ความดี องค์การการกุศลเหล่านี้จะช่วยเป็นตัวกลางในการรวบรวมเงินทองและทรัพย์สินอื่น ๆ ที่ได้รับบริจาค ทั้งในลักษณะของซากาต (ทานบังคับสำหรับผู้ที่มีทรัพย์สินครบตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้) และซอดาเกาะฮ์ (การบริจาคด้วยความสมัครใจ) เพื่อนำส่งไปยังบุคคลหรือกลุ่มคนที่สมควรจะได้รับ การดำเนินงานขององค์การเหล่านี้มักจะครอบคลุมการเคลื่อนไหวในรูปแบบของการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่มุ่งแก้หรือบรรเทาปัญหาสังคมในหลาย ๆ ลักษณะและรูปแบบ รวมถึงกิจกรรมการจัดหาทุนเพื่อนำมาใช้ในการช่วยเหลือสังคมและการบริหารจัดการ โดยอาจนำทุนที่หามาได้ไปใช้

ในกิจการที่เพิ่มมูลค่าด้วยก็ได้ (Singer, 2006; Lambarraa & Riener, 2012; Alim, 2015; Abdelsalam & Qassem, 2016) เมื่อองค์กรมีการพัฒนา ขนาดองค์กรจะเติบโตขึ้น ขอบเขตของการทำงานและการบุคคลเป้าหมายที่ให้ความช่วยเหลือขยายกว้างขึ้น ความต้องการทุนและทรัพยากรต่าง ๆ ในการดำเนินงานจึงมีมากขึ้นตามไปด้วย ในขณะที่เดียวกันสภาพทางสังคมมักจะมีพลวัตเช่นกัน องค์กรมักจะต้องเผชิญกับความท้าทายในการดำเนินงานไปสู่ความยั่งยืน หากไม่มีการปรับตัวที่ดีพอ โดยอาจต้องสร้างหรือนำนวัตกรรมทางสังคมมาใช้ด้วย เพื่อให้สามารถฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ ให้การดำเนินงานเป็นไปได้อย่างต่อเนื่อง (McDonald, 2007; Weerawardena, McDonald & Mort, 2010).

4.3 แนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรมทางสังคม

Scott (2007) กล่าวว่า นวัตกรรมทางสังคมหมายถึงความคิดใหม่และ โครงสร้างชนิดใหม่ ๆ ทางสังคม ซึ่ง สอดคล้องกับคำนิยามที่ปรากฏใน Pol & Ville (2009 อ้างถึง Center for Social Innovation, 2008) ที่อธิบายว่า นวัตกรรมทางสังคมหมายถึงความคิดใหม่ ๆ ที่สามารถนำมาใช้ในการแก้ปัญหาที่ท้าทายทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม เพื่อประโยชน์ของผู้คนและโลก นอกจากนี้ ยังมีมุมมองที่เน้นการปฏิบัติทางสังคมที่อธิบายว่า นวัตกรรมทางสังคมครอบคลุมการปฏิบัติใหม่ ๆ ทางสังคมที่ ถูกสร้างขึ้นจากการกระทำร่วมกัน (collective action) อย่างมีความตั้งใจ และมุ่งเน้นเป้าหมายเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างทันการณ (Cajaiba-Santana, 2014) โดยอาจมีรายละเอียดของเป้าหมายที่หลากหลาย แต่ท้ายที่สุดก็เพื่อยกระดับสวัสดิการของผู้คนและชุมชน ผ่านการสร้างงาน การบริโภคหรือการมีส่วนร่วมของคนและชุมชนเหล่านี้ อันจะนำไปสู่การได้มาซึ่งแนวทางในการแก้ปัญหา ทั้งในระดับบุคคลและชุมชน (LEED Forum on Social Innovation, 2000 อ้างถึงใน Murray, Caulier-Grice & Mulgan, 2010) จะเห็นได้ว่าความหมายดังกล่าวนี้ บางความหมายมีมุมมองที่แคบ ในขณะที่บางความหมายมีมุมมองที่กว้าง อย่างไรก็ตาม การที่จะนำไปเชื่อมโยงกับการดำเนินงานขององค์กรการกุศล ความหมายที่ให้โดย Cajaiba-Santana (2014) ซึ่งให้ความสำคัญกับการปฏิบัติใหม่ ๆ ในรูปของการกระทำร่วมกันทางสังคมอย่างมีเป้าหมาย จัดว่าเป็นความหมายสะท้อนให้เห็นถึงวิธีการที่ต้องดำเนินไปอย่างเป็นกระบวนการ ผ่านการคิดและการวางแผนอย่างมีส่วนร่วมและเป็นระบบ

แนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรมทางสังคมเป็นแนวคิดที่ซับซ้อนและมีหลายมิติ ซึ่งสามารถใช้ในการแสดงถึงกลไกต่าง ๆ ทางสังคม ที่มักจะเกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริง ซึ่งมีการพัฒนาและใช้ประโยชน์ในกาสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การกระจายและการใช้นวัตกรรมเกิดขึ้น ภายใต้บริบททางสังคมและเชื่อมโยงสัมพันธ์กับการปฏิบัติของคน ตลอดจนค่านิยมและบรรทัดฐานทางสังคม (Bock, 2012) แม้ว่าการใช้นวัตกรรมทางสังคมอาจมีวัตถุประสงค์ที่หลากหลาย แต่ต่างก็มุ่งแก้ปัญหาทางสังคม โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างหรือยกระดับสวัสดิการของคนและชุมชน (LEED Forum on Social Innovation, 2000 อ้างถึงใน Murray, Caulier-Grice and Mulgan, 2010) ทั้งนี้ นวัตกรรมที่นำไปใช้ในแต่ละสังคมนั้นจะต้องเป็นที่ยอมรับของสมาชิกของสังคมนั้น ๆ

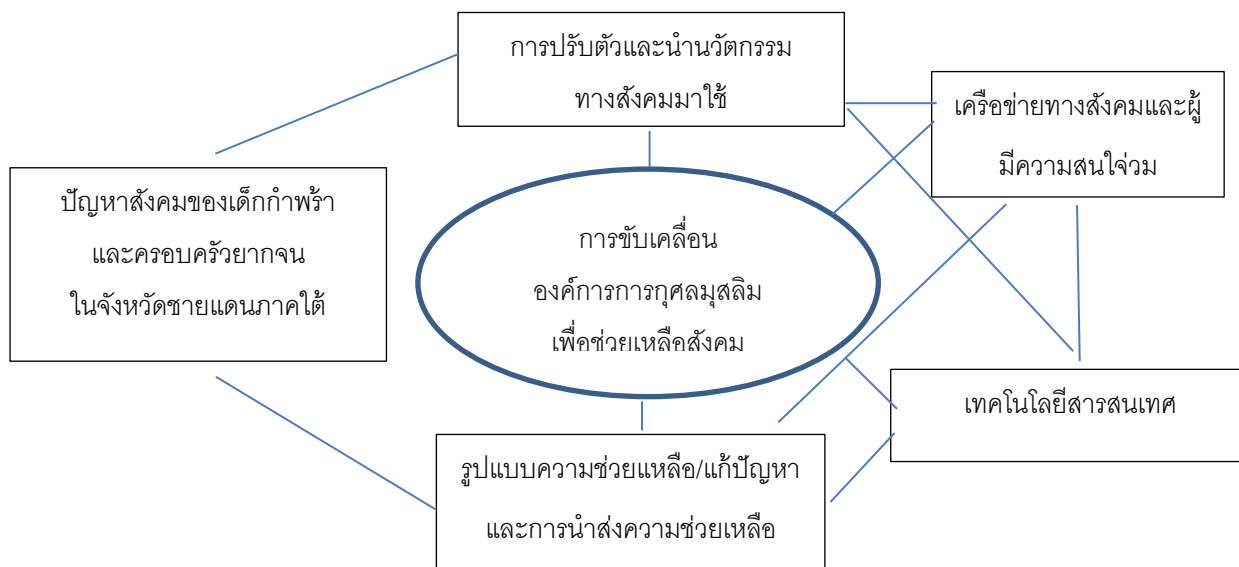
โดยต้องมีความเกี่ยวข้องและเหมาะสมทางจริยธรรมด้วย นอกจากนี้ นวัตกรรมทางสังคมยังเกี่ยวข้องกับการชักนำให้เกิดการจัดระบบสังคมใหม่ (reorganizing society) ที่มุ่งให้เกิดความเสมอภาคและความยุติธรรมมากขึ้นในสังคม ดังนั้นจึงอาจเรียกได้ว่าแนวคิดนวัตกรรมทางสังคมไม่เพียงแต่เป็นแนวคิดเชิงวิเคราะห์ในทางวิชาการเท่านั้น แต่มันสามารถนำไปใช้ในเชิงบรรทัดฐาน (normative way) ที่ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองด้วย ดังนั้นเมื่อนำไปใช้ในสังคมใหญ่จึงต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกับบริบททางการเมืองและนโยบายของรัฐในแต่ละสังคมด้วย (Bock, 2012)

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยการนำนวัตกรรมทางสังคมมาใช้ในการทำงาน เพื่อช่วยเหลือยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้ด้อยโอกาสเป็นที่กล่าวขานกันมากในระยะหลัง ส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับองค์กรที่ไม่แสวงหากำไร ซึ่งมุ่งทำงานเพื่อแก้ปัญหาความยากจน ตัวอย่างสำคัญสามารถเห็นได้จากกรณีริเริ่มของศาสตราจารย์มุฮัมหมัด ยูนุส ในการสร้างธนาคารกรามีน (Grameen Bank) ที่ดำเนินการโดยให้คนจนในประเทศสาธารณรัฐประชาชนบังคลาเทศเป็นผู้ถือหุ้นและมีส่วนร่วมในการดำเนินการ เพื่อส่งเสริมการออมและเปิดโอกาสให้เข้าถึงสินเชื่อโดยง่าย รวมทั้งเป็นการกระตุ้นให้เกิดการสร้างเสริมพลัง (empowerment) ในหมู่คนจน จนประสบความสำเร็จอย่างมหาศาล สามารถขยายกิจการกระจายออกไปทั่วประเทศ อีกทั้งยังนำไปสู่การพัฒนาโครงการอื่นๆ อีก เช่น โครงการผลิตโยเกิร์ต ภายใต้ชื่อ Grameen Danone Foods ซึ่งดำเนินการในรูปแบบของการลงทุนร่วม (joint venture) กับ บริษัทข้ามชาติ Groupe Danone ผลิตโยเกิร์ตเสริมสารอาหารที่เยาวชนในประเทศบังคลาเทศมักจะขาด มาจำหน่ายในราคาถูก เพื่อให้เยาวชนมีกำลังสามารถเข้าถึงสินค้าที่มีประโยชน์นี้ได้ แต่ยังสามารถมีกำไรเพื่อการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ยูนุสยังได้พยายามขยายงานไปแก้ปัญหาสังคมด้านอื่นๆอีก โดยการประยุกต์แนวคิดธุรกิจเพื่อสังคมต่อ (Yunus, 2010) แนวคิดของเขาไม่ได้จำกัดเฉพาะในประเทศบังคลาเทศเท่านั้น แต่ถูกนำไปขยายผลทั่วโลก ผ่านกระบวนการดำเนินงานเชิงการประกอบการที่เขาเรียกว่า Social Business ที่มุ่งส่งเสริมให้เกิดการประกอบการเชิงธุรกิจที่มีเป้าหมายเพื่อช่วยเหลือสังคม หรือ อาจเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า การประกอบการทางสังคม (Social Entrepreneurship) ซึ่งถือว่าเป็นนวัตกรรมทางสังคมลักษณะหนึ่ง (Cajaiba-Santana, 2014)

นอกจากนี้ ในช่วงหลังมีงานวิจัยที่กล่าวถึงบทบาทของสื่อทางสังคม (social media) ในการดำเนินงานขององค์กรที่ไม่แสวงหากำไรว่ามีมากขึ้น และเป็นที่ยอมรับว่าช่วยให้การทำงานด้านการประชาสัมพันธ์และการแสวงหาการสนับสนุนด้านต่าง ๆ ได้ผลและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น (Curtis et al., 2009) อีกทั้งยังมีการนำไปใช้ในการสื่อสารเพื่อสร้างพันธกิจสัมพันธ์กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและชุมชน ซึ่งไม่เพียงแต่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันเท่านั้น แต่มุ่งปฏิบัติเพื่อสร้างความร่วมมือกันในรูปแบบของชุมชนผู้มีความสนใจร่วมด้วย (Lovejoy and Saxton, 2012).

5. แนวคิดนำในการศึกษา

จากการทบทวนวรรณกรรมในหัวข้อต่างๆที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปเป็นแนวคิดนำในการศึกษานี้ ดังแสดงในภาพที่ 1

6. วิธีวิทยาการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ที่ดำเนินการตามแนวทางกรณีศึกษา (case study approach) โดยได้ทำการเลือกกรณีศึกษาเพื่อการศึกษาและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบบเจาะจงเป็นกรณีศึกษา เนื่องจากเป็นองค์กรที่มีผลการดำเนินงานที่ก้าวหน้า โดยมีโครงการและกิจกรรมที่น่าสนใจมาก ในเวลาเพียงไม่กี่ปีหลังจากที่ก่อตั้งขึ้นมา อีกทั้งยังเป็นองค์กรที่นำความคิดและวิธีการใหม่ๆ ในสังคมไทยมาใช้ในการดำเนินกิจกรรม เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ด้อยโอกาสและผู้ประสบปัญหาทางสังคม โดยเฉพาะเด็กกำพร้าและครอบครัวยากจนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ รวมทั้งกระตุ้นคนในสังคมให้มาสนใจต่อกิจกรรมต่างๆ ที่องค์กรดำเนินการ โดยการร่วมร่วมให้การสนับสนุนในรูปแบบต่างๆ การรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (nonparticipant observation) เป็นหลัก เสริมด้วยการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการกับผู้เกี่ยวข้อง 12 คน ซึ่งครอบคลุมผู้บริหารมูลนิธิ ที่ปรึกษา ตัวแทนเครือข่าย ผู้ให้การสนับสนุนทางการเงิน ตลอดจนตัวแทนของผู้ได้รับความช่วยเหลือ นอกจากนี้ยังรวบรวมข้อมูลจากสื่อต่างๆ ที่องค์กรเหล่านี้ใช้ในการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่กิจกรรม ทำการตรวจสอบความสอดคล้องกันด้วยเทคนิคแบบสามเส้าระหว่างข้อมูลที่ได้จากแหล่งและวิธีการรวบรวมข้อมูลที่ต่างกัน หลังจากนั้นจึงนำมาวิเคราะห์ด้วยการทำความเข้าใจกับเนื้อหาในเรื่องต่างๆ การจัดหมวดหมู่ของเนื้อหา การวิเคราะห์เหตุผลเชิงตรรกะ การตีความและการสร้างข้อสรุปเชิงอุปนัย โดยพยายามเชื่อมโยงกับแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและบริบทเฉพาะของกลุ่มและของพื้นที่ศึกษา

7. ผลการศึกษา

7.1 บริบทของจังหวัดชายแดนภาคใต้: ปัญหาความไม่สงบและผลกระทบต่อสตรีหม้ายและเด็กกำพร้า

พื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดนราธิวาส ปัตตานี ยะลา สตูล และ 4 อำเภอของสงขลา เป็นพื้นที่ที่มีประชากรเชื้อสายมลายูและนับถือศาสนาอิสลาม (ไทยมุสลิมเชื้อสายมลายู) อาศัยอยู่จำนวนมาก โดยเป็นประชากรส่วนใหญ่ของพื้นที่ ที่น่าสนใจคือ ชาวไทยมุสลิมเชื้อสายมลายูในพื้นที่นี้มีวิถีชีวิตและโลกทัศน์ที่แตกต่างอย่างเห็นได้ชัดจากชาวไทยในพื้นที่อื่น ๆ ส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพราะได้รับอิทธิพลจากศาสนาอิสลามผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งภาษา ที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกับชนชาติมลายูในประเทศมาเลเซียและประเทศใกล้เคียง (Bajunid, 2005 และ Gilquin, 2005) ส่งผลให้เกิดช่องว่างในกระบวนการพัฒนาจนเป็นที่กล่าวขานกันว่าเป็นกลุ่มคนที่ถูกทอดทิ้ง ล้าหลังและยากจนมากที่สุดกลุ่มหนึ่งในประเทศไทย สภาพการณ์เช่นนี้มีความเกี่ยวข้องกับปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงที่มีมาอย่างยาวนานในพื้นที่

ปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีมานานแล้ว เริ่มตั้งแต่เกิดเหตุการณ์ที่เรียกกันว่า “กบฏคชงญอ” ซึ่งเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2491 หลังจากนั้น สถานการณ์ได้เกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ มีทั้งการเคลื่อนไหวทางการเมืองเกี่ยวกับความไม่เป็นธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์มลายู และการก่อเหตุสร้างความรุนแรงในระดับต่าง ๆ แต่ความไม่สงบที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและบานปลายเริ่มขึ้นอีกครั้งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา โดยมีเหตุการณ์ปล้นปืนครั้งใหญ่ เมื่อวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2547 ที่กองพันพัฒนาที่ 4 ค่ายกรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ อ.เจาะไอร้อง จ.นราธิวาส อันเป็นปฐมบทของความรุนแรงรอบใหม่นี้ จนถึงปัจจุบันยังไม่มีท่าทีว่าจะยุติได้ง่าย (ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, 2549) สร้างความเสียหายมหาศาลแก่ชีวิตและทรัพย์สินของทั้งเจ้าหน้าที่และประชาชนทุกกลุ่ม และยังส่งผลกระทบให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมาอีกมาก ที่สำคัญคือปัญหาความยากจน ซึ่งมีอยู่ก่อนแล้วก็ยิ่งเพิ่มขึ้นอีกในคนบางกลุ่ม โดยเฉพาะในครอบครัวของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการเสียชีวิตของผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัว ซึ่งมักจะทิ้งภรรยาหม้ายและลูกให้กลายเป็นเด็กกำพร้าเป็นจำนวนมาก คนเหล่านี้ต้องเผชิญกับปัญหาการดำเนินชีวิตอันยากลำบาก โดยมีรายงานจากการประชุมเรื่อง “สถานการณ์เด็กกำพร้าในพื้นที่ความรุนแรงจังหวัดชายแดนใต้” ว่า ในช่วงตั้งแต่ 4 มกราคม 2547 - 30 กันยายน 2558 จำนวนเด็กกำพร้าได้เพิ่มมากขึ้น ตามจำนวนของเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ และข้อมูลล่าสุดพบว่ามีลูกกำพร้าจากพ่อแม่ที่เสียชีวิตในเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่นี้เป็นทั้งสิ้น 9,806 คน กระจายหนาแน่นอยู่ในสามจังหวัด คือ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ตามลำดับ (ฐิตินิบ โกมลนิมิ, 2559) ปัญหาเหล่านี้มีมากจนเป็นที่สนใจขององค์การการกุศลหลายองค์กรที่ทำงานในพื้นที่โดยอิงคำสอนของศาสนาอิสลาม เพราะในศาสนาอิสลามถือว่าปัญหาเด็กกำพร้าเป็นปัญหาที่ต้องให้ความสำคัญมากและเร่งด่วน คนเหล่านี้จึงต้องได้รับการช่วยเหลือในการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องความจำเป็นพื้นฐานและด้านการศึกษา มิฉะนั้นจะมีปัญหาสังคมตามมาอีกมาก ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว (ณรงค์ นิมิวิเศษ, อาแว มะแส และพิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต, 2555; กนกนวล กาญจนเพชร และชนิษฐา ชูสุข, 2558)

7.2 มุลินธิเพื่อการศึกษาและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กับงานช่วยเหลือเด็กกำพร้าและครอบครัวที่ยากจน

มุลินธิเพื่อการศึกษาและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นองค์การการกุศลที่ค่อนข้างใหม่ ตั้งขึ้นมาเมื่อ 10 กว่าปีที่แล้ว โดยนักกิจกรรมทางสังคมคนหนึ่ง ซึ่งเป็นมุสลิมรุ่นใหม่ที่มีประสบการณ์การทำงานสังคมร่วมกับองค์การการกุศลอื่น ๆ มากพอสมควร และได้รับการศึกษาในสาขาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคม โดยส่วนมากทำงานในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เมื่อได้ทำงานในฐานะอาสาสมัครแถวหน้าในองค์การอื่น ๆ มาระยะหนึ่งแล้ว ได้เห็นทั้งแนวทางที่เป็นทั้งจุดแข็ง โอกาส และข้อจำกัดในการทำงานขององค์การการกุศลในการพัฒนางานให้ตอบสนองกับปัญหาได้ และขยายงานให้ครอบคลุมปัญหาต่าง ๆ ที่นับวันจะมีมากขึ้น โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบอย่างยืดเยื้อมากกว่า 10 ปี รวมทั้งได้เห็นปัญหาความมั่นคงทางทรัพยากร ทั้งทรัพยากรการเงินและทรัพยากรบุคคล ภายใต้วิธีการทำงานแบบเดิม ในการที่จะนำพาองค์การไปสู่ความยั่งยืน จึงได้แยกตัวออกมาจากองค์การเดิมมาตั้งองค์การใหม่ขึ้นมา และจดทะเบียนขึ้นที่จังหวัดยะลา ในปี พ.ศ. 2552 โดยมีวัตถุประสงค์หลักในช่วงแรกคือเพื่อประสานงานและช่วยเหลือจัดหาสถานศึกษาและทุนการศึกษา แก่เยาวชนในพื้นที่ที่ประสบปัญหาเรื่องสถานที่ศึกษาและกำลังทรัพย์ แต่เมื่อดำเนินการมาระยะหนึ่ง กลับพบปัญหาใหม่ที่หนักกว่าและมีผู้ที่ประสบปัญหาจำนวนมากกว่า คือปัญหาความยากจนและความขัดสนในการดำรงชีวิตของเด็กกำพร้าและครอบครัวกำพร้าในพื้นที่นี้ โดยครอบครัวเหล่านี้มักจะขาดปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตและโอกาสในการหางานทำ จนไม่สามารถจัดการเรื่องพื้นฐานทั่วไปได้อย่างเพียงพอ จึงปรับวัตถุประสงค์มาเน้นช่วยเหลือเรื่องเหล่านี้เป็นอันดับต้น ๆ ทั้งนี้สิ่งที่มุลินธิพยายามทำก็คือการริเริ่มแนวทางใหม่ ๆ ที่มีความเป็นไปได้ อีกทั้งยังสามารถขับเคลื่อนองค์การได้อย่างยั่งยืน ภายใต้บริบททางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองของพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยไม่ได้ละทิ้งค่านิยมเดิม ๆ แต่กลับนำมาใช้เป็นฐานเพื่อต่อเติมขยายส่วน โดยปรับเอาแนวคิดและวิธีการใหม่ ๆ ที่เหมาะกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปอย่างมีพลวัตมาต่อยอด

แนวคิดแบบดั้งเดิมที่ใช้คือการหาทุนก้อนใหญ่มาประเดิมในระยะแรก โดยใช้วิธีการจัดงานเลี้ยงน้ำชา ซึ่งเป็นวิธีที่นิยมกันมากในพื้นที่ หลังจากก่อตั้งองค์การไม่นาน แต่แทนที่จะจัดงานเล็ก ๆ เหมือนที่มักจะพบเห็นทั่วไป กลับเป็นการจัดงานใหญ่ที่ระดมคนจากหลายภาคส่วน ทั้งภาคชุมชน ภาคราชการ ภาควิชาการและภาคการเมือง ให้เข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งต่างจากงานการกุศลทั่วไปที่มักจะเน้นการร่วมมือจากเครือข่ายชุมชนและญาติพี่น้องเป็นหลัก ผลจากการจัดงานครั้งแรกนี้ทำให้ได้เงินบริจาคมาจำนวนมากพอที่จะจัดหาสถานที่เพื่อทำเป็นสำนักงานและจัดกิจกรรมแนวใหม่ รวมทั้งจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นในการทำงานและที่ดินอีกส่วนหนึ่งเพื่อเป็นทุนสำหรับการขยายงานในอนาคต ส่วนแนวคิดใหม่ที่นำมาใช้อย่างสำคัญ เป็นแนวคิดที่ได้จากการเรียนในระดับบัณฑิตศึกษา มี 2 แนวคิดหลัก คือ แนวคิดการประกอบการทางสังคม (social entrepreneurship) และการใช้เครือข่ายทางสังคม (social network) ซึ่งเป็นการขยายฐานความสัมพันธ์ที่กว้างกว่าฐานญาติพี่น้องและชุมชน ไปสู่ฐานเพื่อนฝูงและผู้ที่มีความสนใจร่วม ควบคู่กับการใช้สื่อสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และสื่อสังคม (social media) ผ่านอินเทอร์เน็ตที่มีการใช้อย่างแพร่หลายในปัจจุบัน โดยใช้เป็น

ช่องทางในการสื่อสารและประชาสัมพันธ์ รวมทั้งการประสานงานต่างๆ ในการดำเนินกิจกรรมให้มีความรวดเร็วและมีประสิทธิภาพมากขึ้น

จากแนวคิดดังกล่าว มูลนิธินี้จึงได้เน้นการดำเนินการช่วยเหลือสังคม โดยจัดแบ่งเป็น 3 โครงการหลักด้วยกัน ได้แก่ โครงการจัดหาชุดรายช่อ (ชุดเสื้อผ้าใหม่สำหรับสวมใส่ในวันตรุษอี๊ด หรือ “ฮารีรายอ” ของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม) แก่เด็กกำพร้าและยากจน โครงการร้านค้าเพื่อการกุศล ที่เรียกว่า “ร้านวากัฟ” และโครงการช่วยสร้างและซ่อมแซมที่อยู่อาศัยแก่ครอบครัวยากจน แม้ว่า 3 โครงการนี้จะแยกการดำเนินงานออกจากกัน แต่มีความเชื่อมโยงกันอย่างมาก โดยมีโครงการร้านวากัฟเป็นแกนกลางของการขับเคลื่อนองค์การให้สามารถยึดโยงกันและดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง ทั้ง 3 โครงการนี้ได้มีการดำเนินการควบคู่กันมาหลายปีแล้ว และมีการพัฒนาการดำเนินงานจนเห็นผลเป็นที่ประจักษ์ ทั้งในแง่ของจำนวนผู้ได้รับความช่วยเหลือ วิธีการจัดการและนำส่งความช่วยเหลือแก่คนจำนวนมาก ตลอดจนการระดมทรัพยากรด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ด้วยแนวคิดและวิธีการใหม่ ๆ ที่เรียกได้ว่าเป็น “นวัตกรรมทางสังคม” สำหรับองค์การการกุศลมุสลิม โดยเฉพาะองค์การที่ดำเนินงานในพื้นที่พิเศษซึ่งอยู่ภายใต้สถานการณ์ของความไม่สงบอย่างจังหวัดชายแดนภาคใต้

7.3 การขับเคลื่อนและการปรับตัวขององค์การผ่านนวัตกรรมทางสังคม

การขับเคลื่อนองค์การของมูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อให้สามารถดำเนินพันธกิจในการทำงานสังคมได้อย่างต่อเนื่องและตรงกับปัญหาที่สนใจในพื้นที่ ได้ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และปรับตัวพอสมควรของคณะกรรมการมูลนิธิ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ก่อตั้งซึ่งดำรงตำแหน่งประธานมูลนิธิด้วยที่ได้ทุ่มเททำงานอย่างหนักตลอดเวลาตั้งแต่ได้ตั้งมูลนิธินี้ขึ้นมา มีการประสานงานและปรึกษารื้อกับบุคคลที่มีชื่อเสียงจากหลายภาคส่วน ส่งผลให้มีการนำแนวคิดและวิธีการที่ถือว่าใหม่ในวงการขององค์การที่ไม่แสวงหากำไรในพื้นที่นี้ ที่เห็นได้ชัดใน 3 โครงการหลักที่กล่าวมาข้างต้น คือ โครงการร้านวากัฟ โครงการจัดหาชุดรายช่อ และโครงการช่วยสร้างและซ่อมแซมที่อยู่อาศัยแก่ครอบครัวยากจน

ที่เด่นชัดที่สุดคือการจัดตั้งร้านวากัฟ ซึ่งเป็นความพยายามเอาแนวคิดการประกอบการทางสังคม (social entrepreneurship concept) มาใช้ในการหาทุนเพิ่มเติม มาต่อยอดเงินบริจาคที่ได้รับจากช่องทางต่าง ๆ ด้วยการให้มีกิจการเชิงธุรกิจ ที่ไม่เพียงแต่ดำเนินการจัดหาสินค้ามาจำหน่ายเพื่อหารายได้ในลักษณะของร้านค้าเท่านั้น แต่ยังมีผลิตหรือบรรจุสินค้าพื้นฐานหลายชนิด มาจำหน่ายในราคาขอมเยา อีกทั้งยังได้จ้างแรงงานในการผลิตและบริการจากครอบครัวกำพร้าและยากจนที่พอมีทักษะแล้วนำมาฝึกพัฒนาต่อให้มาทำงานที่เกี่ยวข้องสินค้าที่ผลิตเอง เริ่มด้วยการผลิตน้ำดื่มและการนำข่าวสารมาบรรจุจำหน่าย แล้วขยายต่อไปยังการผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูป ขนมจำพวกเค้ก และเฟอร์นิเจอร์อูมิเนียม ส่วนใหญ่ของกำไรที่ได้จากการจำหน่ายสินค้าเหล่านี้จะนำมาใช้เป็นค่าจ้างของคนทำงานที่ช่วยในการผลิตสินค้าและบริการที่เกี่ยวข้อง ที่เหลือนำมาใช้ในการบริหารองค์การ รวมทั้งไปสมทบกับเงินทุนที่ระดมมาเฉพาะกิจแต่ละครั้งเพื่อนำไปช่วยเหลือสังคม นอกจากนี้ยังมีการนำสินค้าไปบริจาคแก่ผู้ที่เดือดร้อนยามมีเหตุการณ์ภัยพิบัติต่าง ๆ ด้วย ในขณะที่เดียวกัน คนทำงานในร้านค้าและกิจการที่เกี่ยวข้องก็จะถูกดึงไปช่วยงานอาสาสมัครขององค์การในยามที่จำเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวลาว่าง

ที่ต้องการอาสาสมัครจำนวนมาก คนเหล่านี้จะต้องไปสมทบกับอาสาสมัครอื่น ๆ ด้วย หรือหากเป็นการจัดกิจกรรมเฉพาะที่เร่งด่วน คนทำงานเหล่านี้จะทำหน้าที่เป็นกำลังหลัก โดยอาจต้องพักงานประจำชั่วคราวลงมาช่วยงาน เช่น ในงานเลี้ยงน้ำชาหาทุน งานเลี้ยงอาหารเด็กกำพร้าประจำปี ฯลฯ

โครงการจัดหาชุดรายเน้นการจัดหาเสื้อผ้าเพื่อให้เด็กกำพร้าที่ยากจนได้สวมใส่ในวันราย ซึ่งเป็นวันแห่งการเฉลิมฉลองประจำปีของชาวมุสลิม ซึ่งนิยมนำเสื้อผ้าใหม่มาสวมใส่ แต่เนื่องจากเด็กกำพร้าจำนวนหนึ่งอยู่ในครอบครัวที่มีฐานะยากจน จึงไม่สามารถจัดหาเสื้อผ้าใหม่ได้ จนเกิดความรู้สึกแย่งชิงขนาดผู้ปกครองบางคนกล่าวแก่ประธานมูลนิธิอย่างน่าสงสารว่า “ไม่อยากจะให้มีวันราย เพราะไม่มีเงินซื้อเสื้อผ้าให้ลูก” ทางมูลนิธิ จึงได้จัดทำโครงการนี้มาเป็นเวลาสิบปีแล้ว โดยในระยะแรกได้ดำเนินการด้วยการระดมทุนจากผู้มีจิตศรัทธา แล้วนำไปซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูปในท้องตลาดมาแจกจำนวนหนึ่ง แต่ประสบปัญหาบางประการ โดยเฉพาะขนาดของเสื้อผ้าที่ไม่พอดีกับเด็กบางคน จึงได้พยายามหาวิธีใหม่ด้วยการตัดเสื้อผ้าให้ได้ขนาดพอดีกับตัวของเด็กแต่ละคน รวมทั้งจัดทำให้มีรูปแบบเดียวกันตามสไตล์ยอดนิยมของคนในพื้นที่ ซึ่งในการตัดเสื้อผ้านี้ในระยะแรกได้จัดซื้อผ้าจากร้านและจ้างช่างตัดเย็บที่รับทำงานนี้โดยทั่วไปซึ่งหาได้ในพื้นที่ แต่พบว่าต้นทุนในการจัดการค่อนข้างสูง กอปรกับมีจำนวนความต้องการเสื้อผ้าเพิ่มขึ้น อีกทั้งยังพบว่ามารดาของเด็กกำพร้าบางรายมีทักษะในการตัดเย็บเสื้อผ้า แต่ไม่มีทุนและเครื่องมือที่จะทำงานนี้ จึงได้พยายามหาเครื่องมือและอุปกรณ์การตัดเย็บ โดยเฉพาะจักรเย็บผ้า ด้วยการประสานกับองค์การปกครองท้องถิ่นบางแห่งที่มีจักรเย็บผ้า ซึ่งได้มาจากการจัดทำโครงการส่งเสริมอาชีพสตรีในท้องถิ่น แต่ไม่สามารถดำเนินการอย่างต่อเนื่อง จึงนำจักรเย็บผ้ามาเก็บรักษาไว้ ทางมูลนิธิจึงขอยืมมาใช้ก่อน และให้มารดาของเด็กกำพร้าที่มีทักษะในการตัดเย็บมาทำงานตัดเย็บ โดยได้รับค่าจ้างตามสมควร ส่วนผ้าที่ใช้ได้ปรับมาจากแหล่งใหญ่ในกรุงเทพฯ ทำให้ได้ราคาต่ำกว่าที่ซื้อจากร้านค้าผ้าในพื้นที่ หลังจากนั้นไม่นาน มีผู้บริจาคจักรเย็บผ้ามาให้เป็นของมูลนิธิ แต่ก็ยังต้องพยายามระดมทุนเพิ่มขึ้นเนื่องจากมีความต้องการเสื้อผ้าเพิ่มขึ้นทุกปี จึงได้ทำการประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทางต่าง ๆ โดยเฉพาะการใช้เครือข่ายทางสังคมสมัยใหม่ คือ เฟสบุ๊กและกลุ่มไลน์ ทำให้ได้รับการสนับสนุนในวงกว้างไม่จำกัดเฉพาะคนในพื้นที่ นอกจากนี้ ยังมีทั้งการปรับวิธีการจัดการในการนัดวัดตัวเด็กและการแจกจ่ายเสื้อผ้าให้มีความสะดวกแก่เด็กกำพร้าและครอบครัวในแต่ละท้องถิ่นมากขึ้น รวมทั้งมีการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ด้วยการกระจายเป็นหน่วยย่อยๆ 10 กว่าหน่วยไปยังท้องถิ่นต่าง ๆ และมีการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายความร่วมมือช่วยในการบริหารจัดการในแต่ละท้องถิ่น ดังคำอธิบายของแกนนำเครือข่ายรายหนึ่ง ซึ่งช่วยประสานงานในจังหวัดนราธิวาสว่า “การคัดเลือกเด็กกำพร้า การวัดและแจกเสื้อผ้า เป็นงานใหญ่ กินพื้นที่กว้าง และมีเวลาจำกัด พวกเราต้องไปช่วย ... ถ้าพึ่งประธานกับคนทำงานที่มูลนิธิ จะทำไม่ไหว”

โครงการสุดท้าย คือ โครงการสร้างและซ่อมแซมบ้านของครอบครัวเด็กกำพร้าและยากจน ซึ่งเป็นโครงการที่เกิดขึ้นภายหลัง เนื่องจากมีผู้พบเห็นความเดือดร้อนของบางครอบครัวมาเรียนให้ทราบถึงปัญหาด้านนี้ของเด็กกำพร้าที่ยากจนบางรายว่าบ้านที่พวกเขาอยู่ในสภาพที่แย่มาก บางกรณีถึงขั้นมีปัญหาคความไม่ปลอดภัยที่จะอยู่อาศัยต่อ ทางมูลนิธิ จึงได้ไปทำการสำรวจและพยายามรวบรวมเงินจากผู้มีจิตกุศลเป็นระยะ ๆ เพื่อนำไปสร้างหรือซ่อมแซมบ้านดังกล่าวตามสภาพและความจำเป็น ส่วนใหญ่เป็นการซ่อมแซมมากกว่า

สร้างใหม่ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาได้ดำเนินการซ่อมแซมบ้านไปแล้วกว่า 20 หลัง และสร้างบ้านให้ใหม่จำนวน 6 หลัง

7.4 ความสำเร็จที่ได้รับจากการสนับสนุนจากหลายภาคส่วน

ความพยายามในการดำเนินงานของมูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ด้วยการใช้วิธีการต่าง ๆ ที่หลากหลายในการดำเนินงาน เพื่อระดมทุนและทรัพยากรต่างๆ ตลอดจนเพื่อประชาสัมพันธ์ผลงานและประสานงานกับผู้ที่เกี่ยวข้องและสาธารณะ วิธีการที่ใช้เป็นการผสมผสานวิธีแบบดั้งเดิมกับวิธีการแบบใหม่ วิธีการแบบดั้งเดิมที่ใช้คือการเข้าหาบุคคลที่มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักของสังคม โดยครอบคลุมนักกิจกรรมทางสังคม นักวิชาการ ผู้รู้และผู้รู้ทางศาสนา ข้าราชการอาวุโส นักการเมืองระดับต่างๆ ในพื้นที่ รวมทั้งองค์การกุศลในพื้นที่อื่น ๆ ที่รู้จัก ทั้งในประเทศไทยและในประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะในประเทศมาเลเซีย เพื่อแนะนำองค์การและหาแนวทางการขอความสนับสนุน ส่วนวิธีการแบบใหม่คือการใช้เครื่องมือและพยายามเข้าถึงช่องทางการสื่อสารสมัยใหม่ เพื่อการประชาสัมพันธ์องค์การและกิจกรรมที่ทำ โดยทางมูลนิธิมีเฟสบุ๊คและกลุ่มไลน์ ที่มักจะมีการโพสต์ข่าวสารเกี่ยวกับโครงการต่าง ๆ ที่กำลังจะดำเนินการ รวมทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินการไปแล้วเป็นระยะ ๆ ในส่วนของกลุ่มไลน์ นอกจากจะมีกลุ่มของมูลนิธิแล้ว ประธานมูลนิธิยังเป็นสมาชิกของกลุ่มไลน์อื่น ๆ อีกหลายกลุ่ม ทั้งที่เป็นกลุ่มเพื่อนและกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคม โดยมักจะใช้เป็นช่องทางในการประชาสัมพันธ์ด้วย ในขณะที่เดียวกัน ยังมีสื่อมวลชนให้ความสนใจช่วยประชาสัมพันธ์ทั้งทางสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อวิทยุและสื่อโทรทัศน์ ดังจะเห็นได้จากข่าวและเรื่องราวเกี่ยวกับโครงการและกิจกรรมของมูลนิธิปรากฏในหนังสือพิมพ์หรือวารสารหลายฉบับ เช่น หนังสือพิมพ์ผู้จัดการ หนังสือพิมพ์ชายแดนใต้ วารสารโรงเรียนนักข่าวชายแดนใต้ ฯลฯ ส่วนช่องวิทยุและโทรทัศน์ที่เคยออกข่าวเกี่ยวกับมูลนิธิ ได้แก่ สถานีวิทยุ อสมท. และ สถานีโทรทัศน์ NBT

การสนับสนุนจากบุคคลและกลุ่มบุคคลที่มีชื่อเสียงและสนใจช่วยเหลืองานของมูลนิธิ ปรากฏให้เห็นในหลายรูปแบบ ทั้งการช่วยประสานงานอำนวยความสะดวกในการจัดกิจกรรม ช่วยให้คำปรึกษา ช่วยระดมทุนในการบริจาค ให้ยืมอุปกรณ์และสถานที่ในการจัดกิจกรรม บุคคลที่มีชื่อเสียงซึ่งให้ความช่วยเหลือมีหลายกลุ่ม ตั้งแต่ นักการเมืองอาวุโสระดับชาติ นักการเมืองท้องถิ่น นักวิชาการ ข้าราชการระดับสูง ผู้นำศาสนาในพื้นที่ และท้องถิ่น ตลอดจนองค์การการกุศลทั้งจากภายในและต่างประเทศ “แม้กระทั่งมูลนิธิของนักแสดงใหญ่ระดับโลกอย่าง เฉิน หลง ยังเคยแสดงความจำนงบริจาคเงินช่วยเหลือมูลนิธิมาครั้งหนึ่ง” ประธานมูลนิธิเล่าให้ฟัง นอกจากนี้ ยังมีเคยมีกลุ่มนักกิจกรรมสังคมจากนอกพื้นที่ช่วยจัดงานทอดกฐินเพื่อหารายได้ให้มูลนิธิด้วย คนนอกพื้นที่เหล่านี้ส่วนมากทราบข่าวจากสื่อสมัยใหม่ โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ สื่อโทรทัศน์ และเฟสบุ๊ค พลังของการสนับสนุนจากบุคคลและกลุ่มบุคคลที่หลากหลายนี้ สามารถเห็นได้ในเวลาที่จัดกิจกรรมต่างๆ ซึ่งมักจะมีผู้ให้การสนับสนุนช่วยเหลือจำนวนมาก เฉพาะการจัดงานหารายได้ด้วยการเลี้ยงน้ำชา 2 ครั้ง ที่จังหวัดยะลา ได้รับเงินบริจาครวมครั้งละมากกว่า 1 ล้านบาท ซึ่งจัดว่าเป็นจำนวนเงินที่สูงสำหรับการจัดงานการกุศลในรูปแบบนี้ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ นอกจากนี้ ยังมีผู้บริจาคเฉพาะกิจอีกจำนวนหนึ่งที่ทำให้มีเงินทุนเพียงพอต่อการจัดกิจกรรมแต่ละครั้ง จากการสอบถามประธานมูลนิธิฯ ทราบว่า การช่วยเหลือส่วนหนึ่งมาจาก

คนที่อยู่นอกพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งที่บริจาคเป็นรายคนและรวมกลุ่มกันบริจาค โดยผู้ที่บริจาคจำนวนหนึ่งเป็นผู้มีจิตกุศลที่ไม่ใช่ผู้นับถือศาสนาอิสลามรวมอยู่ด้วย โดยในปีล่าสุด คือ พ.ศ. 2561 เฉพาะในโครงการจัดหาเสื้อผ้ารายโครงการเดียว ได้รับเงินบริจาคเพียงพอสำหรับการจัดหาเสื้อผ้าแจกจ่ายทั้งหมดกว่า 3,000 ชุด คิดเป็นเงินทั้งสิ้น กว่า 900,000 บาท

การที่ได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวางและในหลายรูปแบบเช่นนี้ทำให้การดำเนินงานของมูลนิธิฯ มีความต่อเนื่องและก้าวหน้ามาตลอด 10 กว่าปีที่ผ่านมา อีกทั้งยังมีแผนที่จะขยายงานไปสู่การสร้างศูนย์เด็กกำพร้า ซึ่งประกอบด้วยที่พัก โรงเรียน และกิจการเชิงธุรกิจเพิ่มเติมในอนาคต บนที่ดินที่จัดหาไว้แล้วเนื้อที่ 26 ไร่ ใกล้ตัวเมืองยะลา

8. สรุป และอภิปรายผล

การดำเนินงานของมูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีลักษณะที่เป็นพลวัต ปรับตัวอย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ ทั้งในเรื่องของจัดหาเงินทุนและทรัพยากรต่างๆ และการจัดการกับปัญหาและความต้องการของบุคคลเป้าหมายที่ให้ความช่วยเหลือ ภายใต้บริบทที่มีลักษณะเฉพาะของพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ในปัจจุบันซึ่งมีปัญหาทางสังคมหลายประการ โดยเฉพาะปัญหาที่ประสบกับเด็กกำพร้าและครอบครัวที่ยากจน อันเป็นผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบที่ยืดเยื้อมายาวนาน ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่ไม่ง่ายนักสำหรับคนในแต่ละชุมชนและท้องถิ่นที่จะดำเนินการแก้หรือบรรเทาปัญหาได้ด้วยตัวเอง ในขณะเดียวกันยังเป็นการยากสำหรับหน่วยงานภาครัฐและองค์กรภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง จะเข้าไปให้ความช่วยเหลืออย่างเหมาะสมกับบริบท หากปราศจากองค์กรที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เป็นตัวขับเคลื่อนหลัก

เนื่องจากปัญหาสังคมในพื้นที่มีหลายประการ ลักษณะการดำเนินงานที่น่าสนใจขององค์กรนี้คือการหยิบยกประเด็นปัญหาสำคัญที่อยู่ในความสนใจของหลายฝ่าย ตรงกับอุดมการณ์ของกลุ่มและจุดเน้นของศาสนาอิสลามที่คนส่วนใหญ่ในพื้นที่นับถือ อีกทั้งยังเป็นปัญหาที่ต้องได้รับการแก้ไขโดยเร่งด่วน หากไม่ดำเนินการก็จะส่งผลกระทบต่ออนาคตของคนในสังคม คือ ปัญหาเด็กกำพร้าและครอบครัวที่ยากจน ซึ่งพบได้มากและมักจะเชื่อมโยงกับสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ แม้จะมีกลุ่มหรือองค์กรอื่น ๆ อีกจำนวนมากพยายามทำงานช่วยเหลือเด็กกำพร้า แต่รูปแบบการดำเนินการยังคงเป็นแบบดั้งเดิม ที่มักจะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ดำเนินการจัดหาสถานที่พักพิงชั่วคราว ดูแลความเป็นอยู่และให้การศึกษาระดับพื้นฐาน ด้วยการหาเงินสนับสนุนจากการขอรับบริจาค ซึ่งมีข้อจำกัดในการดำเนินงานค่อนข้างมาก อีกทั้งยังจำกัดขอบเขตของพื้นที่ที่ครอบคลุม ต่างกับการดำเนินงานขององค์กรนี้ที่มีการนำแนวคิดและเครื่องมือใหม่ ๆ ที่องค์กรลักษณะเดียวกันในพื้นที่ไม่ได้ใช้หรือใช้กันน้อย คือ แนวคิดการประกอบการทางสังคม และแนวคิดเครือข่ายทางสังคมผ่านการเชื่อมโยงกับเครื่องมือสื่อสารสมัยใหม่

การนำแนวคิดทั้งสองแนวคิดดังกล่าว รวมทั้งเครื่องมือที่เกี่ยวข้องมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกันกับสภาพทรัพยากรที่องค์กรมีและสามารถเข้าถึงได้ ตลอดจนสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลเป้าหมายในพื้นที่ จนเรียกได้ว่าเป็นนวัตกรรมทางสังคมสำหรับองค์กรลักษณะนี้ ส่งผลให้องค์กรนี้ประสบผลสำเร็จในการขับเคลื่อนการดำเนินงาน ทั้งในแง่ของการมีทรัพยากรเพิ่มขึ้น ความสามารถในการระดมทุนอย่างต่อเนื่อง

การขยายกิจกรรมเชิงธุรกิจ การขยายเครือข่ายความร่วมมือช่วยเหลือ และการขยายจำนวนของบุคคลเป้าหมายที่องค์กรเข้าไปช่วยเหลือ จนสามารถสังเกตได้เป็นที่ประจักษ์ อีกทั้งยังสามารถสื่อสารในวงกว้างให้เป็นที่สนใจของกลุ่มและองค์กรอื่น ๆ รวมทั้งสื่อมวลชนต่าง ๆ ที่มีความสนใจ ได้มาติดตามทำข่าวและเผยแพร่ต่อ อันช่วยให้การขับเคลื่อนการดำเนินงานและการพัฒนาองค์กรมีโอกาสอย่างยั่งยืนได้ ข้อค้นพบดังกล่าวนี้สอดคล้องกับงานวิจัยที่ผ่านมา ซึ่งชี้ให้เห็นความจำเป็นที่องค์กรการกุศลจะต้องปรับตัวในการดำเนินงาน ด้วยการปรับการประกอบการให้ขยายไปในแนวทางที่เป็นธุรกิจหรือวิสาหกิจเพื่อสังคมมากขึ้น จึงจะขับเคลื่อนอย่างมีพลังและมีความหวังว่าจะสามารถดำเนินการอย่างยั่งยืนได้ ตามแนวคิดที่มูฮัมหมัด ยูนุส ได้ริเริ่มและทำเป็นตัวอย่างในประเทศบังกลาเทศ (Yunus, 2010) และมีการดำเนินการบ้างแล้วในบางองค์กรในประเทศไทย ดังที่รายงานโดย ณรงค์ นิมิพิเศษ อาแว มะแส และพิชาย รัตนคิดถ กู เกิด (2555) และ Masae (2014) แม้จะมีรายละเอียดบางอย่างต่างกันบ้างก็ตาม แต่ก็สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามปรับตัวขององค์กรการกุศลประเภทนี้ อย่างมีพลวัต ในขณะเดียวกัน การทำงานที่มีขอบเขตกว้าง ทั้งในแง่พื้นที่ พันธกิจและบุคคลเป้าหมาย ทำให้จำเป็นต้องมีการสื่อสารและสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและสังคมวงกว้าง บทบาทของของสื่อทางสังคมสมัยใหม่ (social media) และเครือข่ายทางสังคม (social network) ทั้งในการประชาสัมพันธ์ให้ข้อมูลข่าวสาร การแสวงหาการสนับสนุนด้านต่าง ๆ และการสร้างความรู้สึกร่วมที่จะช่วยปฏิบัติงานช่วยเหลือสังคม มีส่วนช่วยให้เกิดประสิทธิผลและเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานขององค์กรนี้ ที่นับวันจะขยายตัวมากขึ้น ความพยายามใช้ช่องทางในการสานความสัมพันธ์เหล่านี้เพื่อให้เหมาะกับยุคสมัยสอดคล้องกับข้อค้นพบเกี่ยวกับบทบาทของสื่อทางสังคม ในการเชื่อมประสานการทำงานขององค์กรกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและสังคมวงกว้างให้เป็นที่รับรู้ ยอมรับและให้การช่วยเหลือ (Curtis et al., 2009; Lovejoy & Saxton, 2012) ส่วนกิจกรรมบางอย่างที่ดำเนินการ โดยเน้นไปที่กลุ่มเด็กกำพร้าและครอบครัวที่ยากจน ด้วยการทำโครงการแจกชุดเสื้อผ้าวันรายขอและการตั้งร้านวากัฟ อีกทั้งยังพยายามดึงผู้ปกครองเด็กกำพร้าที่มีฐานะยากจนบางส่วนเข้ามาทำงานเป็นผู้ทำงานในโครงการด้วยนั้น เป็นการดำเนินการให้สอดคล้องกับบริบทเฉพาะและสภาพปัญหาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในปัจจุบัน ที่ปัญหาเด็กกำพร้าและยากจนพบได้อย่างกว้างขวางในหมู่ชาวมุสลิม พวกเขาเหล่านี้มีความลำบากในการร่วมเฉลิมฉลองวันสำคัญประจำปีของศาสนาอิสลามและในการดำรงชีพ การช่วยเหลือด้วยการดึงผู้ปกครองของเด็กส่วนหนึ่งมาทำงานเป็นพนักงานจึงเป็นการช่วยเหลือในระยะยาวที่เกิดประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย

9. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะที่ได้จากงานวิจัยนี้ มีดังนี้ 1) องค์กรการกุศลที่ทำงานในพื้นที่ควรคิดและหาวิธีการใหม่ ๆ ในการดำเนินงานให้สามารถดำเนินการในเชิงธุรกิจ เพื่อมาสนับสนุนการทำงานสังคมขององค์กร โดยพยายามเชื่อมโยงปัญหาที่พบกับ โอกาสในการหาทุนเพิ่มเติมผ่านธุรกิจที่มีความเป็นไปได้ ซึ่งช่วยเพิ่มความสามารถในการหาเงินเพิ่มเติมมาดำเนินการช่วยเหลือสังคมและนำเงินที่ได้บางส่วนไปลงทุนต่อในการทำธุรกิจ ยิ่งถ้าเป็นธุรกิจที่สามารถสร้างงานให้กับผู้ด้อยโอกาสด้วยแล้วจะยิ่งดี เพราะเป็นการช่วยเหลือพวกเขาให้มีงานทำ อันจะเป็นผลดีในระยะยาวด้วย 2) องค์กรการกุศลในปัจจุบันควรเรียนรู้ที่จะพัฒนาการใช้สื่อทางสังคมควบคู่กับ

เครือข่ายทางสังคมอย่างเหมาะสม อันจะช่วยให้การสื่อสารและการประสานงานในการดำเนินงานขององค์กร
ได้ผลและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เพราะสามารถเข้าถึงผู้ที่เกี่ยวข้องและสนใจได้เร็วและกว้าง อีกทั้งยังสามารถ
ประหยัดค่าใช้จ่ายในการดำเนินการได้มาก 3) หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องควรหาทางสนับสนุนให้องค์กรการ
กุศลในพื้นที่ที่มีศักยภาพในการทำงานสังคมและเป็นตัวกลางในการดำเนินงานของรัฐบาล โดยการสนับสนุน
เชิงนโยบาย เพื่อเปิดพื้นที่ อำนวยความสะดวกและจัดสรรงบประมาณในการดำเนินงานบางส่วนแก่องค์กร
เหล่านี้ให้ได้ทำงานแก้ปัญหาสังคม จะช่วยลดภาระของรัฐ แต่สามารถเข้าถึงกลุ่มคนและปัญหาได้ดีกว่า

สำหรับการวิจัยในอนาคต ควรมีการวิจัยเรื่องการปรับตัวขององค์กรการกุศลหลายประเภทผ่านการใช้
นวัตกรรมต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับประเภทและลักษณะขององค์กร รวมทั้งบริบทของแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อที่จะได้
เพิ่มข้อมูลด้านนี้ให้มากขึ้น เนื่องจากยังมีการศึกษาน้อยในปัจจุบัน ในขณะเดียวกัน ควรมีการศึกษาในเรื่อง
ดังกล่าวนี้ในเชิงปริมาณด้วย เพื่อที่จะได้นำข้อค้นพบที่มีนัยเชิงสามัญการ ได้ด้วย

10. เอกสารอ้างอิง

- กนกนวล กาญจนเพชร และ **ชนิษฐา ชูสุข**. (2558). การพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กกำพร้าที่ได้รับผลกระทบจาก
เหตุการณ์ความไม่สงบ, *วารสารปริชาติ*, 27(2), 64-81.
- ฐิตินบ โกมลนิมิ. (2559). *สถานการณ์เด็กกำพร้าจะพลิกความรุนแรงชายแดนใต้? ศูนย์เฝ้า
สถานการณ์ภาคใต้*. สืบค้นเมื่อ 31 มีนาคม 2561, จาก <https://deepsouthwatch.org/th/node/8414>.
- ณรงค์ นิมิวิเศษ, อาแว มะแส และพิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต. (2555). “จากมือบนสู่มือล่าง”: การดำเนินงานของ
องค์กรสาธารณประโยชน์อิสลาม: กรณีศึกษามูลนิธิศรัทธาชนเพื่อการศึกษาและเด็กกำพร้า. *วารสาร
เกษมบัณฑิต*, 3(1), 109-127.
- ชเนศ อารณ์สุวรรณ. (2549). *ความเป็นมาของทฤษฎีแบ่งแยกดินแดนในภาคใต้ไทย*. กรุงเทพมหานคร:
สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรสิทธิ์ วชิรขจร. (2544). *การระดมทุน: กรณีศึกษา โรงเรียน มัสยิด และมูลนิธิในศาสนาอิสลาม*.
กรุงเทพมหานคร: ศูนย์สาธารณประโยชน์และประชาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

Abdelsalam, E. A. and Qassem, N. M. (2016). Faith-based organizations and social development: the role of
Markazosshabab Al-muslim fil Filibbin in women empowerment. *Journal of US-China Public
Administration*, 13(7), 490-498.

Alim, M.N. (2015). Utilization and accounting of zakat for productive purposes in Indonesia: a review.
Procedia – Social and Behavioral Sciences, 211, 232-236.

Anheier, K. H. (2005). *Nonprofit organizations: an introduction*. New York, NY: Routledge.

Anheier, K. H. (2014). *Nonprofit organizations: theories, management, policy*. (2nd edition). New York:
Routledge.

- Bajunid, O. F. (2005). Islam, nationalism, and the Thai state.” In W. Sugunnasil (Ed.), *Dynamic Diversity in Southern Thailand* (pp. 1-20). Chiang Mai: Silkworm Books.
- Baregheh, A., Rowley, J. and Sambrook, S. (2009). Towards a multidisciplinary definition of innovation. *Management Decision*, 47(8): 1323-1339.
- [Bielefeld](#), B. and [Cleveland](#), W. S. (2013). Defining faith-based organizations and understanding them through research. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 42(3), 442-467.
- [Bock](#), B. B. (2012). Social innovation and sustainability: how to disentangle the buzzword and its application in the field of agriculture and rural development. *Studies in Agricultural Economics (Budapest)*, 114 (2), 57-63.
- Bruce, B. C. (1993). Innovation and social change. In Bertram C. Bruce, Joy Kreeft Peyton, and Trent W. Batson (Eds.), *Network-based classrooms: Promises and realities* (pp. 9-32). New York: Cambridge University Press.
- Cajaiba-Santana, G. (2014). Social innovation: moving the field forward. a conceptual framework. *Technological Forecasting and Social Change*, 82, 42-51.
- Clerkin, R.M. and Grønbjerg, K.A. (2007). The capacities and challenges of faith-based human service organizations: essays on spirituality and public service. *Public Administration Review*. 67(1): 115-26.
- Curtis, L., Edwards, C., Fraser, K. L., Gudelsky, S., Holmquist, J., Thornton, K., and Sweetser, K. D. (2009). Adoption of social media for public relations by nonprofit organizations. *Public Relation Review*, 36, 90-92.
- Dawson, P. & Daniel, L. (2010). Understanding social innovation: a provisional framework. *International Journal of Technology and Management*, 51(1), 9-21.
- Ferris, E. (2005). Faith-based and secular humanitarian organizations. *International Review of the Red Cross*, 87(858), 311-325.
- Gilquin, M. (2005). *The Muslims of Thailand*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Hamalainen, T. J. and Heiskala, R.(Eds.). (2007). *Social innovations, institutional change and economic performance*. Cheltenham: Edward Elgar
- Helmig, B., Ingerfurth, S. and Pinz, A. (2014). Success and failure of nonprofit organizations: theoretical foundations, empirical evidence, and future research. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary a 67*, iss. 1, pp. 115-26nd *Nonprofit Organizations*, 25(6), 1509–153.
- Lambarraa, F. and Riener, G. (2012). *On the norms of charitable giving in Islam: a field experiment*. Discussion paper no. 59. Düsseldorf: Düsseldorf Institute for Competition Economics (DICE), Heinrich-Heine- Universität Düsseldorf.

- Lovejoy, K. and Saxton, G. D. (2012). Information, community, and action: how nonprofit organizations use social media. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 17(3), 337–353.
- Masae, A. (2014). From faith-based charitable organization to social enterprise: a changing reality of Islamic charity in Bangkok, Thailand. In *Proceedings of SOCIOINT14- International Conference on Social Sciences and Humanities* (pp. 220-226). Istanbul: OCERINT.
- McDonald, R. E. (2007). [An investigation of innovation in nonprofit organizations: the role of organizational mission](#). *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 36(2), 256-281.
- Moyer, J. M., Sinclair, A. J. and Spaling, H. (2012). Working for God and sustainability: the activities of faith-based organizations in Kenya. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 23 (4), 959–992.
- Murray, R., Caulier-Grice, J. and Mulgan, G. (2010). *The open book of social innovation*. London: The Young Foundation.
- Perrini, F. and Vurro, C. (2006). Social Entrepreneurship: Innovation and Social Change Across Theory and Practice. In: Mair J., Robinson J., Hockerts K. (eds) *Social Entrepreneurship*. London: Palgrave Macmillan.
- Pol, E. and Ville, S. (2009). Social innovation: buzz word or enduring term? *The Journal of Socio-Economics*, 38 (6), 878-885.
- Scott, R. (2007). Prefatory chapter: institutions and social innovation. In T. J. Hamalainen & Heiskala, R.(Eds.), *Social innovations, institutional change and economic performance* (pp. viii-xxi). Cheltenham: Edward Elgar.
- Stecker, M. J. (2014). Revolutionizing the nonprofit sector through social entrepreneurship. *Journal of Economic Issues*, 48(2), 349–358.
- Singer, A. 2006. Soup and sadaqa: charity in Islamic societies. *Historical Research*, 79(205), 306-324.
- Weerawardena, J., McDonald, R. E. & Mort, G. S. (2010). Sustainability of nonprofit organizations: an empirical investigation. *Journal of World Business*, 45, 346–356.
- Williams, R. and Edge, D. (1996). The social shaping of technology. *Research Policy*, 25(6): 865-899.
- Wuthnow, R. (2000). How religious groups promote forgiving: a national study. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 39(2), 125-139.
- Yunus, M. (2010). *Building social business – the new kind of capitalism that serves humanity’s most pressing needs*. New York: Public Affairs.

ความคงเส้นคงวาของการจัดการการค้าแผงลอยในกรุงเทพมหานคร⁵
Consistency in the Administration of Street Vending in Bangkok
Metropolitan

รองศาสตราจารย์ ดร.นฤมล นิราทร
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เสนอว่าการบริหารจัดการการค้าแผงลอยของกรุงเทพมหานครมีความคงเส้นคงวา และไม่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์เศรษฐกิจสังคม ข้อเสนอแนะคือ ข้อมูลเอกสารด้านนโยบายและมาตรการจัดการแผงลอยตั้งแต่สถาปนากรุงเทพมหานครในปี 2516 การเปลี่ยนแปลงด้านการจ้างงานที่เกิดจากการเปลี่ยนกระบวนทัศน์การจ้างงานซึ่งมีความชัดเจนตั้งแต่ปี 2540 เป็นต้นมา การปฏิวัติอุตสาหกรรมยุคที่สี่ และผลการศึกษาสถานการณ์การค้าแผงลอยในกรุงเทพมหานครในปี 2559 ซึ่งรวบรวมข้อมูลจากผู้ค้าและผู้ซื้อในเขตบางรัก ปทุมวัน พระนคร สัมพันธวงศ์ ตัวอย่างผู้ค้ากำหนดไว้ที่เขตละ 100 คน ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ รวมจำนวนตัวอย่างผู้ค้าในสี่เขตเท่ากับ 400 คน ส่วนผู้ซื้อกำหนดจำนวนตัวอย่างในแต่ละพื้นที่จำนวน 50 คน ใช้วิธีสุ่มตัวอย่างรายละเอียดจากผู้ที่กำลังซื้อสินค้าจากผู้ค้าแผงลอย รวมจำนวนตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มผู้ซื้อ 200 คน จากการศึกษาเอกสารและผลการวิจัยภาคสนาม บทความมีข้อเสนอว่ากรุงเทพมหานครควรปรับแนวทางในการจัดการการค้าแผงลอยเพื่อให้สอดคล้องกับพลวัตของเศรษฐกิจและสังคม

คำสำคัญ : ความคงเส้นคงวา การบริหารจัดการการค้าแผงลอย พลวัตเศรษฐกิจและสังคม

⁵ บทความนำเสนอในการประชุมวิชาการ การบริหารการพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร ระดับชาติ ครั้งที่ ๓ ประจำปี 2561 ณ ห้องประชุม 3002 ชั้น 3 อาคารนวมินทรราชินี คณะพัฒนาสังคมฯ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ในวันเสาร์ที่ 14 กรกฎาคม 2561 และได้รับรางวัลชมเชย

Abstract

The paper proposes that the administration of street vending in Bangkok is consistent but not compatible with changes in economic and social situation. To support this argument the paper presents the policy measures on street vending since the founding of Bangkok in 1973, paradigm shift in employment which took effect since 1997, the effects of the Fourth Industrial Revolution and the empirical data from a study of street vending in four districts in Bangkok in 2016. The study collected data from street vendors and buyers in four districts, namely Bangrak, Pathumwan, Phranakhon and Samphanthawong. The sample size of the vendors in each district is 100. The samples were selected through random sampling. The sample of 50 buyers in each district was selected through convenience sampling. From the documentary study and the field data, the paper recommends that Bangkok Metropolitan Administration should realign the administration of street vending in accordance with dynamic of economic and social situation.

Keywords : Consistency, administration of street vending, dynamic of economic and social situation

บทนำ

การค้าแฝงลอยเป็นอาชีพที่เห็นได้ชัดเจน แต่กลับปรากฏว่ามีสถิติหรือตัวเลขที่ระบุจำนวนชัดเจนได้น้อยมาก (ILO, 2002, p.51) ในบทความนี้ การค้าแฝงลอย หมายถึง “การขายสินค้าประเภทต่าง ๆ ที่ใช้ประจำวันรวมทั้งอาหารให้กับผู้ซื้อที่เป็นสาธารณชนทั่วไป บนถนน ตรอก ซอย ทางเท้า หรือพื้นที่สาธารณะจากที่ตั้งซึ่งเป็นที่ตั้งชั่วคราว” (นฤมล นิราทร, 2548; The Gazette of India, 2014)

ข้อถกเถียงเกี่ยวกับการค้าแฝงลอยในประเทศต่าง ๆ รวมทั้งประเทศไทย วนเวียนอยู่ในประเด็นความจำเป็นของการค้าแฝงลอย การเบียดบังพื้นที่สาธารณะ เป็นอุปสรรคต่อการสัญจร และความไม่เป็นธรรมด้านการแข่งขัน และทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเป็นไปได้ช้ากว่าที่ควรจะเป็น เพราะเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ล่าช้า สร้างรายได้ให้ท้องถิ่นน้อยกว่าการค้าในระบบ จึงเปรียบเสมือนตัวถ่วงความเจริญ และทำให้เมืองล้ำสมัย (Cross, 2000: 40; สำนักผังเมือง, 2555) ด้วยเหตุผลข้างต้น การเบียดบังการค้าแฝงลอยจึงเป็นปรากฏการณ์สากล ส่วนสาเหตุการที่การค้าแฝงลอยดำรงอยู่ได้นั้น เป็นเพราะว่าการประกอบการใช้ต้นทุนต่ำและสามารถตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคได้ดี และยังคงตอบโจทย์เรื่องการสร้างงาน สร้างอาชีพ โดยเฉพาะในกลุ่มแรงงานที่มีการศึกษาและทักษะไม่สูง ในระยะหลังประเด็น “เมืองทั่วถึง” หรือ Inclusive Cities ได้รับการหยิบยกขึ้นมาเป็นข้อสนับสนุนอีกข้อหนึ่ง แนวคิด “เมืองทั่วถึง” ให้ความสำคัญต่อการให้โอกาสที่เท่าเทียมแก่ประชาชน โดยเฉพาะคนยากจน ด้อยโอกาสในการมีชีวิตในเมือง ทั้งด้านการทำงาน การประกอบอาชีพ รวมทั้งสนับสนุนโอกาสในการผนวกรวมเป็นส่วนหนึ่งของสังคม (Social inclusion) (The World Bank, 2015) แนวคิดนี้เชื่อมโยงกับเป้าหมายที่ 11 ว่าด้วยเมืองและชุมชนที่ยั่งยืนในเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals หรือ SDGs) ซึ่งเป็นเป้าหมายการพัฒนาในช่วงปี 2016-2030 ของสหประชาชาติ (Simon, 2016; Dahmen, Leslie, Bhushan, & Rani, 2014)

ความพยายามของกรุงเทพมหานครในการจำกัดการค้าแฝงลอยดำรงมาอย่างคงเส้นคงวาโดยตลอดนับตั้งแต่สมัยผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครคนแรกในปี 2516 แต่มีการผ่อนปรนตามสถานการณ์เศรษฐกิจและการเมือง แม้จะมีจุดเปลี่ยนสำคัญคือ การประกาศใช้พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 ซึ่งให้อำนาจเจ้าพนักงานท้องถิ่น (โดยความเห็นชอบของเจ้าพนักงานจราจร) ผ่อนผันให้จำหน่ายสินค้าใน “ที่หรือทางสาธารณะ” ก็ตาม จากสถิติพบว่าช่วงที่มีจุดผ่อนผันมากที่สุด คือช่วงปี 2554-2556 ซึ่งมีมากกว่า 700 จุด มีผู้ค้าที่จดทะเบียนเป็นทางการมากกว่าสองหมื่นราย แต่ที่ไม่ได้จดทะเบียนมีจำนวนมากกว่านี้มาก (นฤมล นิราทร, 2560) หลังการปฏิวัติในปี 2557 มีการทยอยยกเลิกจุดผ่อนผัน ตามปฏิบัติการ “คืนทางเท้าให้ประชาชน” กรุงเทพมหานคร จัดหาพื้นที่ขายให้ผู้ค้าที่ได้รับผลกระทบ แต่ในหลายกรณีพื้นที่ที่จัดหาให้ไม่ได้อยู่ในแหล่งที่ผู้ค้าสามารถสร้างรายได้เพียงพอ (นฤมล นิราทร, 2560) ในบางจุดมีผู้ค้ากลับมาขาย (กองประชาสัมพันธ์ กรุงเทพมหานคร, 2560)⁶

การจัดการการค้าแฝงลอยของกรุงเทพมหานครให้ความสำคัญต่อการจัดระเบียบด้านพื้นที่ แม้ในขณะที่การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นไปตามแนวทางเสรีนิยมใหม่ (Neo-liberalism) อย่างชัดเจน ภายใต้การขับเคลื่อนของพลังโลกาภิวัตน์ และการเปลี่ยนผ่านจากยุคทันสมัยเข้าสู่ยุคหลังความทันสมัย (Post-Modernism) แนวโน้มการมีงานทำมุ่งสู่การประกอบอาชีพอิสระอย่างชัดเจนมากขึ้น (Nirathron, 2006) ในขณะเดียวกันการจัดระเบียบเชิงพื้นที่ก็ไม่ได้ประสบความสำเร็จ ผู้ค้าเพิ่มจำนวนขึ้นจนกลายเป็นปัญหาการกีดขวางการสัญจร กลายเป็นประเด็นในสื่อสังคม มีการตั้ง “กลุ่มคนไทยไม่เอาหาบเร่แฝงลอย” ในสื่อสังคม กัดดันให้มีการจัดระเบียบการค้าแฝงลอย

⁶ ณ เดือนธันวาคม 2560 มีการยกเลิกจุดผ่อนผัน 451 จุด จำนวนผู้ค้า 10,578 ราย และมีจุดผ่อนผันเหลือ 232 จุด มีผู้ค้า 10,064 ราย

บทความนี้เสนอว่า การบริหารจัดการการค้าแฝงลอยของกรุงเทพมหานครมีความคงเส้นคงวา แต่ไม่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์เศรษฐกิจสังคม จึงสมควรทบทวนแนวทางบริหารจัดการ เนื้อหาของบทความแบ่งออกเป็น 5 ส่วน เริ่มต้นจากพัฒนาการของการค้าแฝงลอยในกรุงเทพมหานคร เพื่อเชื่อมโยงทฤษฎีที่อธิบายการค้าแฝงลอยในแต่ละช่วง ส่วนที่สองอธิบายความซับซ้อนของการจัดการการค้าแฝงลอยและแนวทางของบางประเทศในการจัดการกับความซับซ้อนนี้ ส่วนที่สามอธิบายพัฒนาการของการจัดการการค้าแฝงลอยในกรุงเทพมหานครซึ่งมีความคงเส้นคงวาแต่ไม่สอดคล้องกับสถานการณ์เศรษฐกิจและสังคมโดยเฉพาะการปฏิวัติอุตสาหกรรมยุคที่ 4 ส่วนที่สี่นำเสนอผลการศึกษาผู้ค้าและผู้ซื้อในสี่เขตของกรุงเทพมหานคร เพื่อยืนยันบทบาทหน้าที่ ความสำคัญของการค้าแฝงลอยทั้งในด้านการสร้างงาน และลดความเหลื่อมล้ำ ส่วนที่ 5 เป็นบทสรุปและข้อเสนอแนะการจัดการการค้าแฝงลอยในกรุงเทพมหานคร ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์เศรษฐกิจและสังคม

พัฒนาการของค้าแฝงลอยในกรุงเทพมหานคร

การศึกษาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพการค้าแฝงลอยในกรุงเทพมหานคร ระบุถึงบทบาทสำคัญของการค้าแฝงลอยที่ทำให้แรงงานอพยพชาวจีนเลื่อนฐานะทางเศรษฐกิจในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ต่อเนื่องมาถึงบทบาททางเศรษฐกิจและสังคมต่อแรงงานไทยที่ย้ายถิ่นจากชนบทหลังปี 2523 ในช่วงดังกล่าวการเพิ่มจำนวนของผู้ค้าแฝงลอยชาวไทยในกรุงเทพมหานครอธิบายได้ด้วยข้อเสนอของสำนักทวิลักษณ์ (Dualist School) ที่อธิบายว่า การค้าแฝงลอยเป็นกลยุทธ์เพื่อการอยู่รอดของกำลังแรงงานสำรองจากชนบท ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้มีรายได้น้อย การศึกษาต่ำ เนื่องจากแรงงานเหล่านี้ ไม่สามารถเข้าสู่การจ้างงานในเศรษฐกิจในระบบได้ แสดงนัยว่ากิจกรรมเหล่านี้เป็นกิจกรรมเพื่อการอยู่รอด และเป็นอาชีพชั่วคราวตราบเท่าที่ผู้ประกอบการไม่สามารถเข้าสู่การจ้างงานในเศรษฐกิจที่เป็นระบบ ส่วนสำนักโครงสร้าง (Structuralist School) อธิบายว่าการค้าแฝงลอยขยายตัวเนื่องจาก มีบทบาทในการ “ผลิตซ้ำ” ระบบทุนนิยมด้วยการเสนอสินค้าและบริการราคาถูกให้แก่แรงงาน ทำให้ช่วยลดค่าครองชีพ แรงงานสามารถดำรงชีวิตด้วยค่าจ้างแรงงานที่ต่ำ นายทุนสามารถดึงเอามูลค่าส่วนเกินได้มากขึ้น และยังลดแรงเสียดทานด้านความเหลื่อมล้ำในเศรษฐกิจทุนนิยม การเข้าสู่อาชีพ ภาวะนี้ดำรงอยู่จนถึงปี 2540 ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำและการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตส่งผลให้แรงงานที่ถูกเลิกจ้างจำนวนมากหันเข้าสู่การประกอบอาชีพการค้าแฝงลอย ในช่วงนี้คำอธิบายชุดใหม่ต่อการขยายตัวของการค้าแฝงลอย คือ การปรับเปลี่ยนกระบวนการจ้างงานในระดับสากลจากการพัฒนาเทคโนโลยีและการแข่งขันเข้มข้นในภาคการผลิตและอุตสาหกรรม เป็นผลให้ “ความยืดหยุ่น” ในการจ้างงานมีความสำคัญ การประกอบอาชีพการค้าแฝงลอยซึ่งเป็นอาชีพที่มีความยืดหยุ่น มีบทบาทสำคัญในการสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนอันเป็นผลจากวิกฤตการณ์การจ้างงาน ที่เกิดขึ้นเนื่องจากความไม่แน่นอนในการผลิตที่เป็นภาคทางการ ดังพบว่าหลังปี 2540 การปรากฏตัวของผู้ค้าที่ไม่ได้ยากจนชัดเจนขึ้นเป็นลำดับ (นฤมล นิราทร, 2548) มีผู้ค้าที่เป็นคนชั้นกลางเข้ามาใน “สนามการค้า” มากขึ้น ดังตัวอย่างของ นายศิริวัฒน์ วรเวทวุฒิคุณ นักพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ซึ่งเผชิญกับวิกฤตเศรษฐกิจ ในปี 2540 และตัดสินใจขายแซนด์วิชข้างทาง (Thaipublica 2012; Siriwat Sandwich, 2013) และคลิป์วิดีโอเกี่ยวกับผู้ค้าชนชั้นกลางที่มีการศึกษาสูง แต่เลือกประกอบอาชีพการค้าแฝงลอยเนื่องจากทำให้ชีวิตมีความยืดหยุ่นและมีรายได้ดีกว่า (The Rockefeller Foundation, 2013)

ผู้ค้าที่ไม่ได้ยากจนปรากฏตัวทั้งในพื้นที่สาธารณะและพื้นที่เอกชน ผู้ค้ากลุ่มนี้ไม่ได้เข้ามาประกอบอาชีพเพราะไม่มีทางเลือก แต่เป็นเพราะมองเห็นโอกาสทางธุรกิจ และต้องการความยืดหยุ่นในการจัดการเวลา (Maneepong and Walsh, 2013; Pruecksamars, 2013) ปรากฏการณ์นี้สอดคล้องกับข้อเสนอของสำนักกฎหมาย (Legalist School) ที่เสนอว่าการเข้าสู่อาชีพการค้าแฝงลอยเป็นผลจากการที่ผู้ค้าพอใจที่จะเป็นพนักงาน “นอกระบบ” เนื่องจากขั้นตอนการเข้าสู่ระบบสิ้นเปลืองเวลาและค่าใช้จ่าย และยังสอดคล้องกับข้อเสนอของสำนักสมัครใจ (Voluntarist School) ที่ระบุว่าทางเลือกประกอบอาชีพอิสระเป็นการเลือกโดยสมัครใจ เหตุผลในการประกอบอาชีพมิได้เป็นเหตุผลเชิงเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังมีเหตุผลอื่นประกอบด้วย เช่น ความอิสระ และความยืดหยุ่นในการจัดการ

ด้านเวลา และชีวิต จะเห็นได้ว่าคำอธิบายชุดหลังนี้ สอดคล้องกับแนวโน้มการจ้างงานในยุคเสรีนิยมใหม่และแนวโน้มการประกอบอาชีพของแรงงานรุ่นใหม่ที่เกิดหลังทศวรรษ 1980 ซึ่งต้องการความยืดหยุ่นในการจัดการชีวิต มากกว่าการเข้าทำงานตามเวลาภายใต้สถานการณ์ความไม่แน่นอนในการจ้างงาน คำอธิบายนี้ได้รับการยืนยันจากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติที่พบว่าตั้งแต่ปี 2551 ถึงปี 2555 สัดส่วนของผู้ประกอบอาชีพอิสระทั่วประเทศเพิ่มขึ้นในกลุ่มแรงงานทุกระดับการศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2556) ในขณะที่ผู้ค้าที่มีโอกาสจำกัดในการประกอบอาชีพก็ยังคงยังชีพด้วยการค้าแฝงลอย บทบาทที่สำคัญในด้านสร้างงานและรายได้ให้แก่ผู้ค้าที่มีฐานะเศรษฐกิจแตกต่างกันจึงมีความชัดเจน ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นแม้ในประเทศที่พัฒนาแล้ว (นฤมล นิราทร, 2560)

ความซับซ้อนของการจัดการการค้าแฝงลอย

ในฐานะกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวันทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม การค้าแฝงลอยจึงเป็นกลุ่มเป้าหมายของนโยบายและมาตรการของรัฐทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น การจัดการการค้าแฝงลอยเป็นเรื่องที่มีหลากหลายมิติ และมีความซับซ้อน ด้วยเหตุผลหลายประการ (Bromley, 2000; นฤมล นิราทร, เพ็ญอ่าง)

1. การค้าแฝงลอยมีทั้งศักยภาพและประโยชน์ แต่ก็มี ความท้าทายด้านการบริหารจัดการ เนื่องจากความเป็นอาชีพในเศรษฐกิจนอกระบบที่มีความยืดหยุ่น และไม่มีสถิติที่ชัดเจน ทำให้มีข้อจำกัดในการกำกับดูแล ในขณะที่เดียวกันการค้าแฝงลอยก็มีประโยชน์ทั้งในด้านการสร้างงาน สร้างอาชีพ ลดความยากจน พัฒนาผู้ประกอบการ

2. มีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจำนวนมาก ในจำนวนนี้กลุ่มที่มีความขัดแย้งอย่างชัดเจนที่สุดก็คือประชาชนที่ใช้พื้นที่สาธารณะ โดยเฉพาะเส้นทางสัญจรในขณะที่กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสำคัญอีกกลุ่มหนึ่ง คือ ธุรกิจในระบบตั้งแต่ห้างร้าน ร้านสะดวกซื้อ ไปจนถึงห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ กลับไม่ปรากฏความขัดแย้งอย่างชัดเจน แต่เป็นที่เข้าใจกันว่าผลประโยชน์ขัดกัน

3. บทบาทของรัฐต่อการค้าแฝงลอย อาจมีลักษณะย้อนแย้ง กล่าวคือ ในด้านหนึ่งรัฐมีหน้าที่กำกับดูแลการบังคับใช้กฎหมาย เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบ แต่ในขณะเดียวกันรัฐมีหน้าที่สนับสนุนให้ประชาชนมีสัมมาชีพ มีรายได้ อาจจะเป็นด้วยความซับซ้อนนี้เองที่ทำให้ นโยบายและมาตรการเกี่ยวกับการค้าแฝงลอยมีทั้งมิติของการจำกัดและการส่งเสริม ในขณะเดียวกัน ด้วยคุณลักษณะของการค้าแฝงลอยที่แม้จะมีบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจน แต่ก็ไปด้วยกันไม่ได้กับแนวคิดการพัฒนาเมืองที่ให้ความสำคัญกับความทันสมัย ทักษะของประชาชนต่อการค้าแฝงลอยจึงขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ

4. มีช่องว่างระหว่างนโยบายและการนำนโยบายไปปฏิบัติ เนื่องจากการนำนโยบายไปปฏิบัติต้องเกี่ยวข้องกับผู้คนจำนวนมาก ทั้งจำนวนผู้ค้าและเจ้าหน้าที่ของรัฐ อุปสรรคของการนำนโยบายไปปฏิบัติยังเป็นผลจากการขาดข้อมูลที่ชัดเจนเกี่ยวกับผู้ค้าแฝงลอย การประกอบอาชีพ คุณลักษณะ รวมทั้งความเชื่อมโยงกับการค้าในระบบทำให้การนำนโยบายไปปฏิบัติมักทำได้ไม่สม่าเสมอหรือถ่วงหน้า และนำไปสู่ผลที่ไม่คาดคิดได้เสมอ

ความซับซ้อนเหล่านี้ปรากฏชัดเจนในการจัดการการค้าแฝงลอยในประเทศต่างๆ ความพยายามในการจัดการกับความซับซ้อนข้างต้นจึงปรากฏในรูปการผนวกรวมให้เป็นส่วนหนึ่งของสังคม (Inclusion) คือยอมรับความสำคัญของการค้าแฝงลอยและความจำเป็นในการมีแนวทางการจัดการที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์เศรษฐกิจและสังคม แนวทางการจัดการปรากฏในรูปการสนับสนุนให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสำคัญคือ ผู้ค้า และในบางกรณีมีชุมชนด้วย เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ (นฤมล นิราทร, 2560)

การจัดการตามแนวทางนี้ปรากฏทั้งในทวีปแอฟริกาและบางประเทศในกลุ่มอาเซียน เช่น สนับสนุนให้ผู้ค้าตั้งสหกรณ์ (สาธารณรัฐวันดา) วางแผนย้ายพื้นที่การค้าร่วมกัน (สาธารณรัฐอินโดนีเซีย) สนับสนุนให้ชุมชนมีบทบาทในการตัดสินใจกำหนดพื้นที่การค้าและกำกับดูแลการค้าแฝงลอยทั้งในด้านคุณภาพสินค้า การรักษาความเป็นสะอาด

และความเป็นระเบียบในพื้นที่การค้า (สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม) การให้ทุนสนับสนุนเพื่อให้ขยายการประกอบอาชีพ(สหพันธรัฐมาเลเซีย) และการจัดการในเชิงยุทธศาสตร์ ซึ่งให้ความสำคัญต่อการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ที่ชัดเจนของการค้าแฝงลอยและคุณลักษณะของการค้าแฝงลอยที่ประสงค์ รวมทั้งการจัดการในเชิงพื้นที่เพื่อรองรับยุทธศาสตร์ (สาธารณรัฐสิงคโปร์) เป็นต้น (David, Ulrich, Zelezeck and Majoe, 2014; The Gazette of India, 2014; Loc et.al., 2013; Delgosea, 2010; Free Malaysia Today, 2014; Ghani, 2011) การบริหารจัดการในประเทศเหล่านี้ นอกจากจะสะท้อนการปรับตัวได้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์เศรษฐกิจและสังคมแล้ว ยังสอดคล้องกับแนวคิด “เมืองทั่วถึง” หรือ Inclusive Cities และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals) ข้อที่ 11 ของสหประชาชาติว่าด้วยชุมชนและเมืองยั่งยืน ส่วนการจัดการของกรุงเทพมหานคร จะได้กล่าวในส่วนต่อไป

การจัดการการค้าแฝงลอยในกรุงเทพมหานคร : ความคงเส้นคงวาที่ไม่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

การจัดการการค้าแฝงลอยในกรุงเทพมหานครสะท้อนท่าทีที่กำกวมระหว่างการยอมรับและการปฏิเสธการค้าแฝงลอยตลอดมา ในขณะที่นโยบายระดับชาติให้การสนับสนุนการประกอบอาชีพอิสระทั้งเพื่อลดปัญหาความยากจน และพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจมาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 3

นับแต่การ “สถาปนา” กรุงเทพมหานครในปี 2516 การจัดระเบียบหาบเร่แฝงลอยเป็นประเด็นที่ผู้บริหารกรุงเทพมหานครทุกสมัยให้ความสนใจมาตลอด (กรุงเทพมหานคร, 2538, น. 55) ความพยายามของกรุงเทพมหานครในการผลักดันให้การค้าแฝงลอยออกจากทางเท้าปรากฏตั้งแต่สมัยผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครคนแรกเข้ารับตำแหน่งในปี พ.ศ. 2516 แต่ปัญหาความยากจน ประกอบกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอันเนื่องมาจากวิกฤตการณ์น้ำมันในเวลาต่อมา ทำให้กรุงเทพมหานครผ่อนผันรวมทั้ง “สนับสนุน” การขายอาหารบนทางเท้าเพื่อลดค่าครองชีพของประชาชน เขตต่าง ๆ ส่งเสริมการขายข้าวแกงราคาถูกบนทางเท้า (กรุงเทพมหานคร, 2538)

แม้ในทัศนะของกรุงเทพมหานคร หาบเร่แฝงลอยเป็นปัญหาด้านความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงาม เป็นสิ่งที่ขัดกับกระบวนการพัฒนาเมือง แต่พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของเมือง พ.ศ. 2535 ให้อำนาจกรุงเทพมหานครด้วยความเห็นชอบของเจ้าพนักงานจราจร กำหนดจุดผ่อนผันให้ประกอบการค้า และลงโทษปรับผู้ค้าที่ขายนอกจุดผ่อนผัน ในขณะเดียวกันก็มีการร้องเรียนจากประชาชนเกี่ยวกับการค้าในพื้นที่ที่ห้ามประกอบการค้า และมีประชาชนอีกจำนวนไม่น้อยที่ไม่เห็นด้วยกับการดำเนินการกับผู้ค้าอย่างเข้มงวด การแสวงหาผลประโยชน์จากผู้ค้าในรูปของการรับ “ส่วย” จากผู้ค้าเพื่อแลกกับการอนุญาตให้ประกอบการค้าก็ปรากฏเป็นข่าวอยู่เสมอ แม้ในช่วงหลังปฏิบัติการ “คืนทางเท้าให้ประชาชน” (กองประชาสัมพันธ์ กรุงเทพมหานคร, 2561)

หลังการปฏิวัติในเดือนพฤษภาคม 2557 กรุงเทพมหานครดำเนินมาตรการ “คืนทางเท้าให้ประชาชน” มีการจัดระเบียบพื้นที่การค้าเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความปลอดภัยของผู้ใช้ทางเท้า และมีแผนยกเลิกจุดผ่อนผันทั้งหมด มาตรการดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากประชาชนที่เผชิญปัญหาการสัญจร และที่ต้องการให้กรุงเทพมหานครมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย

จากการศึกษาพัฒนาการของนโยบายการบริหารจัดการการค้าแฝงลอยตั้งแต่ปี 2516 พบว่าแม้ว่าพรมนโยบายมีความแตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลา แต่แนวทางการจัดการมีความคงเส้นคงวา คือจัดระเบียบในเชิงพื้นที่และแก้ปัญหาตามสถานการณ์โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบและไม่ปรากฏแนวทางการทำงานระยะยาว ซึ่งสะท้อนถึงระดับ

ความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์เศรษฐกิจสังคม ทั้งนี้สามารถประมวลสรุปพัฒนานโยบายและมาตรการบริหารจัดการการค้าแผงลอยได้ดังนี้ (นฤมล นิราทร, 2560; Yasmeen and Nirathron, 2014)⁷

1. ช่วง พ.ศ. 2516-2520 เป็นช่วงของความพยายามจัดระเบียบ มีการตราข้อบัญญัติ กำหนดค่าจำกัดความ “แผงลอย” และควบคุมแผงลอย การประกอบการค้าต้องได้รับอนุญาตจากผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร มีการผ่อนผันให้ขายในบางพื้นที่ มีมาตรการกำกับดูแลอย่างจริงจัง ผู้ค้าเดินขบวนและรัฐบาลหาทางประนีประนอม
2. ช่วง พ.ศ. 2520-2524 เริ่มต้นจากการใช้มาตรการเด็ดขาด แต่วิกฤตการณ์น้ำมันทำให้กรุงเทพมหานครต้องผ่อนผันให้ผู้ค้าประกอบอาชีพทั้งเพื่อสร้างงานและลดค่าครองชีพ มีความพยายามในการกำกับดูแลด้วยการตั้ง “ตำรวจเทศกิจ” ทำหน้าที่จัดระเบียบ แต่ถูกยกเลิกในภายหลัง มีการจับกุมผู้แสวงหาประโยชน์จากผู้ค้าที่อ้างว่าสามารถเจรจากับเจ้าหน้าที่เพื่อให้ประกอบการค้า
3. ช่วง พ.ศ. 2524-2528 เป็นช่วงของการกำกับดูแลอย่างเข้มงวดควบคู่กับการสนับสนุนการประกอบอาชีพอิสระ กำหนดจุดผ่อนผันให้ขายได้ แต่ก็ต้องถูกยกเลิกในเวลาต่อมาเนื่องจากกรุงเทพมหานครไม่มีอำนาจตามกฎหมายในการกำหนดจุดผ่อนผัน
4. ช่วง พ.ศ. 2528-2535 มีการจัดตั้ง “สำนักเทศกิจ” กำกับดูแลการค้าที่กีดขวางทางเท้า ในขณะเดียวกันก็ผ่อนผันให้มีการประกอบการค้า มีการกำหนด “จุดจัดระเบียบ” และผ่อนผันภายใต้เงื่อนไข “สะอาด ปลอดภัย และ สะอาดเรียบร้อย” เพื่อให้ผู้ค้าอยู่ร่วมกับผู้สัญจร ริเริ่มแก้กฎหมายเพื่อกำหนดจุดผ่อนผันให้ประกอบการค้าได้ และประสบความสำเร็จในการแก้กฎหมาย เป็นช่วงเดียวกับที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 ประกาศนโยบายสนับสนุนการประกอบอาชีพอิสระเป็นครั้งแรก มีการสนับสนุนการประกอบอาชีพอิสระในรูปแบบต่างๆ
5. ช่วง พ.ศ. 2535-2539 เป็นช่วงเปลี่ยนผ่านที่สำคัญ มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติสำคัญคือ พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง ให้อำนาจกรุงเทพมหานคร โดยความเห็นชอบของเจ้าพนักงานจราจร กำหนดจุดผ่อนผันให้ประกอบการค้าได้ มีการกำหนดจุดผ่อนผันและติดป้ายไว้ชัดเจน มีการจัดทำบัญชีผู้ค้าพร้อมทะเบียนประวัติผู้ค้าในจุดผ่อนผันผู้ค้าที่ขายนอกจุดผ่อนผันถูกปรับ
6. ช่วง พ.ศ. 2539- 2547 เหตุการณ์สำคัญคือ วิกฤตเศรษฐกิจ “ต้มยำกุ้ง” ในปี 2540 รัฐบาลจัดตั้งโครงการ “ไทยช่วยไทย” สนับสนุนผู้ประกอบการอาชีพอิสระขนาดเล็ก มีการสำรวจจำนวนผู้ค้า เพื่อเสนอขอ “จุดผ่อนผัน” เพิ่มเติม เป็นช่วงที่ให้ความสำคัญกับสุขาภิบาลอาหาร โครงการธนาคารประชาชนเปิดดำเนินการสนับสนุนทุนให้ผู้ประกอบการอาชีพอิสระขนาดเล็กโดยเฉพาะผู้ค้าแผงลอย
7. ช่วง พ.ศ. 2547-2551 การจับและปรับผู้ค้าที่ขายนอกจุดผ่อนผันยังคงเป็นไปอย่างต่อเนื่อง แต่ก็มีเพิ่มเติมจุดผ่อนผันเพื่อประกอบการค้า พัฒนาการที่สำคัญคือ มีการตั้งคณะกรรมการหาเร่-แผงลอยระดับเขต แสดงถึงการสนับสนุนให้ผู้ค้ามีส่วนได้ส่วนเสียสำคัญมีบทบาทในการบริหารจัดการแต่ก็ในระดับที่จำกัด

⁷ ระยะเวลาในแต่ละช่วงกำหนดตามวาระการดำรงตำแหน่งของผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ปีที่สิ้นสุดของแต่ละช่วงจึงเป็นปีเดียวกับช่วงถัดไป ส่วนรายละเอียดพัฒนาการของการจัดการของผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครปรากฏในงานวิจัยของผู้เขียน เรื่อง การบริหารจัดการการค้าข้างทาง (Street Vending) ในประเทศไทย : สถานการณ์ และ ทิศทางนโยบายที่ควรจะเป็น (นฤมล นิราทร, 2560, น. 66-73)

8. ช่วง พ.ศ. 2552-2557 การกำกับดูแลดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ผู้ค้านอกจุดผ่อนผันถูกปรับ ในขณะที่เดียวกันกรุงเทพมหานครยอมรับว่าการค้าแฝงลอยจะไม่หมดไปจากกรุงเทพมหานคร และตระหนักถึงความสำคัญของมิติวัฒนธรรม มีโครงการ “หาบเร่เสน่ห์เมือง” สนับสนุนการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานครกำหนดจุดผ่อนผันเพิ่มขึ้นในปี 2556
9. ช่วง กรกฎาคม 2557- มกราคม 2561 มีการจัดระเบียบ ยกเลิกจุดผ่อนผันให้ประกอบการค้า เพื่อ “คืนทางเท้าให้ประชาชน” กรุงเทพมหานครจัดพื้นที่ขายใหม่ผู้ค้า ผู้ค้าบางส่วนปฏิเสธการขายในพื้นที่ใหม่ บางส่วนกลับเข้าไปขายในพื้นที่เดิม ยอมเสี่ยงต่อการถูกจับปรับ

การจัดการข้างต้นสะท้อนความคงเส้นคงวา ในประเด็นให้ความสำคัญต่อการจัดการเชิงพื้นที่ และไม่ได้พิจารณาในเชิงบูรณาการการใช้มาตรการที่เข้มงวดสลับกับผ่อนปรน รวมถึงไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการค้าแฝงลอยในฐานะกิจกรรมที่สร้างงาน สร้างรายได้ รวมทั้งโอกาสในการพัฒนาเป็นธุรกิจขนาดใหญ่ขึ้น⁸ ส่วนการผ่อนปรนมาจากเหตุผลด้านเศรษฐกิจ การเมือง ผสมผสานกับการขาดธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการ เช่น การรับสินบนจากผู้ค้า (มติชน, 14 สิงหาคม 2557) ผลของความคงเส้นคงวาคือการดำรงอยู่ของการค้าแฝงลอย แต่ก็เป็น การดำรงอยู่โดยปราศจากยุทธศาสตร์การพัฒนาในระยะยาว ที่น่าสนใจคือหลังปฏิบัติการ “คืนทางเท้าให้ประชาชน” มีผู้ค้าจำนวนไม่น้อยที่ยังคงขายอยู่ ปรากฏการณ์นี้สอดคล้องกับข้อเสนอที่ว่าแม้จะเผชิญกับการเบียดขับ การค้าแฝงลอยก็ยังดำรงอยู่ (Wongtada, 2015; Bromley, 2000) เนื่องจากการจัดการไม่ได้คำนึงถึงมิติอื่น ๆ ที่มีความสำคัญ รวมถึงผลกระทบที่จะเกิด นอกเหนือจากเหตุผลด้านการเป็นอุปสรรคต่อการสัญจรและเป็นการจัดการในช่วงที่รัฐบาลมีอำนาจเบ็ดเสร็จ แต่ที่สำคัญกว่าก็คือ ความคงเส้นคงวาที่นอกจากจะสะท้อนปัญหาการบริหารจัดการแล้ว ยังสะท้อนถึงแนวทางจัดการที่ไม่ได้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในภาวะเศรษฐกิจและสังคมและบทบาทด้านเศรษฐกิจและสังคมของการค้าแฝงลอย (Reed, Roever & Nirathron, 2017)

ด้านนโยบายระดับชาติ รัฐบาลไทยมีนโยบายส่งเสริมการมีงานทำตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) ส่วนนโยบายที่สะท้อนอย่างชัดเจนถึงการยอมรับประกอบอาชีพอิสระในฐานะเครื่องมือแก้ไขปัญหาค่าความยากจน ปรากฏตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ ทิศนะของรัฐต่อการประกอบอาชีพการค้าแฝงลอยขยายต่อยอดจากการเป็นกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาความยากจนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) ไปสู่การเป็นกิจกรรมเพื่อให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) การจัดตั้งโครงการธนาคารประชาชนเพื่อสนับสนุนการประกอบอาชีพขนาดเล็กในปี 2544 เป็นตัวอย่างที่สะท้อนถึงบทบาทความสำคัญของการประกอบอาชีพอิสระขนาดเล็กต่อการสร้างรายได้ของประชาชน และทำที่ที่ชัดเจนของรัฐต่ออาชีพนี้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 สนับสนุนการประกอบอาชีพอิสระและการประกอบกรขนาดเล็ก โดยฝึกอาชีพและสนับสนุนการเข้าถึงแหล่งทุน ส่วนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 ในยุทธศาสตร์การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคมระบุถึงการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม การสนับสนุนการสร้างอาชีพและรายได้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559)

การปฏิวัติอุตสาหกรรมยุคที่ 4 (Fourth Industrial Revolution) และวาระประเทศไทย 4.0

การปฏิวัติอุตสาหกรรมยุคที่ 4 ซึ่งเป็นผลโดยตรงจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการแข่งขัน จะสร้างการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ต่อการจ้างงานและภาวะการมีงานทำ แรงงานที่ใช้ทักษะน้อยและปานกลางและทักษะที่สามารถทดแทนได้ด้วยเทคโนโลยีจะเผชิญกับการว่างงาน เนื่องจากทักษะความรู้ไม่สอดคล้องกับระบบการผลิต

⁸ ข้อมูลจากธนาคารออมสินยืนยันว่าผู้ค้าแฝงลอยจำนวนหนึ่งสามารถเลื่อนฐานะจากผู้ค้าระดับยังชีพ เป็นผู้ค้าที่มีเงินออม และขยายกิจการได้ (ธนาคารออมสิน, 2556)

สมัยใหม่และเทคโนโลยีขั้นสูงจะเข้ามาทดแทนแรงงานเหล่านี้ (Schwab, 2016, pp. 37-40) สำหรับประเทศไทย แรงงานที่มีความเสี่ยงมากที่สุดคือ 1) แรงงานในกลุ่มอุตสาหกรรมที่มีโอกาสย้ายฐานการผลิต 2) กลุ่มแรงงานไร้ทักษะ การศึกษาต่ำ ซึ่งอาจถูกเทคโนโลยีเข้ามาทดแทน แรงงานกลุ่มนี้คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 45 ของผู้มีงานทำในปี 2560 และ 3) แรงงานอายุตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไป ซึ่งมีร้อยละ 50.5 ของผู้มีงานทำ และในจำนวนนี้แรงงานอายุ 50 ปีขึ้นไป มีสัดส่วนร้อยละ 25.38 (ธนิต โสรัตน์, 2560) หากจำแนกตามอาชีพ ก็พบว่า แรงงานในอุตสาหกรรมใช้แรงงานเข้มข้น งานบริการ เช่น แรงงานที่ทำงานโรงแรม สถาบันทางการเงิน แรงงานในภาคโลจิสติกส์ มีความเสี่ยงต่อการว่างงานสูง มากกว่าแรงงานกลุ่มอื่นๆ ซึ่งเท่าที่ปรากฏแรงงานในสถาบันการเงินกำลังเผชิญกับการว่างงานแล้ว จากการประกาศลด จำนวนสาขาของธนาคารพาณิชย์ (Post Today, 23 ม.ค. 2561) หากสถานการณ์เป็นไปตามวิถีของแรงงานในระบบ คือเมื่อออกจากการเป็นแรงงานในระบบก็จะเข้าสู่การประกอบอาชีพในเศรษฐกิจนอกระบบ ก็พยากรณ์ได้ว่าจะมี แรงงานจำนวนมากเข้าสู่การประกอบอาชีพอิสระ การค้าแผงลอยจึงเป็นแหล่งสร้างงานที่มีความสำคัญในช่วงเปลี่ยน ผ่าน ไม่ว่าจะเป็นวิกฤตเศรษฐกิจ หรือ วิกฤตการณ์จ้างงานจากการเปลี่ยนกระบวนการจ้างงานดังได้เกิดแล้ว ในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ 2540 (Nirathron, 2006, p.15)

ในการขับเคลื่อนประเทศไทยให้เปลี่ยนผ่านเข้าสู่บริบทของโลกยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมยุคที่ 4 รัฐบาลไทย วางแผนขับเคลื่อนวาระประเทศไทย 4.0 โดยผ่านกลไกประชารัฐด้วยความมุ่งมั่นที่จะก้าวพ้นกับดักรายได้ปานกลาง ความเหลื่อมล้ำและความไม่สมดุล กลไกประชารัฐที่มีลักษณะการดำเนินงานใกล้เคียงกับการค้าแผงลอยคือตลาด ประชากร 9 ประเภทจำนวน 6,447 แห่งทั่วประเทศ ซึ่งในจำนวนนี้มี “ตลาดประชารัฐ กทม.คืนความสุข” ซึ่งดำเนินการโดยกรุงเทพมหานคร รองรับผู้ค้าได้ประมาณ 10,000 ราย ซึ่งรวมถึงผู้ค้ารายใหม่และผู้ค้าที่ได้รับ ผลกระทบจากมาตรการ “คืนทางเท้าให้ประชาชน” ด้วย เป้าหมาย 10,000 รายนี้มีจำนวนไม่ถึงครึ่งของผู้ค้าที่ได้รับ ผลกระทบจากปฏิบัติการ “คืนทางเท้าให้ประชาชน”

สถานการณ์การค้าแผงลอยในกรุงเทพมหานคร : ข้อเสนอสนับสนุนบทบาทของการค้าแผงลอยต่อการ สร้างงานและลดความเหลื่อมล้ำ

ในเดือนเมษายน 2559 ผู้เขียนศึกษาผู้ค้าและผู้ซื้อในเขตบางรัก ปทุมวัน พระนคร สัมพันธวงศ์ ในการศึกษา ได้กำหนดให้ตัวอย่างผู้ค้าในแต่ละพื้นที่จำนวน 100 คน ใช้การสุ่มแบบบังเอิญ รวมจำนวนตัวอย่างผู้ค้าในสี่เขตเท่ากับ 400 คน ในส่วนของผู้ซื้อ เนื่องจากไม่สามารถกำหนดขอบเขตประชากรได้ จึงกำหนดจำนวนตัวอย่างขั้นต่ำของผู้ซื้อใน แต่ละพื้นที่จำนวน 50 คน ใช้วิธีสุ่มตัวอย่างรายสะดวกจากผู้ที่กำลังซื้อสินค้าจากผู้ค้าแผงลอย รวมจำนวนตัวอย่างผู้ให้ ข้อมูลในกลุ่มผู้ซื้อ 200 คน ผลการศึกษาผู้ค้าปรากฏ ในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 คุณลักษณะของกลุ่มตัวอย่างผู้ค้า

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร								รวม	
	บางรัก (n = 100)		ปทุมวัน (n = 100)		พระนคร (n = 100)		สัมพันธวงศ์ (n = 100)		(n = 400)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เพศ										
หญิง	75	75.00	64	64.00	75	75.00	77	77.00	291	72.75
อายุ										
ต่ำกว่า 20 ปี	-	-	1	1.00	-	-	1	1.00	2	0.50
20-29 ปี	9	9.00	14	14.00	9	9.00	10	10.00	42	10.50
30-39 ปี	15	15.00	21	21.00	17	17.00	22	22.00	75	18.75
40-49 ปี	35	35.00	35	35.00	30	30.00	20	20.00	120	30.00
50-59 ปี	24	24.00	20	20.00	21	21.00	30	30.00	95	23.75

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร								รวม (n = 400)	
	บางรัก (n = 100)		ปทุมวัน (n = 100)		พระนคร (n = 100)		สัมพันธวงศ์ (n=100)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
60 ปีขึ้นไป	17	17.00	9	9.00	23	23.00	17	17.00	66	16.50
การศึกษาสูงสุด										
ไม่ได้เรียน-ม.ต้น	70	70.00	64	64.00	65	65.00	64	64.00	263	65.75
ม.ปลาย	15	5.00	17	17.00	14	14.00	10	10.00	56	14.00
สูงกว่า ม.ปลาย	15	15.00	19	19.00	21	21.00	26	26.00	81	20.25
ภูมิลำเนา										
กรุงเทพฯ	39	39.00	30	30.00	50	50.00	49	49.00	168	42.00
การค้าแผงลอยเป็นรายได้หลักหรือไม่										
เป็น	90	90.00	89	89.00	87	87.00	90	90.00	356	89.00
ระยะเวลาประกอบอาชีพ										
ไม่ถึง 1 ปี	3	3.00	4	4.00	1	1.00	1	1.00	9	2.25
1-3 ปี	12	12.00	22	22.00	15	15.00	15	15.00	64	16.00
4-5 ปี	7	7.00	13	13.00	7	7.00	7	7.00	34	8.50
6-10 ปี	24	24.00	35	35.00	19	19.00	22	22.00	100	25.00
มากกว่า 10 ปี	54	54.00	26	26.00	58	58.00	55	55.00	193	48.25
เหตุผลที่เลือกประกอบอาชีพ*										
จำนวนคำตอบ	(n=218)		(n=205)		(n=181)		(n=192)		(n=796)	
ไม่ชอบเป็นลูกจ้าง	74	33.94	80	39.02	56	30.94	56	29.17	266	33.42
เวลายืดหยุ่น	54	24.77	40	19.51	33	18.23	44	22.92	171	21.48
รายได้ดี	34	15.60	45	21.95	38	20.99	28	14.58	145	18.22
ทำงานอื่นไม่ได้	29	13.30	18	8.78	20	11.05	26	13.54	93	11.68
การประเมินสถานะอาชีพ										
รายได้พอเลี้ยงชีพ	49	49.00	50	50.00	56	56.00	50	50.00	205	51.25
มีเงินออม- ไม่ต้องการขยาย	32	32.00	25	25.00	25	25.00	34	34.00	116	29.00
มีเงินออม-ต้องการ ขยาย	19	19.00	25	25.00	19	19.00	16	16.00	79	19.75

* เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

คุณลักษณะของผู้ค้าในด้านอายุ ซึ่งพบว่าร้อยละ 11 มีอายุต่ำกว่า 30 ปี และเกือบร้อยละ 30 มีอายุ 50 ปีขึ้นไป ร้อยละ 65.75 มีการศึกษาสูงสุดเพียงระดับมัธยมต้น สะท้อนถึงความสำคัญของอาชีพนี้ต่อการสร้างงานสำหรับผู้มีการศึกษาไม่สูง และมีอายุมาก ในขณะที่เดียวกันการที่ผู้ค้ากว่าร้อยละ 26.75 มีระยะเวลาประกอบอาชีพไม่เกิน 5 ปี สะท้อนถึงโอกาสในการประกอบอาชีพ ทำให้มีผู้ค้า “หน้าใหม่” จำนวนไม่น้อยเข้ามาประกอบอาชีพ และการที่ผู้ประกอบอาชีพ 10 ปีขึ้นไปมีมากกว่าครึ่งคือร้อยละ 55.0 ย่อมสะท้อนถึงการเป็นแหล่งรายได้ที่ค่อนข้างมั่นคง โดยเฉพาะเมื่อสัดส่วนของผู้ที่ระบุว่ารายได้จากการค้าแผงลอยเป็นรายได้หลักมีถึงร้อยละ 89 สัดส่วนมากกว่าครึ่งของผู้ที่ระบุเหตุผลในการประกอบอาชีพว่า “ไม่ชอบเป็นลูกจ้าง” และ “เวลายืดหยุ่น” และผู้ประเมินสถานะอาชีพว่ามีเงินออม ทั้งต้องการและไม่ต้องการขยายอาชีพ สะท้อนการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ทฤษฎีชุดใหม่ ข้อมูลนี้ถึงความสำคัญของการค้าแผงลอยในฐานะแหล่งงานและรายได้รวมทั้งศักยภาพในการพัฒนาด้วย ส่วนผลการสำรวจผู้ซื้อสะท้อนบทบาทสำคัญของการค้าแผงลอยต่อผู้ซื้อ ปรากฏดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 คุณลักษณะของผู้ซื้อ

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร								รวม (n = 200)	
	บางรัก (n = 50)		ปทุมวัน (n = 50)		พระนคร (n = 50)		สัมพันธวงศ์ (n = 50)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เพศ										
หญิง	25	50.00	21	42.00	34	68.00	31	62.00	111	55.50
อายุ										
ต่ำกว่า 20 ปี	7	14.00	11	22.00	9	18.00	8	16.00	35	17.50
20-59 ปี	43	86.00	35	58.00	36	54.00	41	82.00	155	62.50
60-69 ปี	-	-	2	4.00	5	10.00	1	2.00	8	4.00
รวม	50	100.00	50	100.0	50	100.00	50	100.00	200	100.00
อาชีพ										
นักเรียน/นักศึกษา	9	18.00	20	40.00	17	34.00	17	34.00	63	31.50
รับจ้างรายเดือน	16	32.00	10	20.00	9	18.00	13	26.00	48	24.00
รับจ้างรายวัน	12	24.00	6	12.00	10	20.00	4	8.00	32	16.00
ราชการ/รัฐวิสาหกิจ	1	2.00	4	8.00	6	12.00	6	12.00	17	8.50
รายได้เฉลี่ยต่อเดือน (บาท)										
ต่ำกว่า 9,000	12	24.00	28	56.00	16	32.00	14	28.00	70	35.00
9,000-15,000	22	44.00	11	22.00	21	42.00	14	28.00	68	34.00
15,001-20,000	7	14.00	5	10.00	4	8.00	9	18.00	25	12.50
20,000 ขึ้นไป	9	18.00	6	12.00	9	18.00	7	14.00	31	15.50
การศึกษาสูงสุด										
ไม่ได้เรียน	0	0.00	0	0.00	0	0.00	1	2.00	1	0.50
ประถมศึกษา	7	14.00	8	16.00	11	22.00	2	4.00	28	14.00
ม.ต้น	8	16.00	4	8.00	3	6.00	5	10.00	20	10.00
ม.ปลาย- ปวส.	20	40.00	25	50.00	17	34.00	13	26.00	75	37.50
ปริญญาตรี-สูงกว่า	15	30.00	13	26.00	19	38.00	29	58.00	76	38.00
ที่พักอาศัย										
บ้านเช่า/ห้องเช่า	25	50.00	27	54.00	19	38.00	18	36.00	89	44.50
ความถี่ในการซื้อ										
ทุกวัน	24	48.00	21	42.00	20	40.00	13	26.00	78	39.00
3-5 วันต่อสัปดาห์	14	28.00	24	48.00	11	22.00	20	40.00	69	34.50
สินค้าที่ซื้อประจำ*										
อาหาร (ร้อยละ 60.37)										
จำนวนคำตอบ	(n=140)		(n=148)		(n=118)		(n=129)		(n=535)	
อาหารปรุงที่จุดขาย	29	20.71	26	17.57	21	17.80	22	17.05	98	18.32
อาหารสด/ผัก/ผลไม้	24	17.14	21	14.19	20	16.94	21	16.28	86	16.07
อาหารปรุงสำเร็จ	22	15.71	27	18.24	19	16.10	18	13.95	86	16.07
อาหารสำเร็จรูป	10	7.14	12	8.11	6	5.08	15	11.63	43	8.04
เหตุผลที่ซื้อ*										

ข้อมูล	เขตในกรุงเทพมหานคร								รวม (n = 200)	
	บางรัก (n = 50)		ปทุมวัน (n = 50)		พระนคร (n = 50)		สัมพันธวงศ์ (n = 50)			
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
จำนวนคำตอบ	n=146		n=165		n=152		n=155		n=618	
ราคา (ร้อยละ 25.31)										
ราคาถูก	35	23.97	33	20.00	28	18.42	24	15.48	120	19.42
ต่อรองราคาได้	5	3.42	14	8.48	10	6.58	8	5.16	37	5.99
ความสะดวก (ร้อยละ 50.65)										
ใกล้บ้าน	21	14.38	34	20.61	16	10.53	24	15.48	95	15.37
ประหยัดเวลา	21	14.38	18	10.91	20	13.16	24	15.48	83	13.43
เป็นทางผ่าน	18	12.33	15	9.09	20	13.16	29	18.71	82	13.27
ใกล้ที่ทำงาน	19	13.01	9	5.45	13	8.55	12	7.74	53	8.58

* เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

ข้อมูลผู้ซื้อสะท้อนความสำคัญของการค้าแฝงลอยต่อประชาชน การที่ผู้ซื้อจำนวนไม่น้อยมีรายไม่สูง และเหตุผลที่ซื้อเป็นเหตุผลด้านราคาและความสะดวก ซึ่งในความเป็นจริงความสะดวกมีมิติเศรษฐกิจด้วย เพราะหมายถึงการประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายในการหาซื้อสินค้าที่ต้องการ สะท้อนบทบาทของการค้าแฝงลอยด้านการลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ

สรุปและข้อเสนอแนะ

ความคงเส้นคงวาของการบริหารจัดการการค้าแฝงลอยของกรุงเทพมหานคร ผนวกกับการใช้มาตรการเข้มงวด สลับกับการผ่อนปรน นอกจากจะสะท้อนถึงวิธีคิดที่ให้ความสำคัญเฉพาะกับการจัดการเชิงพื้นที่แล้ว ยังสะท้อนถึงการมองข้ามบทบาทหน้าที่ของการค้าแฝงลอยทั้งต่อผู้ประกอบการอาชีพและผู้บริโภค และเป็นบทบาทในด้านการสร้างงาน สร้างรายได้รวมถึงการลดความเหลื่อมล้ำเชิงเศรษฐกิจ ผลการศึกษาผู้ค้าและผู้ซื้อข้างต้นยืนยันถึงการเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์เศรษฐกิจคือการปรับเปลี่ยนกระบวนการดำเนินงาน และสถานการณ์สังคม คือ ทัศนคติของแรงงานรุ่นใหม่ ที่แสวงหาความเป็นอิสระ ความยืดหยุ่นในการทำงานและการใช้ชีวิต ในขณะที่มาตรการ “คืนทางทำให้ประชาชน” แม้จะดำเนินการมาโดยต่อเนื่องแต่ก็ยังสะท้อนลักษณะ “เข้มงวดสลับกับผ่อนปรน” พร้อมๆกับการเข้ามาของการปฏิวัติอุตสาหกรรมยุคที่ 4 ที่ได้ส่งผลกระทบแล้วกับแรงงานในสถาบันการเงิน ทำให้คาดการณ์ได้ว่าจะมีแรงงานจำนวนมากเข้าสู่การประกอบอาชีพการค้าแฝงลอยภายใต้สถานการณ์นี้ ผู้เขียนเสนอว่าการจัดการแฝงลอยในกรุงเทพมหานครควรอยู่บนฐานคิดดังนี้

1. การยืนยันสถานะที่ชัดเจนของการค้าแฝงลอยทั้งในด้านการสร้างงาน สร้างรายได้ ลดความเหลื่อมล้ำ แก้ไขปัญหาความยากจนสนับสนุนการประกอบการรวมทั้งเป็นกลไกลดผลกระทบจากการเลิกจ้าง
2. การจัดการในเชิงยุทธศาสตร์แบบบูรณาการ คำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย บทบาทหน้าที่หรือประโยชน์ของการค้าแฝงลอยในมิติต่าง ๆ รวมทั้งการจัดการปัญหาที่เกิดจากการค้าแฝงลอย
3. ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาเมืองที่มีความหลากหลายและเมืองทั่วถึง (Inclusive Cities) ซึ่งจะเชื่อมโยงไปถึงเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน
4. สนับสนุนให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งผู้ค้า ชุมชนมีบทบาทและความรับผิดชอบในการบริหารจัดการ
5. ให้ความสำคัญต่อลักษณะเฉพาะของพื้นที่ การบริหารจัดการไม่จำเป็นต้องเหมือนกันในทุกพื้นที่แต่อยู่ภายใต้ฐานคิดและนโยบายเดียวกัน

จากฐานคิดข้างต้นข้อเสนอแนะการจัดการเป็นดังนี้

1. กำหนดยุทธศาสตร์การค้าแผงลอยเพื่อความชัดเจนในสถานะของการค้าแผงลอยทั้งด้านการสร้างงานสร้างรายได้ สร้างอาชีพ และผู้ประกอบการ กรณีตัวอย่างการจัดการการค้าแผงลอยในบางประเทศเป็นกรณีศึกษาที่สามารถนำมาปรับใช้ได้หากมีการทำความเข้าใจอย่างชัดเจนต่อการจัดการเชิงบูรณาการที่ครอบคลุมทั้งการใช้พื้นที่ คุณลักษณะของผู้ค้า การเชื่อมโยงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและกลไกที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการ
2. จัดตั้งหรือมอบหมายหน่วยงานทำหน้าที่ดูแลการค้าแผงลอยอย่างจริงจัง (ซึ่งไม่ใช่หน่วยงานเทศกิจเท่านั้น) กำหนดหน้าที่ชัดเจนมากกว่าการจัดระเบียบ แต่มีความเข้าใจการค้าแผงลอยอย่างเป็นบูรณาการทั้งมิติทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม
3. สนับสนุนให้เกิดการจัดการที่นำไปสู่ความยั่งยืนมากกว่าการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ให้ความสำคัญต่อการสร้างเมืองทั่วถึงและยั่งยืน ในขณะที่เดียวกันการจัดการควรพิจารณาความคุ้มค่าและประโยชน์ที่ท้องถิ่นพึงได้รับทั้งในเรื่องภาษีและค่าใช้จ่ายจากการใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจ
4. ศึกษาสถานภาพทางเศรษฐกิจของผู้ค้าที่ยังมีอยู่เพื่อการตัดสินใจจัดสรรพื้นที่ ผู้ค้าที่มีโอกาสน้อยสมควรได้รับการสนับสนุนมากกว่า
5. สนับสนุนให้ผู้ค้ารวมกลุ่ม และมีผู้แทนที่ชัดเจนเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของผู้ค้าในการบริหารจัดการบนพื้นฐานความรับผิดชอบต่อสังคม

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กรุงเทพมหานคร (2538) . 22 ปี กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ดี.แอล.เอส.

ธนาคารออมสิน (2556). เต็มเต็ม...คนฐานราก โครงการธนาคารประชาชน. กรุงเทพฯ : ธนาคารออมสิน.

นฤมล นิราทร (2548). หาบเร่แผงลอยอาหาร : ความสำเร็จและตัวบ่งชี้. วิทยานิพนธ์ดุขุฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นฤมล นิราทร (2557). การจัดการการค้าหาบเร่แผงลอยในกรุงเทพมหานคร: ข้อเสนอแนะและข้อเสนอแนะวารสาร สังคมวิทยา มานุษยวิทยา 33(2): กรกฎาคม - ธันวาคม 2557, 47-72.

นฤมล นิราทร (2560). การบริหารจัดการการค้าข้างทาง (Street Vending) ในประเทศไทย : สถานการณ์ และทิศทางนโยบายที่ควรจะเป็น. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สำนักคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2556). สังคมไทยไตรมาส 1 ปี 2556.

กรุงเทพฯ : สำนักคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2559). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564). กรุงเทพฯ : สำนักคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักเทศกิจ (2553). “ผู้ค้าหาบเร่ในจุดผ่อนผัน” (เอกสารอัดสำเนา).

ภาษาอังกฤษ

- Bromley, R. (2000). Street Vending and Public Policy. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 20(1/2). pp.1-28.
- Cross, J. (2000). Street Vendors, Modernity and Post-Modernity : Conflict and Compromise in the Global Economy. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 20(1/2), 30-52.
- David, S.; Ulrich, O.; Zelezeck, S. & Majoe, N. (2014). *Managing Informality : Local government practices and approaches towards the informal economy – Learning examples from five African countries*. Pretoria, South Africa : South African Local Government Association (SALGA).
- Dahmen, A., Leslie, L., Bhushan, M.B. & Rani, U. (2014). Utilising Potentials of Street Food for Sustainable City Development. Retrieved 20 October, 2016 from <https://www.uni-oettingen.de/.../Policy%20Brief%20Discussion%20Series-4.pdf>.
- Free Malaysia Today (2014). 'Quick Fixes' for hawkers, petty traders launched. Retrieved July 27, 2015, from <http://www.freemalaysiatoday.com/category/nation/2014/11/19/11-quick-fixes-for-hawkers-petty-traders-launched>.
- Hutchings, F. (2014). Transforming Informal Street Vendors into Formal Local Business Investors in Rwanda. In *Managing Informality : Local government practices and approaches towards the informal economy– Learning examples from five African countries*, edited by Susanne David, Oliver Ulrich, Serge Zelezeck and Nachi Majoe, 44-55. Pretoria, South Africa : South African Local Government Association (SALGA).
- International Labour Organization (2002). *Women and Men in the Informal Economy. A Statistical Picture*. Geneva : International Labour Organization.
- Loc, N. T. ; Moustier, P.; Thinh, L.N. and Ha, L. T. (2013). *Inclusive urban development? Making space for street vending in Hanoi, Vietnam*. London : International Institute for Environment and Development.
- Maneepong, C.& Walsh, J.C. (2013). A new generation of Bangkok Street vendors: Economic crisis as opportunity and threat., *Cities* 34, 37–43.
- Nirathron, N. (2006). *Fighting Poverty from the Streets : Survey of Street Food Vending in Bangkok*. Bangkok : ILO.
- The World Bank (2015). *World Inclusive Cities Approach Paper*. Washington D.C. : The World Bank.
- Schwab, K. (2016). *The Fourth Industrial Revolution*. Geneva : World Economic Forum.
- Simon, D. (2016). *Rethinking Sustainable Cities : Accessible, green and fair*. Bristol : Policy Press.
- Wongtada, N. (2015). *The Ecology of Street Vending. Interdisciplinary Behavior and Social Sciences*. Ford Lumban Goal (ed.) pp. 131-136.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

ภาษาไทย

กองประชาสัมพันธ์ กรุงเทพมหานคร (2560). www.prbangkok.com สืบค้นเมื่อ 1 มีนาคม 2561.

กองประชาสัมพันธ์ กรุงเทพมหานคร (2561). กทม.ตั้งรับสตง.จีแกรีตช่วยหาบเร่.

<http://110.170.184.194/bmanews/viewDetail.aspx?ID=142276> สืบค้นเมื่อ 1 มีนาคม 2561.

ข่าวสด (2555). (http://www.khaosod.co.th/view_news.php?newsid=

TUROaVoyc3dNVEL3TURJMU5RPT0=)

ธนิต โสรัตน์ (2560). ไทยแลนด์ 4.0...การปรับตัวก้าวสู่การเปลี่ยนแปลง

<http://www.tanitsorat.com/v2/showcontent.php?id=1140> สืบค้นเมื่อ 1 มีนาคม 2560.

มติชน (2555). http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=

1407999739&grpid=02&catid=02)

มติชน (2557). http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=

1407999739&grpid=02&catid=02)

สำนักเทศกิจ (2559). <http://www.bangkok.go.th/citylaw/> สืบค้นเมื่อ 1 พฤษภาคม 2559.

สำนักผังเมือง (2555). หาบเร่-แผงลอยในกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. 2555.

http://cpd.bangkok.go.th:90/web2/strategy/DATA54_55/15UNM.pdf สืบค้นเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2557.

Post Today (2561). ดิจิทัลเขย่าแบงก์ ไทยพาณิชย์ลดพนักงาน1.2 หมื่นคน ปิดสาขาเหลือ 400 แห่ง

<https://www.posttoday.com/finance/news/536858><https://www.posttoday.com/finance/news/536858> สืบค้นเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2561.

ภาษาอังกฤษ

Delgosea (2010). Humane Relocation and Empowerment of Street Vendors. Retrieved June 3, 2015 from <http://www.delgosea.eu/cms/layout/set/print/Best-Practices/Thematic-Area-4-Fiscal-Management-and-Investment-Planning/14-Humane-Relocation-and-Empowerment-of-Street-Vendors>.

Ghani, A.(2011). A Recipe for Success : How Singapore Hawker Centres Came to Be. Retrieved June 30, 2016, from http://lkyspp.nus.edu.sg/ips/wp-content/uploads/sites/2/2013/08/AG_history-of-hawkers_010511.pdf.

Liu, Y.Y. (2015). Impact of Street Vendors on Brick and Mortars. Retrieved May 3, 2015 from <http://economicrt.org/blog/impact-of-street-vendors-on-brick-and-mortars/>.

Liu, Y. Y.; Burns, P.& Flaming, D. (2015). Sidewalk Stimulus : Economic and Geographic Impact of Los Angeles Street Vendors. Retrieved May 3, 2015 from <http://economicrt.org/publication/sidewalk-stimulus/>.

Pruecksamars, W. (2013). The Middle-Class Vendors Shaking Up Bangkok's Street Trade, Retrieved March 8, 2014 from <https://nextcity.org/informalcity/entry/street-smarts-why-middle-class-vendors-are-joining-bangkoks-informal-domain>.

- Reed, S., Roever, S & Nirathron, N. (2017). What Bangkok's crackdown tells us about the multiple roles of street vendors everywhere. Retrieved March 2, 2018 from <http://citiscopes.org/commentary/2017/08/what-bangkoks-crackdown-tells-us-about-multiple-roles-street-vendors-everywhere>.
- Siriwat Sandwich (2013). Retrieved December 1, 2013 from http://www.sirivatsandwich.com/history/history_eng.asp.
- Thaipublica (2012) Retrieved December 1, 2013 from <http://thaipublica.org/2012/11/series-15-year-crisis-siriwat-3/>.
- The Gazette of India (2014). The Street Vendors (Protection of Livelihood and Regulation of Street Vending) Act, 2014. Retrieved May 5, 2015 from <http://www.indiacode.nic.in/acts2014/7%20of%202014.pdf>.
- The Rockefeller Foundation (2013). Retrieved December 1, 2013 from <http://www.rockefellerfoundation.org/blog/searching-bangkok>
- Wongtada, N. (2014). Street Vending Phenomena : A Literature Review and Research Agenda. Wiley Online Library (wileyonlinelibrary.com).
- Yasmeen, G. & Nirathron, N. (2014). Vending in Public Space : The Case of Bangkok. Retrieved May 5, 2015 from <http://wiego.org/sites/wiego.org/files/publications/files/Yasmeen-Vending-Public-Space-Bangkok-WIEGO-PB16.pdf>.

แนวทางกลยุทธ์การจัดการท่องเที่ยวของชุมชน: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านน้ำเชี่ยว จังหวัดตราด

The Strategy Management Tourism community:

A Case study Baan Nam Chiao Trad Province

ปาริฉัตร ศรีหะรัญ⁹

พรพิมล ขำเพชร¹⁰

Abstract

This research aims to study community context, problems, tourism development needs and strategy management tourism community. Research methodology for this study is qualitative research based on in-depth interview with the 20 participants via numerous meetings. The study indicated that community context related to community development of Ban Nam Chiao community in Trat province is a cultural community with 2 major religions. The goal of tourism management by the community is to improve the use of the natural resources available in Ban Nam Chiao. Harmonious relationships among the population is important to promote tourism. The community needs to get together and be involved in the tourism activities. Inheritance of cultures and traditions is also one of the key factor to pull in tourists. With more tourists, people in the community will get additional income. There will also be new problems and issues with new income. These type of obstacles will be overcome by working harmoniously. The researchers found out that the community also has political conflicts. Political views should be put aside when dealing with tourism as both will never move together. People in the community also do not see the importance of community-based tourism management. As a few examples, there exists transparency issues, shortage of funds or shortage of budget to fund the operations and lax of policies from the government and the related agencies. There will be four (4) strategies for the management of tourism by the community of Ban Nam Chiao, Trat Province: 1) SO strategy that restoration of religion, arts, culture, traditions, promotion of tourism activities and product development strategy, and local knowledge. 2) ST strategy for the development and restoration of sustainable tourism. 3) WO strategy which for the development of activities that promote tourism. 4) WT strategies which to develop infrastructures and tourism facilities.

Keyword : Potential, SWOT analysis, Community based tourism

⁹ ปาริฉัตร ศรีหะรัญ อาจารย์ประจำหลักสูตรบริหารธุรกิจ สาขาการตลาด มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

E-mail: sine_parichat@hotmail.com

¹⁰ พรพิมล ขำเพชร ผู้ช่วยนักวิจัย บริษัท เอ็กเซลเลนท์บิสเนสแมเนจเม้นท์ จำกัด

E-mail: pronpimon.ebm@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทชุมชน ปัญหา และความต้องการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน และแนวทางการกำหนดยุทธศาสตร์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชุมชนบ้านน้ำเขียว จังหวัดตราด ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน จำนวน 20 คน ระเบียบวิธีการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ จากการเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ โดยใช้เทคนิค SWOT Analysis

ผลการศึกษาพบว่า บริบทชุมชนที่เกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชุมชนบ้านน้ำเขียว จังหวัดตราด เป็นชุมชนที่มีความโดดเด่นทางวัฒนธรรม คือ มี 2 ศาสนา 3 วัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชนประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน เป้าหมายในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านน้ำเขียวเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้ดีขึ้น เกิดความสามัคคีในชุมชน เข้ามามีส่วนร่วม ได้มาทำกิจกรรมร่วมกัน เกิดการสืบทอดวัฒนธรรมและประเพณี และคนในชุมชนมีรายได้เสริม ด้านปัญหา อุปสรรค ของการดำเนินงาน พบว่าชุมชนบ้านน้ำเขียวมีปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง ซึ่งคนในชุมชนยังไม่เห็นความสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ปัญหาความไม่โปร่งใส ขาดแคลนงบประมาณสนับสนุนการดำเนินงาน และความต่อเนื่องของนโยบายจากหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สำหรับการกำหนดยุทธศาสตร์การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านน้ำเขียว จังหวัดตราด ได้ยุทธศาสตร์ 4 ยุทธศาสตร์ ประกอบด้วย 1) ยุทธศาสตร์เชิงรุก คือ ยุทธศาสตร์ส่งเสริม พัฒนา ฟื้นฟู ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ยุทธศาสตร์ส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว และยุทธศาสตร์พัฒนาผลิตภัณฑ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) ยุทธศาสตร์เชิงป้องกัน คือ ยุทธศาสตร์การพัฒนาและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืน 3) ยุทธศาสตร์เชิงแก้ไข คือ ยุทธศาสตร์การพัฒนากิจกรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนการท่องเที่ยว และยุทธศาสตร์สร้างเสริมองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว และ 4) ยุทธศาสตร์เชิงวิกฤต คือ ยุทธศาสตร์การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการท่องเที่ยว

คำสำคัญ : ศักยภาพ, กลยุทธ์, การท่องเที่ยวโดยชุมชน

บทนำ

ในปัจจุบันในยุคโลกาภิวัตน์ เกิดการเปลี่ยนแปลงมากมาย ไม่ว่าจะเป็นความเจริญทางเทคโนโลยี และด้านการสื่อสาร ทำให้พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่เปลี่ยนไปจากการแสวงหาความบันเทิงมาเป็นแสวงหาประสบการณ์ จากการท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่ ๆ ได้แก่ รูปแบบนักท่องเที่ยวกลุ่มสุขนิยม เป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ ซึ่งนักท่องเที่ยวมีความคิดที่เปิดกว้างมากขึ้น หรือนักท่องเที่ยวกลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรม ที่สนใจอารยธรรมเก่าแก่ ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม และรักษาทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น (กังสดาล ศิษย์ธานนท์ และพรพรรณ ประจักษ์นทร, 2559) จากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดรูปแบบการท่องเที่ยวใหม่ ๆ ขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวผจญภัย การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นต้น

การท่องเที่ยวโดยชุมชน Community Based Tourism เป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิตของผู้คน วัฒนธรรม ความเชื่อ และมีกิจกรรมร่วมกับคนในชุมชน เป็นต้น (ฉัตรเฉลิม งามอาจานศาล, 2551) หากชุมชนนั้นสามารถดำเนินการบริหารจัดการโดยใช้เครื่องมือการท่องเที่ยวมาขับเคลื่อนท้องถิ่นในรูปแบบของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community - based tourism) ให้ระบบเศรษฐกิจไหลผ่านมายังชุมชนในชนบท (พิมพ์ลภัส พงศกรรังศิลป์, 2557)

เป็นเหตุให้ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว และมีแนวโน้มว่าจะเติบโตขึ้นในอนาคต ซึ่งจะเป็นการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพทำให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและก่อให้เกิดประโยชน์แก่คนในท้องถิ่น หากมองในแง่การตลาดนับว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนยังเป็นกลุ่มเฉพาะ (Sarobon and Wongtabtim, 2003) และเป็นทางเลือกใหม่ให้กับนักท่องเที่ยวที่มีแนวคิดต่อการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ สามารถสร้างประสบการณ์ท่องเที่ยวแบบใหม่ให้กับนักท่องเที่ยว ผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมจากชุมชนท้องถิ่น ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจเมื่อเข้ามาเยือน อีกทั้งการท่องเที่ยวโดยชุมชนสามารถสร้างรายได้ เกิดการจ้างงาน มีการพัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น นำไปสู่เศรษฐกิจชุมชนที่เข้มแข็ง (Jitpakdee and Thapa, 2012) ทำให้หน่วยงานภาครัฐบาลได้มุ่งเน้นผลักดันยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว ระบุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 ยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน มีแนวทางในการพัฒนาปรับโครงสร้างภาคบริการ ให้สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มกับสาขาบริการที่มีศักยภาพ และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมบนฐานความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมมีกรอบแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวอยู่ 2 แนวทางหลักคือ การฟื้นฟูคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดและสอดคล้องกับศักยภาพของชุมชนและต้องเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559) และกำหนดยุทธศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน พ.ศ. 2559-2563 เพื่อพัฒนาศักยภาพของชุมชนจากการท่องเที่ยวโดยชุมชน

เห็นได้ว่าการท่องเที่ยวมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนเป็นอย่างมาก แต่การดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวยังมีปัญหาสำคัญที่ต้องได้รับการแก้ไข ยกตัวอย่างเช่น ปัญหาภายในชุมชน ได้แก่ คนในชุมชนขาดความรู้ ความเข้าใจ ทักษะการจัดการอย่างถูกต้อง ความขัดแย้งผลประโยชน์ การรุกรานพื้นที่สงวน เป็นต้น (สุถิ เสริฐศรี, 2557, น. 85-86) รวมทั้งปัจจัยภายนอก ได้แก่ ความเจริญทางเทคโนโลยีด้านการสื่อสาร และการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลที่ทำให้ชุมชนไม่สามารถทำกิจกรรมได้ (อุไรวรรณ สุภานิตย์, 2556, 15)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจเพื่อศึกษาบริบทชุมชน ปัญหา และความต้องการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนและแนวทางการกำหนดยุทธศาสตร์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชุมชนบ้านน้ำเขียว จังหวัดตราด เนื่องจาก ชุมชนบ้านน้ำเขียวจังหวัดตราดเป็นชุมชนที่มีศักยภาพที่โดดเด่นจนได้รับรางวัลอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทย ด้านแหล่งท่องเที่ยวชุมชนได้รางวัลดีเด่น ครั้งที่ 9/2556 ครั้งที่ 10/2558 และครั้งที่ 11/2560 จากสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2560) จนมีชื่อเสียง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อพื้นที่อื่นๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชน ปัญหา และความต้องการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชุมชนบ้านน้ำเขียว จังหวัดตราด
2. เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชุมชนบ้านน้ำเขียว จังหวัดตราด

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ ได้แก่ ชุมชนบ้านน้ำเขียว จังหวัดตราด
2. ขอบเขตด้านเนื้อหา เป็นศึกษาบริบทชุมชน ปัญหา และความต้องการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน และแนวทางการกำหนดยุทธศาสตร์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชุมชนบ้านน้ำเขียว จังหวัดตราด
3. ขอบเขตด้านระยะเวลาการวิจัยในครั้งนี้ดำเนินการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ 2559 ถึง พฤศจิกายน 2560

การทบทวนวรรณกรรม

1. การท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้มีนักวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศที่ให้คำนิยาม ความหมายเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เช่น งานของ Fennell (1999) อธิบายการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ช่วงชิงการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน หากแต่มุ่งตอบสนองความต้องการของคนในท้องถิ่นให้มากที่สุดด้วยการใช้เทคโนโลยีในชุมชนเท่าที่จำเป็น ที่สำคัญยังต้องมีการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมกันกับคนในชุมชน ซึ่งการท่องเที่ยวที่สอนให้นักท่องเที่ยวเคารพในความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสังคม และไม่มองว่าใคร “เจริญกว่า” และใคร “ด้อยกว่า” ปัญหาที่สำคัญของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน อาทิเช่น การจัดการด้านการตลาดชุมชน บางแห่งแม้จะมีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวแต่มีนักท่องเที่ยวไปเยือนน้อยเพราะทำการตลาดไม่ดี ซึ่งเจตนาารมณ์ของการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมองการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมให้ความสำคัญกับการพัฒนาสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการเมือง (พจนา สวนศรี, 2546) การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism) ตั้งอยู่บนฐานคิดว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จากการนำเอาทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทั้งด้านธรรมชาติประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี รวมทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน มาใช้เป็นปัจจัยหรือต้นทุนในการให้บริการด้านการท่องเที่ยวที่เหมาะสม โดยที่ฐานการพัฒนาแท้จริงนั้น ต้องมาจากชุมชนและหรือประชากรในชุมชน ใช้ฐานทรัพยากรและหรือต้นทุนของชุมชน ได้แก่ ทุนทางธรรมชาติ (Natural Resources Capital) ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม (Social and Culture Capital) ทุนทางภูมิปัญญา (Wisdom Capital) ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic Capital) โดยที่การท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้น สามารถนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน (ลินธุ์ สโรบล และคณะ, 2546)

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่ให้ผู้ชมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ และใช้ประโยชน์จากทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ Goodwin, Santilli and Armstrong (2009) สู่การแก้ปัญหาความยากจน พร้อมกับพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน หากชุมชนท้องถิ่นสามารถ ดึงศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อตอบสนองความต้องการนักท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งเป็นการสร้างสมดุลให้กับชุมชนมีความยั่งยืนต่อไป

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าวิจัยดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) กลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน จำนวน 18 คน โดยเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ที่สามารถให้ข้อมูลหลักได้ ประกอบด้วย ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ สมาชิกในชุมชนที่ดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชน และผู้แทนส่วนราชการ เป็นต้น

1. เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) และการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง

2. การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

ผู้วิจัยดำเนินการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ ด้านข้อมูล ด้านผู้วิจัย และด้านวิธีรวบรวมข้อมูล ได้แก่ 1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) ในการพิจารณาการตรวจสอบแหล่งของข้อมูล โดยพิจารณาจากแหล่งที่มาของข้อมูล ได้แก่ แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคล 2) การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (Investigator Triangulation) คือ การตรวจสอบว่าผู้วิจัยแต่ละคนจะได้ข้อมูลต่างกัน และ 3) การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) คือ การใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ กัน เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เพื่อให้เกิดความชัดเจนของคำถาม และมีความเข้าใจที่ตรงกัน โดยให้ผู้เชี่ยวชาญพิจารณาและตรวจสอบ

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากการวิจัยเอกสาร และงานวิจัย โดยมุ่งศึกษาจากหนังสือ ตำราทางวิชาการ เอกสารรายงาน บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากแหล่งที่มาฐานข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ การท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นต้น เพื่อนำมาอ้างอิงเป็นข้อค้นพบ (Findings) และทำให้ผลงานวิจัยเกิดความน่าเชื่อถือ (Reliability) และมีความเที่ยงตรง (Validity)

3.2 แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ผู้วิจัยได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม (Field Survey) โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) และการเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการของสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านน้ำเขียว โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และ เทคนิค SWOT Analysis และการจัดทำ SWOT Matrix

สรุปผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาบริบทชุมชน ปัญหา และความต้องการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน บ้านน้ำเชี่ยว จังหวัดตราด ปรากฏผลดังนี้

1.1 บริบท ชุมชนบ้านน้ำเชี่ยว จังหวัดตราด เป็นชุมชนที่มีความหลากหลายรวมกันเป็น “2 ศาสนา 3 วัฒนธรรม” ซึ่ง คำว่า 2 ศาสนา คือ คนในชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวนับถือศาสนาพุทธ และอิสลาม ส่วนคำว่า 3 วัฒนธรรม คือ คนในชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวมีเชื้อชาติไทย อิสลาม และจีน อาศัยอยู่ร่วมกันมานานับร้อยปี อาชีพหลัก ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน สวนผลไม้ และสวนยาง เป็นต้น พื้นที่ของชุมชนบ้านน้ำเชี่ยว ตั้งอยู่ในพื้นที่คลองน้ำเชี่ยว ที่เป็นคลองออกไปสู่ทะเลอ่าวไทย บริเวณโดยรอบจึงมีป่าชายเลนหนาแน่น นอกจากนี้ยังประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่สามารถดึงดูดในการท่องเที่ยว เช่น การเดินสะพานชมธรรมชาติ หอดูนก ล่องเรือเล็กชมวิถีชีวิตชาวประมง การถีบกระดานเก็บหอยแครง/แมลงงู การเลี้ยงปลาในกระชัง การดำหอยปากเปิด การเลี้ยงหอยนางรม ชมการสาธิตการทำอบใบจาก ชมการสาธิตการทำน้ำตาลซีก ชมวิถีชีวิตชาวพุทธและมุสลิมที่อยู่กันแบบสันติ เป็นต้น ตามที่ผู้นำกลุ่มบ้านน้ำเชี่ยวได้นำเสนอในการประชุมว่า

“วิสาหกิจชุมชนบ้านน้ำเชี่ยว จ.ตราด ความโดดเด่น ในเรื่องความหลากหลาย สองศาสนาสามวัฒนธรรม มีทั้งพุทธ อิสลาม 3 วัฒนธรรม พุทธ มุสลิม จีน อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เริ่มจากมีผู้ที่สนใจเข้ามาศึกษาดูงาน มีผลิตภัณฑ์งอบใบจาก คนไทยพุทธอยู่ดั้งเดิม ส่วนคนมุสลิมไล่ล่ามาจากกัมพูชา (อาหารพื้นถิ่นหลากหลาย เช่น ข้าวเกรียบภู่านา) ระหว่างเวียดนามกับกัมพูชา มีการสร้างแบรนด์ กิจกรรมอยู่ริมทะเล รวมคนต้องหาสิ่งที่วิาว ต่อยอดเรื่องของความยั่งยืนโดยให้ความสำคัญกับเด็ก ไม่ขายของเหมือนที่อื่น มีไปศึกษาดูงาน ต้องเอากลับมาไม่ส่งออกขาย การงมหอยปากเปิด เชิญชมหอยใหญ่ยาว”

(พีहन้อย, สัมภาษณ์ วันที่ 20 พฤศจิกายน 2560)

1.2 เป้าหมายในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ชาวชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อพลิกฟื้นทรัพยากรธรรมชาติในเขตบ้านน้ำเชี่ยวให้ดีขึ้น จากผลกระทบที่น้ำในคลองเริ่มเน่าเหม็นส่งกลิ่น อีกทั้งชาวชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวเห็นคุณค่าของทรัพยากรป่าชายเลน จัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนขึ้นมา เพื่อรักษาป่าชายเลนจากการลักลอบตัดไม้ ที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือพัฒนาคนในชุมชน (พัฒนาคุณภาพชีวิต) คนในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในบ้านเกิด สอดคล้องกับที่ผู้นำกลุ่มบ้านน้ำเชี่ยว ได้ให้ความคิดเห็นว่า

“บ้านน้ำเชี่ยว เป้าหมายคือ นายกเปิดบ้านให้คนมาเยี่ยมชม ประมาณ 2550 ได้ดำเนินการท่องเที่ยวควบคู่กับเทศบาลแต่เป็นการโฆษณาและประชาสัมพันธ์เกิดจริง ไม่เหมือนที่พูดไว้ รวมกลุ่มปี 2553 มีหน่วยงานอพท. เข้ามาถามท่องเที่ยวโดยชุมชนคืออะไร ต้องมีการร่วมกลุ่ม ทำเส้นทางการท่องเที่ยว เรียง SWOT ประมาณ 30 คน ต้องมีการพูดจากคนหลากหลาย จุดอ่อนอยู่ริมน้ำ ฝั่งทะเลคลอง กุ่ม ปลามีลดลง ป่าชายเลนลดลง เด็กออกไปทำงานที่อื่น ส่วนเด็กที่ไม่ออกไปก็ไม่มีลูก ยาเสพติด ต้องเอาโอกาส (ภาคีเครือข่ายเข้ามาสนับสนุน)”

(พีहन้อย, สัมภาษณ์ วันที่ 20 พฤศจิกายน 2560)

1.3. กระบวนการดำเนินงานที่ผ่านมา ชาวชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวเริ่มทำโฮมสเตย์และเปิดให้บริการการท่องเที่ยวมาตั้งแต่ปี 2547 มีการก่อตั้งกลุ่มฯ เพื่อดำเนินงาน มีการพัฒนาศักยภาพคนในชุมชนที่มาทำงาน (เช่น ฝึกอบรมการเป็นเจ้าบ้านที่ดี) มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เน้นการทำงานสานต่อจากรุ่นสู่รุ่น มีการลงเรือเก็บขยะในแม่น้ำโดยคนในชุมชน เมื่อแม่น้ำสะอาด ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ทำให้จำนวนสัตว์น้ำ (กุ้ง ปลา) เพิ่มขึ้น มีการกำหนดกติกาให้กับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยว มีการกำหนดกติกาของกลุ่มฯ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงาน • “ค้นหาของดีบ้านฉัน” เพื่อให้นำเสนอต่อนักท่องเที่ยวและทำประชาสัมพันธ์เผยแพร่ สร้างภาคีเครือข่าย ส่งเสริมการประชาสัมพันธ์โดยความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ตามที่พจนานวน สอนศรี

(2546: 189-190) ได้กล่าวไว้ว่า ในกระบวนการเตรียมชุมชน จะต้องเป็นการปลุกกระตือรือร้นของท้องถิ่น ให้คนท้องถิ่นอยากรู้จักตนเอง และเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง ต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการเห็นคุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชน

1.4 ความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน เกิดความสามัคคีในชุมชน “กลุ่ม 3 วัย” ได้เข้ามามีส่วนร่วม ได้มาทำกิจกรรมร่วมกัน คนในชุมชนได้รับการพัฒนาศักยภาพ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความอุดมสมบูรณ์ เกิดการสืบทอดวัฒนธรรมและประเพณี คนในชุมชนมีรายได้เสริม สอดคล้องกับ วีระพล ทองมา และ ประเจต อำนวย (2547, น.17-22) กล่าวว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเรื่องของการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนท้องถิ่นและผู้มาเยือน ในการดูแลรักษาทรัพยากรด้านต่าง ๆ ของชุมชนที่มีอยู่แล้ว ตลอดจนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืน อันเกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน เพื่อประโยชน์แก่ชุมชน

1.5 ปัญหา อุปสรรค ของการดำเนินงาน ปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง คนในชุมชนยังไม่เห็นความสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ขาดแคลนงบประมาณสนับสนุนการดำเนินงาน เกิดปัญหาความไม่โปร่งใส ทำให้ความเชื่อมั่นของกลุ่มฯ ลดลง ขาดการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง สอดคล้องกับความคิดเห็นของรองผู้อำนวยการ อพท. ว่า

“หน่วยงานที่ดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีหลายหน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุนมากกว่า 20 หน่วยงาน แต่หน่วยงานต่าง ๆ ต้องมีความเข้าใจถึงรูปแบบของการท่องเที่ยวโดยชุมชนทำเพื่ออะไร ทำแล้วชุมชนจะได้อะไร และเสียอะไร และทำอย่างไร ส่วนตัวทำการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพราะเชื่อว่า การทำการท่องเที่ยวไทยให้ยั่งยืน ต้องเกิดจากชุมชนท้องถิ่นที่เป็นเจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยว ศิริวงศ์ นาดันจัน เป็นต้น เห็นจากสิ่งที่เชื่อ เราไปพัฒนาและส่งเสริมการตลาด และประชาสัมพันธ์ การท่องเที่ยวคุ้มภัยกับสิ่งที่เสียไป”

(รองผู้อำนวยการ อพท., สัมภาษณ์ วันที่ 20 พฤศจิกายน 2560)

2. แนวทางการกำหนดยุทธศาสตร์การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชุมชนบ้านน้ำเขียว จังหวัดตราด ปรากฏผลดังนี้

2.1 SWOT Analysis ในการประชุมเชิงปฏิบัติการ ร่วมกันค้นหา จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และ อุปสรรค

2.1.1 จุดแข็ง (Strengths) มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีอาหารทะเลที่อุดมสมบูรณ์ การเกษตรปลอดสารพิษ (มีตลาดเกษตร) มีเส้นทางเศรษฐกิจพิเศษ ที่มีชายแดนติดกับประเทศเพื่อนบ้าน มีหมู่เกาะจำนวน 52 เกาะ เป็นแหล่งท่องเที่ยว เป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ เป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์การรบทางทะเล (ยุทธนาวีเกาะช้าง) มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีชุมชนการท่องเที่ยว 21 ชุมชนที่เข้มแข็ง ททท. ให้เป็น 1 ใน 12 เมืองต้องห้ามพลาต ผู้นำชุมชนมีความคิดด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว

2.1.2 จุดอ่อน (Weaknesses) จังหวัดไม่ใช่ทางผ่าน นักท่องเที่ยวต้อง “ตั้งใจ” ที่จะไปท่องเที่ยว เป็นพื้นที่ฝนตกชุก “ฝน 8 แดด 4” การคมนาคมอาจจะไม่สะดวก ไม่มีการนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้

2.1.3 โอกาส (Opportunities) รัฐบาลให้ความสำคัญกับพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษ บ้านหาดเล็ก เป็นด่านพรมแดนสากล โครงการทำเรื่อน้ำลึกคลองใหญ่ (การส่งออกสินค้า การท่องเที่ยว) เป็นพื้นที่พิเศษของ องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) ได้รับการสนับสนุนจาก หน่วยงานภาครัฐ โหมสเตอร์ที่ได้รับการรับรองจะได้รับยกเว้นภาษี

2.1.4 อุปสรรค (Threats) จังหวัดถูกใช้เป็นเส้นทางหลบหนีของอาชญากร แรงงานต่างด้าวเป็น ประชากรแฝง ต้องดูแลและควบคุม ภาคเอกชนเข้ามาทำธุรกิจ แข่งขันกับชุมชน ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ

2.2 SWOT Matrix

2.2.1 ยุทธศาสตร์เชิงรุก (Aggressive Strategy) จากการวิเคราะห์สถานการณ์ที่เป็นจุดแข็งและโอกาส ที่เอื้อต่อชุมชน ได้ยุทธศาสตร์ที่ต้องเร่งพัฒนาเชิงรุก คือ ยุทธศาสตร์ส่งเสริม ฟื้นฟู ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ยุทธศาสตร์ส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว และยุทธศาสตร์พัฒนาผลิตภัณฑ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรกำหนดโครงการดังนี้

- 1) โครงการส่งเสริม สืบสานอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี
- 2) โครงการส่งเสริมการค้าชายแดน
- 3) โครงการจัดอบรม ฝึกอาชีพ พัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 4) โครงการประชาสัมพันธ์สร้างภาพลักษณ์ด้านการท่องเที่ยว
- 5) โครงการร่วมมือร่วมใจรักษาความสะอาดแหล่งท่องเที่ยว

2.2.2 ยุทธศาสตร์เชิงป้องกัน (Defensive Strategy) จากการวิเคราะห์สถานการณ์ที่เป็นจุดแข็ง แต่สถานการณ์ภายนอกเป็นอุปสรรค ได้ยุทธศาสตร์การพัฒนาและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืน

2.2.3 ยุทธศาสตร์เชิงแก้ไข (Turnaround Strategy) จากการวิเคราะห์สถานการณ์ที่เป็นจุดอ่อน และโอกาส ที่เอื้อต่อชุมชน ได้ยุทธศาสตร์ที่ต้องเร่งพัฒนา คือ ยุทธศาสตร์พัฒนากิจกรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนการท่องเที่ยว และยุทธศาสตร์สร้างเสริมองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยกำหนดเป็นโครงการ ดังนี้

- 1) โครงการฝึกอบรมมัคคุเทศน์ท้องถิ่น
- 2) โครงการสร้างเครือข่ายเชื่อมต่อการท่องเที่ยวกับชุมชนอื่น
- 3) โครงการอบรมทำธุรกรรมออนไลน์

2.2.4 ยุทธศาสตร์เชิงวิฤต ((Retrenchment Strategy) จากการวิเคราะห์สถานการณ์ที่เป็นจุดอ่อน และอุปสรรค ได้ยุทธศาสตร์ที่ต้องเร่งพัฒนา คือ ยุทธศาสตร์พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการท่องเที่ยว โดยกำหนดเป็นโครงการ คือ โครงการปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการท่องเที่ยว

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยการศึกษาภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชุมชนบ้านน้ำเขียว จังหวัดตราด พบว่า

1. ผลการศึกษาบริบทชุมชนที่เกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชุมชนบ้านน้ำเขียว จังหวัดตราด เป็นชุมชนที่มีความโดดเด่นทางวัฒนธรรมรวมกันอยู่ในชุมชน คือมี 2 ศาสนา 3 วัฒนธรรมวิถีชีวิตของคนในชุมชนประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ทรัพยากรที่สำคัญ ได้แก่ วัดน้ำเขียว มัสยิดอัลกุบลอ ป่าชายเลน เป็นต้น มีกิจกรรมสำหรับการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้แก่ การดำน้ำชมหอยปากเปิด การसानงอบน้ำเขียวจากใบจาก เป็นต้น เป้าหมายในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชุมชนบ้านน้ำเขียวดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในเขตบ้านน้ำเขียวให้ดีขึ้น และมีกำหนดโครงสร้างจัดตั้งเป็นกลุ่มวิสาหกิจตั้งแต่ปี 2547 มีการพัฒนาศักยภาพคนในชุมชนด้านการท่องเที่ยว เกิดความสามัคคีในชุมชน “กลุ่ม 3 วัย” ได้เข้ามามีส่วนร่วม ได้มาทำกิจกรรมร่วมกัน เกิดการสืบทอดวัฒนธรรมและประเพณี และคนในชุมชนมีรายได้เสริมด้านปัญหา อุปสรรค ของการดำเนินงาน พบว่า ชุมชนบ้านน้ำเขียวมีปัญหาคความขัดแย้งทางการเมือง คนในชุมชนยังไม่เห็นความสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ปัญหาความไม่โปร่งใส ทำให้ความเชื่อมั่นของกลุ่มฯ ลดลงขาดแคลนงบประมาณสนับสนุนการดำเนินงาน ขาดการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

2. ผลการสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชุมชนบ้านน้ำเขียว จังหวัดตราด ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ จากผลการระดมความคิดตามกระบวนการเทคนิค SWOT Analysis วิเคราะห์สภาพแวดล้อม ในประเด็นจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคมาทำการ Matrix ในแต่ละด้าน ยุทธศาสตร์เชิงรุก (S+O) คือ ยุทธศาสตร์ส่งเสริมฟื้นฟู ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ยุทธศาสตร์ส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว และยุทธศาสตร์พัฒนาผลิตภัณฑ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ยุทธศาสตร์เชิงป้องกัน (S+T) ยุทธศาสตร์การพัฒนาและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืน ยุทธศาสตร์เชิงแก้ไข (W+O) ยุทธศาสตร์การพัฒนากิจกรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนการท่องเที่ยว และยุทธศาสตร์สร้างเสริมองค์ความรู้เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว ยุทธศาสตร์เชิงวิกฤต (W+T) คือ ยุทธศาสตร์การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการท่องเที่ยว

ข้อเสนอแนะ

1. สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ทำให้ยังขาดทักษะการเรียนรู้ในด้านการบริหารจัดการ ผู้นำกลุ่มจึงควรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้กับสมาชิกในชุมชน เช่น การฝึกอบรม และการศึกษาดูงานแหล่งท่องเที่ยวชุมชนอื่น เป็นต้น
2. หน่วยงานภาคเอกชน ควรเข้ามาส่งเสริมทางด้านการตลาด เช่น การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การออกแบบกิจกรรมให้แก่นักท่องเที่ยว รวมทั้งการเชื่อมโยงธุรกิจที่เกี่ยวข้อง
3. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน และจัดงบประมาณในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เช่น ถนน ห้องน้ำ ที่จอดรถ ร้านค้า เป็นต้น
4. หน่วยงานภาครัฐควรส่งเสริมและสนับสนุน เช่น การประชาสัมพันธ์ โครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งอำนวยความสะดวกในการรองรับนักท่องเที่ยว รวมทั้ง สร้างความเข้าใจในเรื่องกฎระเบียบ และข้อบังคับที่เกี่ยวข้อง ที่อาจก่อให้เกิดความขัดแย้งในการดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชน เช่น การบุกรุกพื้นที่ และมีคฤหาสน์ท้องถิ่นถูกมองว่าเป็นมรดกท้องถิ่น

บรรณานุกรม

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2560). **รางวัลอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทย**. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2560. จาก <http://tourismawards.tourismthailand.org/index.php/th>
- กิงสตาล ศิษย์ธานนท์ และพรพรรณ ประจักษ์เนตร. (2559). รูปแบบการดำเนินชีวิต รูปแบบการใช้สื่อออนไลน์ และความตั้งใจซื้อสินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวไทย. **วารสารการสื่อสารและการจัดการนิต้า**, 2 (1), 1-17.
- ฉัตรเฉลิม องอาจชานศาล. (2551). **การท่องเที่ยวเชิงแนวคิด: ผลิตภัณฑ์หรือนวัตกรรมใหม่**. eTAT Tourism Journal. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2560. จาก http://www.etatjournal.com/upload/221/9_TravelInnovation.pdf
- พจนา สนวนศรี. (2546). **คู่มือการท่องเที่ยวโดยชุมชน**. กรุงเทพฯ: โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ.
- พิมพ์ลภัส พงศกรรังศิลป์. (2557). การจัดการการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษา บ้านโคกไคร จังหวัดพังงา. **วารสารวิชาการ Veridian E-Journal**, 7 (3), 650-665.
- วีระพล ทองมา และ ประเจต อำนวย. (2547). **ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวต่อประชาชนในพื้นที่ ตำบลแม่แรม อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่**. เชียงใหม่
- สินธุ์ สโรบล, อุดร วงษ์ทับทิม, สุภาวิณี ทรวงพรวาณิชย์, เบญจวรรณ วงศ์คำ และอนงนาฏ ปัญญ์ใหญ่. (2546). **การท่องเที่ยวโดยชุมชนแนวคิดและประสบการณ์**. เชียงใหม่: วนิดาเพลส.
- สุถิ เสริฐศรี. (2557). **แนวทางการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในชุมชนคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม**. วิทยานิพนธ์ (ศ.ม.), มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, กรุงเทพฯ.
- สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11**. สืบค้นเมื่อวันที่ 31 สิงหาคม 2560. จาก http://www.nesdb.go.th/ewt_news.php?id=5748
- อุไรวรรณ สุภานิตย์. (2556). **การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน กรณีศึกษา วัฒนวิถิชุมชน “โหนด นา เล” อำเภอสังขละบุรี จังหวัดสงขลา**. การประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ครั้งที่ 5 วันที่ 15-16 กรกฎาคม 2556, หน้า 11-19.
- Fennell, D. A. (1999). **Tourism ethics**. Canada: Brock University.
- Goodwin, H., Santilli, R. and Armstrong, R. (2009). **Community-Based Tourism: a success?**. Oxford: Goodfellow Publishers Limited.
- Jitpakdee, R. and Thapa, G. B. (2012). Sustainability Analysis of Ecotourism on Yao Noi Island, Thailand. **Asia Pacific Journal of Tourism Research**, 25 (2), 153-158.
- Sarobon, S. and Wongtabtim, U. (2003). **Community Based Tourism Conceptualized and Experienced from North Thailand**. Chiang Mai. Vanida Press.